

STRUKOVNO UDRUŽENJE SEKTORA BEZBEDNOSTI

MEĐUNARODNA, REGIONALNA I NACIONALNA BEZBEDNOST:

**NOVE VOJNE TEHNOLOGIJE, RUSKO-UKRAJINSKI SUKOB, REGIONALNE
PRETNJE BEZBEDNOSTI, MEDIJI I RAT I DELOVANJE SEKTI**

- Zbornik radova Treće generacije stažista -

Dr Marina Kostić Šulejić (ur.)

Beograd, 2023. godine

Izdavač

STRUKOVNO UDRUŽENJE SEKTORA BEZBEDNOSTI

Za Izdavača

Dejan Milutinović

Urednik

Dr Marina Kostić Šulejić

ODRICANJE ODGOVORNOSTI: Svaki autor je odgovoran za celokupnu sadržinu teksta rada. Strukovno udruženje sektora bezbednosti nema odgovornost za autentičnost radova niti su stavovi izneti u njima mišljenje Udruženja. U slučaju povrede autorstva ili neke druge primedbe na konkretne radove autori samostalno odgovaraju.

REČ UREDNIKA

Program stažiranja Strukovnog udruženja sektora bezbednosti (SUSB) pokrenut je 2020. godine sa ciljem okupljanja studenata svih nivoa studija koji se bave međunarodnim odnosima i bezbednošću i doprinese njihovoj edukaciji i ohrabrenju da se upuste u proces istraživanja i iz različitih uglova sagledaju pitanja od interesa.

Pred vama su radovi Treće generacije stažista SUSB iz oblasti međunarodne, regionalne i unutrašnje bezbednosti. Hipersonično naoružanje predstavlja jednu od novih i tehnologija u razvoju koja po nekim zemljama, pre svega onim okupljenim u NATO, ima ometajući potencijal dok za one okupljene oko Rusije i Kine ona ima stabilizujući efekat koji se, u uslovima nepostojanja ugovornog ograničenja strateške protivrakete odbrane, ogleda u očuvanju strateške stabilnosti zasnovane na uzajamnoj ranjivosti. Rad na ovu temu sadržan u Zborniku sadrži upravo opis i klasifikaciju ove tehnologije i pruža koristan uvid u status posedovanja i razvoja ovog naoružanja različitih zemalja. Iako spada u „sivu zonu“, prema navodima ruskih zvaničnika, hipersonične rakete „Kinžal“ upotrebene su prvi put u rusko-ukrajinskom oružanom sukobu, jednoj od prekretnih tačaka savremenih međunarodnih odnosa. Ovaj sukob se u Zborniku razmatra sa geopolitičkog aspekta, nudeći jedno od uglova gledanja i objašnjenja uzroka njegovog izbijanja.

Rusko-ukrajinski sukob doneo je i brojne bezbednosne izazove za region Zapadnog Balkana poput ponovnog razmatranja Dejtonskog sporazuma i ojačanog vojnog prisustva u Bosni i Hercegovini, jačanja pritisaka NATO i EU u pravcu rešavanja pitanja Kosova njegovim priznanjem i članstvom u međunarodnim organizacijama, korupcije, ojačanih migracija iz ratom zahvaćenih područja i posledica koje to ima po sama društva. Zbornik predstavlja i veoma zanimljivu analizu narativa i konkretnog ponašanja ključnih aktera međunarodnih odnosa po pitanju Kosova na primerima izrazitih kriza koje su se desile na ovom području prethodne godine.

Još od ratova devedesetih godina poznata je uloga medija u prikazivanju pojedinog konflikta i konfliktin strana stvarajući tako javno mnjenje i mišljenje koje pogoduje donošenju određene politike i odluka. Međutim, da li su mediji uvek ispunili ovakvu svrhu i zašto nisu? Zbornik predstavlja rad u kome se nastoji dati odgovor na ovo pitanje kroz analizu dva slučaja – NATO intervencije na Kosovu 1999. godine i intervencije koalicije okupljene oko SAD na Irak 2003. godine.

Zbornik Treće generacije stažista SUSB donosi i jedno manje obrađivano pitanje u akademskoj zajednici – pitanje delovanja sektori na društvenim mrežama. Kao i svake godine u okviru programa stažiranja urađena je i anketa koja se ovog puta tiče upravo sektori. Za inicijativu po ovom pitanju, kao i sprovođenje, posebnu zahvalnost dugujem našem stažisti Urošu Aćimoviću.

Treća generacija stažista SUSB je najbrojnija generacija stažista SUSB i tokom stažiranja smo imali prilike da zajednički kroz tribine i predavanja, kao i diskusiju koja ih je pratila, sagledamo pitanja proliferacijske krize na Bliskom istoku, izgovora Rusije i NATO pozicije po pitanju rata u Ukrajini, najnovije strategije nacionalne bezbednosti SAD, ljudske bezbednosti i novih i ometajućih tehnologija.

Iako nisu svi radovi stažista objavljeni u ovom Zborniku radova, zahvaljujem se svima na izdvojenom vremenu i angažovanju na istraživanju navedenih tema, na kojima će, verujem, nastaviti da se angažuju i dalje u okviru svojih studija. Srećno!

U Beogradu, 16.2.2023. godine

Dr Marina Kostić Šulejić

SADRŽAJ

I STRUČNI RADOVI

Međunarodna, regionalna i unutrašnja bezbednost

1. Milan Varda
HIPERSONIČNO ORUŽJE: ZNAČAJ, VRSTE I RAZVOJ 6
2. Luka Stanojević
GEOPOLITIČKI ASPEKTI RUSKO-UKRAJINSKOG RATA..... 16
3. Danijela Čorbić
REGIONALNE PRETNJE BEZBEDNOSTI U KONTEKSTU SUKOBA U UKRAJINI 29
4. Tara Mazić
ANALIZA PONAŠANJA SAD, EU, UK, RUSIJE I KINE PREMA ESKALACIJAMA TENZIJA NA KOSOVU I METOHIJI NAKON 2008. GODINE 34
5. Nina Pavlović
ULOGA MEDIJA U LEGITIMIZACIJI RATNIH SUKOBA 49
6. Uroš Aćimović
*KARAKTER I OBLICI DELOVANJA SEKTI NA DRUŠTVENIM MREŽAMA
PRILOG: KARAKTER I OBLICI DELOVANJA SEKTI NA DRUŠTVENIM
MREŽAMA* 56

II ESEJI I OSVRTI

7. Lana Kašić
VIEW ON HUMAN SECURITY IN SERBIA 71
8. Darko Todorović
POGLED NA PRIVATNU BEZBEDNOST U SRBIJI 73

STRUČNI RADOVI
Međunarodna, regionalna i unutrašnja bezbednost

HIPERSONIČNO ORUŽJE: ZNAČAJ, VRSTE I RAZVOJ

Milan Varda¹

Apstrakt: *Predmet ovog rada je utvrđivanje pojma, vrste i značaj hipersoničnog naoružanja, kao i stanja njegovog posedovanja i razvoja u svetu danas. U radu se tvrdi da ovo naoružanje predstavlja novo naoružanje i naoružanje u razvoju čiji se dometi i efekti još ispituju, ali koje zasigurno ima ambivalentnu ulogu u zavisnosti od interesa i ugla posmatranja ključnih aktera. Dok za NATO stranu ono predstavlja destabilizujuće sredstvo, dotle za one države koje kao pretnju percipiraju prethodnih decenija razmešteni protivraketni štit SAD, ono predstavlja sredstvo stabilizacije međunarodnog poretka. Budući da hipersonično oružje dobija proliferacijski zamah rad će prikazati kako dosadašnje posedovanje tako i razvoj hipersoničnog oružja. Takođe, osvrnuću se i na problematiku klasifikacije različitih vrsta hipersoničnog oružja prema načinu funkcionisanja, kao i prema dometima i ukazuje na „sive zone“ u klasifikaciji ovog naoružanja. Rad zaključuje da će tehnologija hipersoničnog naoružanja nastaviti da se širi ne samo zbog uloge koju ono ima u (de)stabilizaciji svetskog poretka, već i radi stvaranja pariteta u posedovanju hovih oružanih tehnologija između najvećih aktera međunarodnog poretka.*

Ključne reči: *hipersonično oružje, trka u naoružanju, hipersonične krstareće rakete, hipersonične jedrilice, Sjedinjene Američke Države, Rusija, Kina*

Uvod

Ovaj rad će predstaviti značaj nove pojave hipersoničnog oružja, ponuditi klasifikaciju različitih vrsta hipersoničnog oružja, i prikazati dosadašnji razvoj sistema ovog naoružanja u različitim državama. Hipersonično oružje je novi tip oružja koje su pojedine velike sile počele da razvijaju. Ovo oružje je drugačije od standardnog supersoničnog ili subsoničnog oružja zbog toga što je jako teško izvesti uspešno presretanje napada. Hipersonično oružje su u različitoj meri razvile Rusija, Kina i Sjedinjene Države, a Rusija je već počela da ga koristi u sukobu u Ukrajini. Osim toga, brojne druge države teže razvoju hipersoničnog naoružanja. Ovaj rad će prvo pokazati šta je hipersonično oružje i zašto je ono drugačije od dosadašnjeg oružja. Nakon toga će ukratko ponuditi klasifikacije hipersoničnog oružja. Rad će potom prikazivati razvoj ovih sistema u različitim državama.

Šta je hipersonično oružje?

Hipersonično oružje je oružje koje se kreće brzinom najmanje pet puta većom od brzine zvuka. Ova brzina je poznata i kao mahov broj 5, i iznosi 6125 kilometara na čas (Sayler 2020, 2). Ovo oružje je zbog ovakve brzine izuzetno teško presresti. Ipak, razna oružja već decenijama imaju hipersoničnu brzinu. Balističke rakete neretko imaju brzinu koja je veća od maha 5, što jeste

¹ Student doktorskih studija i istraživač-pripravnik na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

hipersonična brzina (Ibid., 2). To je naročito slučaj sa interkontinentalnim balističkim raketama, koje najčešće idu brže od maha 20, odnosno 24500 kilometara na čas. Ukoliko postojeće balističke rakete već poseduju hipersoničnu brzinu, u čemu je razlika između njih i oružja koje nazivamo “hipersoničnim”?

Hipersonično oružje, za razliku od standardnih balističkih raketa, ima sposobnost da manevriše tokom celog svog leta. Standardne balističke rakete se, kao što i samo ime kaže, kreću balističkom trajektorijom (Wilkening 2019, 129-131).² Ukratko, raketni motor ih ubrzava dok one dostižu visinu (obično je vrhunac trajektorije uveliko u svemiru), a posle rada pogona one samo padaju prema meti (Oelrich 2020, 40). Ova trajektorija je slična onoj koju ima standardna artiljerija. Sila lansira zrno, odnosno raketu, i ona potom pada. Ova putanja je vrlo predvidiva budući da bojeve glave ne manevrišu pri toliko velikim brzinama (Wilkening 2019, 129-131). Radari zbog toga mogu na osnovu postojeće putanje predvideti gde će balistička raketa biti u kom trenutku, i na osnovu toga mogu izvesti presretanje. Hipersonično oružje, se, za razliku od standardnih balističkih raketa, kreće celokupnom svojom trajektorijom kroz atmosferu, odnosno na do 100 kilometara visine (Ibid., 129-131). Dodatno, hipersonično oružje je manevrišuće budući da menja svoju putanju tokom leta (Ibid., 129-131). Oružje koje se kreće hipersoničnom brzinom u atmosferi, i još uz to manevriše, donosi drugačije implikacije od standardnih balističkih raketa.³

Šansa da se izvede uspešno presretanje hipersoničnog oružja je izuzetno mala. Presretanje balističkih, naročito interkontinentalnih, raketa ja, iako se njihova putanja može predvideti, izuzetno teško. Sama brzina čini presretanje izuzetno teškim bez obzira na predvidivost, pa su čak i savremeniji sistemi nedovoljno efikasni. Najsavremeniji sistemi vrše antibalističko presretanje u svemiru. Naime, presretnič stiče balističku raketu na visini od više stotina kilometara, ili većoj. Čak je i protiv nemanevrišuće mete teško uspešno izvesti ovakav poduhvat. Primer za ovo je američki *GMD* (eng. *Ground Based Midcourse Defense*), koji je pri idealnim uslovima testa, manje od 60% efikasan (Missile Defense Agency 2021). Nedavno su Sjedinjene Države adaptirale i brodsku *SM3 – Block IIA* raketu u svrhe presretanja interkontinentalnih raketa, ali ona verovatno nije ništa efikasnija (U. S. Department of Defense 2020). Ovi sistemi su takođe i mnogo skuplji i više sofisticirani od balističkih raketa, budući da istu moraju presresti pred njen ulazak u atmosferu.⁴ Iz svega ovoga se može zaključiti da je antibalistička odbrana sama po sebi problematična. Hipersonično oružje, se, za razliku od standardnih balističkih raketa, kreće celokupnom svojom trajektorijom kroz atmosferu (na do 100 kilometara visine), što čini većinu antibalističkih sistema koji deluju u svemiru, poput *SM-3* ili *GMD*, neupotrebljivim. Zbog ovoga je hipersonično oružje vidno drugačije od prethodnog, budući da je intercepcija gotovo nemoguća (Sayler 2019, 8). Ipak, postoje značajne razlike među hipersoničnim sistemima.

Klasifikacija hipersoničnog oružja

Potrebno je pokazati razlike među hipersoničnim oružjem, jer nisu svi sistemi isti. Za razliku od standardne prakse gde se oružje razvrstava na konvencionalno i nuklearno, ovde ta

² Krstareće rakete se za razliku od balističkih kreću poput aviona, mlaznim pogonom duž celog svog leta, neretko čak i vrlo nisko. Međutim, zbog ovog tipa pogona se one najčešće i ne kreću brže od aviona i pretežno održavaju podzvučnu brzinu.

³ Važno je napomenuti da deo ekspertize smatra da, zbog poteškoća presretanja balističkih raketa generalno, hipersonično oružje ne donosi nikakve značajne novine (Oelrich 2020).

⁴ Iako postoje i sistemi koji vrše presretanje u atmosferi, oni su još manje pouzdani (Giles 2015, 21-30).

klasifikacija neće biti prikazana. Razlog leži u tome što brojno hipersonično oružje može nositi i konvencionalni i nuklearni tovar (Seldin 2022). Istina, neka oružja imaju prvenstveno konvencionalnu namenu, dok druga nuklearnu, ali postojeće sisteme je moguće vrlo lako prilagoditi za obe namene (Ibid.). Zbog toga će ovaj rad prikazati samo tipove hipersoničnog oružja prema načinu funkcionisanja, kao i tipove hipersoničnog oružja prema dometu.

Postoje dva načina na koje hipersonično oružje može da funkcioniše. Prvi jeste nešto što se može nazvati hipersoničnom jedrilicom (eng. *hypersonic glide vehicle*) usled nepostojanja motora (Wilkening 2019).⁵ Kod ovog oružja, raketa ubrzava jedrilicu do hipersonične brzine (Ibid.). Posle toga hipersonična jedrilica bez pogona jedri u visokim slojevima atmosfere (na visini od okvirno 40 do 80 kilometara) i manevriše tokom leta dok ne stigne do cilja (Ibid.). Drugi tip hipersoničnog oružja jeste hipersonična krstareća raketa (Ibid.). Ova raketa funkcioniše slično kao i standardna krstareća raketa, odnosno koristi mlazni pogon tokom celog svog leta (Ibid.). Imajući u vidu da se ova raketa kreće znatno većom, hipersoničnom brzinom, potreban je poseban tip mlaznog pogona, takozvani skremdžet (eng. *scramjet*). Osim hipersoničnih jedrilica i hipersoničnih krstarećih raketa, postoji i oružje za koje se može reći da spada u „sivu zonu“ (Wright 2022, 3). Iako se balističke rakete generalno ne smatraju hipersoničnim oružjem zbog manjka manevrisanja, balističke rakete koje se kreću velikim delom svog leta u atmosferi i uz to manevrišu mnogi smatraju hipersoničnim oružjem (Bugos 2022). Ipak, u akademiji se ovakva oružja ne smatraju hipersoničnim zbog toga što ne provode sve vreme leta u atmosferi, imaju ograničeno manevrisanje, kao i zbog toga što ta tehnologija, za razliku od prethodne dve, nije uopšte revolucionarna (Wright 2022, 3). Rad će se fokusirati na hipersonične jedrilice i hipersonične krstareće rakete, ali će pomenuti i oružje u ovoj „sivoj zoni“ za koji zvaničnici neretko tvrde da je hipersonično. Osim podele prema načinu funkcionisanja, postoje i razlike među hipersoničnim oružjem prema dometu.

Prema dometu, hipersonično oružje se može podeliti na taktičko, operativno i strateško. Ovu podelu je moguće napraviti na osnovu postojećih podela balističkih raketa prema dometima koje su priznate i u akademskim radovima i u brojnim značajnim međunarodnim sporazumima (Kostić 2020, 680; Anderson and Nelson 2019, 90). Taktičkim se smatraju rakete koje imaju domet do 500 kilometara (Ibid., 118). Rakete dometa od 500 do 5500 kilometara se smatraju za rakete sa operativnim dometom (Ibid., 90). Strateški domet je, sa druge strane, domet od preko 5500 kilometara (Ibid., 100). Analogno ovome, idealtipsko hipersonično oružje možemo smatrati taktičkim ukoliko ima domet do 500 kilometara, operativnim ukoliko ima domet između 500 i 5500 kilometara, a strateškim ukoliko poseduje domet veći od 5500 kilometara. Naravno, hipersonično oružje, kao i mnogi drugi tipovi oružja, ima varijabilni domet i zbog toga često preseca ove granice, te se može reći da pojedina oružja imaju taktičko-operativni ili strateško operativni domet. Na primer, hipersonična krstareća raketa sa dometom od 200 do 900 kilometara je taktičko-operativno oružje zbog presecanja dometa. Sa druge strane, hipersonična jedrilica sa dometom od 4000 do 8000 kilometara jeste strateško-operativno oružje. Generalno je važno imati u vidu razlike u dometima oružja jer se i tri kategorije, kao i međukategorije, često koriste i u izjavama i u izveštajima, te će ovaj rad pratiti takvu klasifikaciju. Nakon prikazanih klasifikacija prema funkcionalnosti i prema dometu biće značajno jednostavnije prikazati razvoj hipersoničnog oružja u različitim državama.

⁵ Upravo se zbog ovoga i koristi obuhvatniji termin „hipersonično oružje“, a ne „hipersonične rakete“. Hipersonične jedrilice nisu rakete jer nemaju nikakav pogon, ali jesu tip hipersoničnog oružja, što čini ovaj termin obuhvatnijim.

Pregled razvoja hipersoničnog oružja

Rusija

Rusija je država koja je najdalje stigla u razvoju hipersoničnog oružja. Ona je mobilisala znatnu količinu nacionalnih resursa u svrhu tog razvoja. Deluje da Rusija ima stratešku potrebu da razvije ovakve sisteme, budući da oni nisu ranjivi na antibalsitičke rakete, kao i to da mogu učvrstiti stratešku stabilnost (Stojanović 2020). Osim toga, hipersonični sistemi mogu pogađati ključne mete duboko u protivničkoj teritoriji i izuzetno su opasni po brodove i nosače aviona, što ih čini pogodnim za rusku vojnu strategiju minimizacije štete (Kofman et al. 2021, 51-55). Čini se da, osim strateških i taktičko-operativnih potreba, postoji i snažna želja na identitetskom osnovu velike sile u Rusiji da prva razvije ovaj tip oružja. O tome svedoči činjenica da je Vladimir Putin lično više puta govorio o značaju hipersoničnog oružja i o tome kako je Rusija napravila veliki uspeh time što ga je razvila brže od SAD i Kine (navedeno prema: Macias 2018). Osim toga, Rusija tvrdi da je prva država koja je uspela da upotrebi hipersoničko oružje, i to u sukobu u Ukrajini (Palavenis 2022). Ipak, treba imati u vidu da je upotrebljeno oružje – *Kinžal*, zapravo manevrišuća balistička raketa, te da prema datoj klasifikaciji ne spada u hipersonično oružje već u „sivu zonu“ (Ibid.). Pored toga, Rusija poseduje u svom arsenalu oba tipa hipersoničnog oružja - i hipersoničnu jedrilicu i hipersoničnu krstareću raketu.

Hipersonična jedrilica koju je Rusija već rasporedila u svoje Strateške raketne snage, pre ostalih država, je poznatija pod imenom *Avangard* (Missile Threat 2021a). Ovu jedrilicu do hipersonične brzine koja iznosi čak do mahovog broja 27, odnosno 33000 kilometara na čas, ubrzavaju interkontinentalne balističke rakete *UR-100N* ili prospektivni *RS-28 Sarmat* (Ibid.). Ova jedrilica je pravljena da se koristi prvenstveno kao nuklearno oružje i ima dolet koji znatno prevazilazi 5500 kilometara. Zbog toga se može zaključiti da *Avangard* služi za strateško nuklearno odvracanje. Prema ovome je *Avangard* za sada jedino strateško nuklearno hipersonično oružje koje je uvedeno u upotrebu. Rusija takođe poseduje i hipersoničnu krstareću raketu, poznatiju kao *Cirkon* (Reuters 2022a). Iako još uvek nije u upotrebi, *Cirkon* je prošao kroz mnoge testove (Ibid.). Ova krstareća raketa ima prvenstveno antibrodsku namenu, ali se može očekivati da će, poput drugih ruskih antibrodskih raketa kao što je supersonični sistem *P-800 Onyx*, i *Cirkon* moći da pogađa kopnene ciljeve (Ibid.). *Cirkon* će moći da se lansira i sa brodova i sa podmornica. Takođe, treba pomenuti i oružje iz „sive zone“, manevrišuću aerobalističku raketu (Palavenis 2022), poznatu pod imenom *Kinžal*, a čija je oznaka i *Kh-47M2* (Ibid.). Ova raketa se lansira iz aviona *MIG-31K*, koji služi kao nosilac (Ibid.). Upravo je ovo oružje „sive zone“ upotrebljeno u Ukrajini (Ibid.). Postoje i planovi da se razvije minijaturna taktička verzija ovog sistema koji bi kao nosač koristio avion *Su-57* (Brown 2018). Dok je, kao što smo videli, Rusija uveliko uvela u upotrebu hipersonično oružje i poseduje sve tipove ovog naoružanja, to nije slučaj sa narednom silom čije sposobnosti u domenu hipersoničnog naoružanja razmatram u nastavku rada.

Kina

Kina je najverovatnije druga država kada je u pitanju trka prema uvođenju hipersoničnog oružja u upotrebu. Za razliku od Rusije, kineska vojna strategija je fokusiranja na ometanje rivala da uspešno dejstvuje na okolnim ostrvima i poznata je i kao A2/AD strategija (Ou 2014). Svrha hipersoničnog oružja u kineskoj doktrini je najverovatnije da na taktičko-operativnom i operativnom nivou (odnosno tačke sa kojih američki avioni mogu doleteti i dejstvovati na obalama

Kine ili Tajvana) drži nosače aviona i vojne baze pod rizikom uprkos antibalističkoj odbrani kojom su one zaštićene. Pošto je već predstavila svoje oružje na vojnoj paradi 2019, smatra se da Kina danas posjeduje hipersonično oružje u svom arsenalu (Missile Threat 2021b). Upravo zbog ovoga se smatra da je Kina pretekla SAD po pitanju razvoja ovog naoružanja. Ipak, za razliku od Rusije i, kao što će se videti, Sjedinjenih Država, Kina prema poznatim podacima za sada razvija „samo“ hipersonične jedrilice.

Kina je već razvila hipersonični kompleks *DF-17* (Ibid.). Raketa *DF-17* ubrzava hipersoničnu jedrilicu, u pojedinim izvorima takođe poznatu i kao *DF-ZF*, koja potom jedri bez pogona prema cilju (Ibid.). Ova raketa vrši sličnu funkciju kao i balistička raketa srednjeg dometa *DF-21*, budući da je fokusirana da pogađa brodove i baze sa kojih potiču pretnje uperene prema Kini. Naravno, za razliku od *DF-21*, jedrilicu balistička raketa samo ubrzava, a ona potom manevriše. Takođe se čini da Kina razvija i strateški nuklearni sistem koji treba da vrši funkciju sličnu *Avangardu* (Hitchens 2022). Prema onome što je poznato, sistem je zapravo i hipersonično oružje i frakcioni orbitalni sistem za bombardovanje (eng. *Fractional Orbital Bombardment System*), ili skraćeno FOBS (Ibid.). FOBS je tip sistema koji leti kroz svemir nalik interkontinentalnoj balističkoj raketi, ali za razliku od nje leti niže, poput satelita u orbiti (Ibid.). Međutim, za razliku od satelita, sistem ne pravi punu orbitu već samo frakcionu i potom ide ka meti (Ibid.). Pretpostavlja se da kada dođe u atmosferu sistem manevriše i da je zbog toga hibridni sistem (Ibid.). Svakako, Kina jeste uspela da razvije hipersoničnu tehnologiju, ali u tom razvoju ima manje varijacije od Rusije i SAD.

Sjedinjene Američke Države

Sjedinjene Države su, kako i sami njihovi zvaničnici govore, treći akter u ovoj trci (Stone 2022). Prema tome, Amerika u pogledu razvoja hipersoničnog oružja kaska za Kinom i Rusijom. Imajući u vidu generalni američki vojni i tehnološki primat ovo jeste neočekivano. Ipak, treba imati u vidu da Sjedinjene Države, kao najmoćnija vojna sila, nemaju nužno potrebe da razvijaju asimetrične sposobnosti poput Rusije i Kine. Bez obzira na to, postoje razlozi za uvođenje ovog oružja koji se ne tiču samo odnosa sa rivalima. U Americi postoji godinama želja da se razvije takozvana *Prompt Global Strike* sposobnost, odnosno sposobnost Sjedinjenih Država da u roku manjem od jednog sata pogode bilo koju metu na svetu (Woolf 2020). Iako bi interkontinentalne balističke rakete sa konvencionalnim eksplozivom ovo mogle izvesti, one su problematično rešenje zbog toga što svako njihovo lansiranje uzbuđuje druge nuklearne sile. Sa druge strane, američka avijacija i mornarica imaju prisustvo na mnogim delovima sveta, ali opet je jako teško konvencionalnim putem izvesti ovako brz udar, posebno ukoliko je meta obezbeđena integrisanom vazдушnom odbranom. Za razliku od balističkih raketa, hipersonično oružje kraćeg dometa koje se može koristiti iz više različitih baza će se teže činiti kao pretnja drugim nuklearnim silama, a moći će da obezbedi brz udar čak i na prostoru koji obezbeđuje protivvazдушna odbrana. Zbog brzine i nemogućnosti za presretanje, kao i manje-preteću akciju u odnosu na balističke rakete, hipersonično oružje jeste rešenje za Ameriku. Iako još uvek nema sisteme u upotrebi, Amerika ima vrlo ambiciozne planove razvoja i potencijalno najširi plan proizvodnje i nabavke među svim državama.

Amerika se prvenstveno fokusira na hipersonične jedrilice i do sada je testirala hipersoničnu jedrilicu *AGM-183 ARRW* (eng. *Air to Ground Missile-183 Air-Launched Rapid Response Weapon*) (Stone 2022). Ovo oružje treba da funkcioniše slično svojim rivalima, sa operativnim do strateško-operativnim dometom. Naime, *ARRW* lansira strateški bombarder *B-52H* koji služi kao

nosač (Tirpak 2022). Raketni motor ubrzava jedrilicu do hipersonične brzine, i ARRW potom jedri i manevriše prema meti (Ibid.). Amerika poseduje i velike planove za armiju. Plan Sjedinjenih Država jeste da iskoristi jedan meta-dizajn hipersonične jedrilice, takozvani *Common Hypersonic Glide Body*, i da ga adaptira u više različitih sistema. Tako se očekuje da će američka kopnena vojska već 2023. uvesti u upotrebu *LRHW* (eng. *Long Range Hypersonic Weapon*), koji će imati operativni domet i biti lansiran sa kamiona (Hitchens 2021). Plan je da se u budućnosti, do kraja decenije, razvije i takozvani *OpFires* sistem, koji će funkcionisati na isti način kao *LRHW*, ali će imati samo taktički ili eventualno taktičko-operativni domet, i biti mnogo jeftiniji (Freedberg 2020). Takođe, jedan kamion bi trebalo da poseduje sposobnost da lansira više ovakvih raketa (Ibid.). Amerika, slično Rusiji, razvija i hipersonične krstareće rakete. Primer ovog razvoja jeste *Hypersonic Attack Cruise Missile*, ili skraćeno *HACM* (Tiwari 2022). Ova raketa će biti lansirana sa aviona *F-15EX*, koji će služiti kao nosač (Ibid.). Ono što se na osnovu ovoga može zaključiti jeste da Sjedinjene Države, iako kaskaju za Rusijom i Kinom, teže tome da naprave još raznovrsniji i verovatno kvalitetniji i mnogobrojniji arsenal od njih.

Ostale države

Iako tri velike sile imaju primat u razvoju hipersoničnog oružja, i brojne druge države se, iz različitih razloga, uključuju u ovu trku. Od nekih država, poput Indije, Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva, možemo očekivati uspešan razvoj nove tehnologije. Sa druge strane, tvrdnje Demokratske Narodne Republike Koreje i Islamske Republike Iran treba uzimati u obzir sa značajnom dozom skepticizma.

Indija, kao i Rusija, razvija oba tipa hipersoničnog naoružanja. Ovo ima smisla budući da indijski najznačajniji strateški rival, Kina, već poseduje hipersonične kapacitete. Indija razvija hipersoničnu krstareću raketu u partnerstvu sa Rusijom, poznatiju kao *Brahmos 2* (Kadman 2022). Ova raketa treba da funkcioniše slično kao ruski *Cirkon*, a imajući u vidu uspeh zajedničkog rusko-indijskog projekta rakete *Brahmos*, za očekivati je da će ovaj projekat biti uspešno realizovan (Ibid.). Može se očekivati da će, kao i standardni *Brahmos*, i *Brahmos 2* moći da bude lansiran i iz vazduha i sa vode (Ibid.). Postoje indikacije da Indija razvija i hipersoničnu jedrilicu pod nazivom *HGV-202F* (*Indian Defense News* 2020). Ipak, o ovome još uvek ne postoji dovoljno podataka. Takođe, i Indija razvija oružje u „sivoj zoni“. Indija od nedavno poseduje manevrišuću balističku raketu zvanu *Shaurya* (Missile Threat 2021c). Već je testirana, a može se koristiti i sa kopna i iz podmornice (Ibid.). Na osnovu ovoga se vidi da Indija poseduje ambicije da razvije oba tipa hipersoničnog oružja.

Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo takođe sprovode zajednički hipersonični projekat. Ove dve države teže tome da zajednički razviju hipersoničnu krstareću raketu (Larson 2022). Teško je reći kakva je svrha ovog oružja, ali se može pretpostaviti da je ovo pokušaj Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva da samostalno razviju kapacitet za konvencionalni udar koji ne bi bio ranjiv na rusku integrisanu vazдушnu odbranu. Imajući u vidu da Francuska samostalno razvija moderne sisteme, uključujući i nuklearne balističke podmornice, kao i to da i Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska imaju pristup većini komponenata koje koriste Sjedinjene Države, može se očekivati da će ovaj projekat biti uspešan.

Severna Koreja tvrdi da je razvila hipersonično oružje *Hwasong 8* (Savelsberg i Kawaguchi 2022). Ipak, treba napomenuti da je ovo najverovatnije manevrišuća balistička raketa, te samim tim i oružje u „sivoj zoni“ (Ibid.) Južna Koreja, sa druge strane, smatra da te tvrdnje nisu istinite (Hyung-Jin 2022). Postoji više razloga zbog kojih bi Severna Koreja težila ovome. Razvoj

eksepcionalnog oružja bi bio refleksija severnokorejskog nacionalnog identiteta oličenog u principu samodovoljnosti, poznatog i kao *Juche* (Lee 2003). Jednostavno, razvoj ovog oružja bi dokazao javnosti i svetu da je severnokorejski identitet onakav kakvim se i predstavlja. Osim toga, manevrišuće oružje ima mnogo veće šanse da prođe kroz južnokorejsku i američku vazдушnu i antibalističku odbranu od standardnih raketa. Iako je jako teško očekivati da je Severna Koreja razvila istinsko hipersonično oružje, vrlo je moguće da poseduje raketu koja ide hipersoničnom brzinom uz manevre, ali verovatno i odsustvo preciznosti. Ovakve bojeve glave, poznatije kao MaRV (eng. *Manouvering Re-entry Vehicles*), su postojale pre više decenija i razlikuju se od standardnih prvenstveno po iregularnom obliku, manevrišućim površinama, ili nekom dodatnom pogonu koji ih pomera od standardne balističke trajektorije (Carter 1974). Iako je ova tehnologija relativno kompleksna, napraviti puko manevrišuće oružje na uštrb preciznosti je izvodljivo jednostavnom promenom oblika bojeve glave. Generalno, nije moguće uverljivo odbaciti tvrdnju Severne Koreje, ali treba imati u vidu da je ona malo verovatna, čak i za oružje koje pripada „sivoj zoni“.

Iran, isto kao i Severna Koreja, tvrdi da poseduje hipersonično oružje (*Reuters* 2022b). Preciznije, tvrdi da je razvio hipersoničnu balističku raketu, zbog čega bi i ovo oružje, prema prethodno datoj klasifikaciji, moglo biti svrstano u „sivu zonu“ (*Ibid.*). Kao i kod prethodne države, mnogi sumnjaju u istinitost ove tvrdnje (*Reuters* 2022c). Razlozi razvijanja ovakvog oružja mogu biti brojni. Treba imati u vidu da Iran takođe ima identitetske razloge za ovakav projekat zbog kolektivne memorije Persije kao velike sile (Hanaway 1993). Osim toga, hipersonični udar umanjuje šansu iranskom glavnom rivalu, Izraelu, da blokira iranski napad. Isto bi se moglo reći i za američke trupe u regionu koje pokriva antibalistička zaštita. Slično kao i sa Severnom Korejom, nije moguće dokazati da su tvrdnje Irana neistinite, ali se svakako moraju uzeti sa mnogo rezervi.

Zaključak

Ovaj rad je prikazao dosadašnji razvoj hipersoničnog oružja u različitim državama. Rad je ukratko objasnio šta je hipersonično oružje i zbog čega je ono drugačije od dosadašnjeg naoružanja. Takođe je i pokazao zašto je jako teško izvršiti presretanje hipersoničnog oružja. Osim toga, prikazane su i klasifikacija hipersoničnog oružja prema načinu funkcionisanja, kao i klasifikacije hipersoničnog oružja prema dometu. Rad je takođe prikazao koje države poseduju koji tip oružja, uz kraći osvrt na tačnost tvrdnji. Hipersonično oružje jeste nova pojava o kojoj će u budućnosti biti pisano više akademskih radova. Već sada postoje brojne dileme i avenije za istraživanje koje su se otvorile. Interesantno pitanje jeste da li hipersonično oružje nešto menja, ili ga, kako neki smatraju, balističke rakete čine nepotrebnim (Oelrich 2020). Interesantno je i pitanje da li pojava novog tipa naoružanja ima uticaja na stratešku stabilnost i kakvog (Kostić 2020, 679). Da li ono remeti stratešku stabilnost zbog niskog profila leta koji ga čini težim za detekciju (Wilkening 2019), ili je pak „cementira“ zbog toga što ga je gotovo nemoguće presresti (Stojanović 2020). Takođe je vrlo značajno pitanje i to da li nam pretila proliferacija hipersoničnog oružja (Speiler et al. 2017). Naravno, postoji i mnogo neotvorenih pravaca istraživanja, poput toga zbog čega neke države više teže ovom oružju, a druge manje. Interesantno bi i, iz domena vojnih nauka, bilo posmatrati kakvu ulogu će ovo oružje igrati u vojnim doktrinama različitih država. Uopšteno govoreći, postoji mnogo pravaca za dalja istraživanja u ovom domenu.

Literatura:

- Anderson, Justin V. and Amy J. Nelson. 2019. "The INF Treaty: A Spectacular, Inflexible, Time-Bound Success". *Strategic Studies Quarterly* 13 (2): 90-122.
- Brown, Daniel, 2018. "Russia says its Su-57 stealth fighter will be armed with deadly hypersonic missiles that can defeat all US defenses", *Business Insider*, December 10. <https://www.businessinsider.com/russia-says-su-57-stealth-fighter-will-armed-hypersonic-missiles>.
- Bugos, Shannon. 2022. "Despite challenges, US-Russian nuclear arms control has its benefits". *Bulletin of the Atomic Scientists*, 78 (6): 334-338.
- Carter, Barry. 1974. "Flexible strategic options: No need for new strategy". *Survival* 1: 25-31.
- Freedberg, Sydney J. 2020. "DARPA's Hypersonic OpFires Aims For Army 1,000-Mile Missile", *Breaking Defense*. October 23. <https://breakingdefense.com/2020/10/darpas-hypersonic-opfires-aims-for-army-1000-mile-missile/>.
- Giles, Keir. 2015. "Russian Ballistic Missile Defense: Rhetoric and Reality". Strategic Studies Institute, US Army War College. <https://www.jstor.org/stable/resrep11662>.
- Hanaway, William. 1993. "Iranian Identity". *Iranian Studies* 26 (1): 147-150.
- Hitchens, Theresa, 2022. „It's a FOBS, Space Force's Saltzman confirms amid Chinese weapons test confusion“, *Breaking Defense*, November 29. <https://breakingdefense.com/2021/11/its-a-fobs-space-forces-saltzman-confirms-amid-chinese-weapons-test-confusion/>.
- Hitchens, Theresa. 2021. „'Confident' Of 2023 Fielding Goal, Army Dubs Hypersonic Weapon 'Dark Eagle'“, *Breaking Defense*, August 11. <https://breakingdefense.com/2021/08/confident-of-2023-fielding-goal-army-dubs-hypersonic-weapon-dark-eagle/>.
- Hyung-Jin, Kim. 2022. "S. Korea disputes North's claim of hypersonic missile test", *AP News*, January 7. <https://apnews.com/article/technology-seoul-south-korea-north-korea-pyongyang-7d9438c6c58680ea75ffc72ea1589600>.
- Indian Defense News*. 2020. "HTNP Industries: HGV-202F. Making India's First Hypersonic Glide Vehicle". October 18. <https://www.indiandefensenews.in/2020/10/htnp-industries-hgv-202f-making-indias.html?m=0>.
- Kadman, Tamnay. 2022. "India's 1st Hypersonic Missile Could Be Modeled On Russia's Ferocious Zircon; Missiles Not To Be Exported — CEO", *The EurAsian Times*, August 3. <https://eurasianimes.com/india-hypersonic-brahmos-ii-missile-could-be-based-on-zircon/>.
- Kofman, Michael, Anya Fink, Dimitry Gorenburg, Mary Chesnut, Jeffrey Edmonds and Julian Waller. 2021. „Russian Military Strategy: Core Tenets and Operational Concepts“. Center for Naval Analyses. <https://www.cna.org/reports/2021/10/Russian-Military%20-Strategy-Core-Tenets-and-Operational-Concepts.pdf>.
- Kostić, Marina. 2020. "Strateška stabilnost i mogućnosti uključivanja Kine u pregovore o kontroli strateškog naoružanja". *Međunarodni problemi* 72 (4): 678-708.
- Larson, Caleb. 2022. "France and the United Kingdom Want to Build Hypersonic Missiles Together", *The National Interest*, March 1. <https://nationalinterest.org/blog/buzz/france-and-united-kingdom-want-build-hypersonic-missiles-together-200865>.
- Lee, Grace. 2003. "The Political Philosophy of Juche". *Stanford Journal of East Asian Affairs* 3 (1): 105-112.

- Macias, Amanda, 2018. „Putin says Russia will deploy hypersonic missiles in ‘coming months,’ surpassing US and China”, *CNBC*, October 18. <https://www.cnbc.com/2018/10/18/putin-says-hypersonic-missiles-will-deploy-in-coming-months.html>.
- Missile Defense Agency. 2021. „ELEMENTS: Ground-based Midcourse Defense (GMD)“ U. S. Department of Defense. <https://www.mda.mil/system/gmd.html>.
- Missile Threat. 2021a. „Avangard“. July 31 <https://missilethreat.csis.org/missile/avangard/>.
- Missile Threat. 2021b. „DF-17“. August 2. <https://missilethreat.csis.org/missile/df-17/>.
- Missile Threat. 2021c. „Sagarika/Shaurya“. July, 31. <https://missilethreat.csis.org/missile/sagarika-shaurya/>.
- Oelrich, Ivan. 2020. „Cool your jets: Some perspectives on the hyping of hypersonic weapons“. *Bulletin of the Atomic Scientists* 76 (1): 37-45.
- Ou, Si-Fu. 2014. „China’s A2AD and its Geographical Perspective“. *Asia Pacific Research Forum* 60.
- Palavenis, Donatas. 2022. „The Use of Emerging Disruptive Technologies by the Russian Armed Forces in the Ukrainian War“, Air Land Sea Application Center, October 1. <https://www.alsa.mil/News/Article/3170285/the-use-of-emerging-disruptive-technologies-by-the-russian-armed-forces-in-the/>.
- Reuters*. 2022a. „Russia shows off Zircon hypersonic cruise missile in test-launch at sea“, May 28. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-shows-off-zircon-hypersonic-cruise-missile-test-launch-sea-2022-05-28/>.
- Reuters*. 2022b. „Iran says it has built hypersonic ballistic missile -Tasnim“, November 10. <https://www.reuters.com/world/middle-east/iran-says-it-has-built-hypersonic-ballistic-missile-tasnim-2022-11-10/>.
- Reuters*. 2022c. „U.S. skeptical of reports Iran has developed hypersonic missile -Pentagon“, November 17. <https://www.reuters.com/world/middle-east/us-skeptical-reports-iran-has-developed-hypersonic-missile-pentagon-2022-11-17/>.
- Savelsberg, Ralph i Tomohiko Kawaguchi. 2022. „North Korea’s hypersonic missile claims are credible, exclusive analysis shows“, *Breaking Defense*, February 16. <https://breakingdefense.com/2022/02/north-koreas-hypersonic-missile-claims-are-credible-exclusive-analysis-shows/>.
- Sayler, Kelley M. 2019. „Hypersonic Weapons: Background and Issues for Congress“ (CRS Report No. R45811). https://www.everycrsreport.com/files/20190711_R45811_56e0ee1b0b8f366f9741478c730560f24450f9ef.pdf.
- Seldin, Jeff. 2022. „What Are Hypersonic Weapons and Who Has Them?“, *Voa News*, March 22. <https://www.voanews.com/a/what-are-hypersonic-weapons-and-who-has-them-/6492459.html>.
- Speier, Richard H., George Nacouzi, Carrie Lee, and Richard M. Moore. 2017. „Hypersonic Missile Nonproliferation: Hindering the Spread of a New Class of Weapons.“ RAND Corporation. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2137.html.
- Stojanović, Bogdan. 2020. „Hipersonično oružje: poremećaj strateškog balansa ili nova trka u naoružanju?“. U: Čovek, prostor, tehnologija, ideje: međunarodna bezbednost u trećoj dekadi 21. veka, uredili Vladimir Ajzenhamer i Nebojša Vuković, 155-177. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

- Stone, Mike. 2022. “U.S. successfully tests pair of Lockheed hypersonic missiles”, *Reuters*, July 14. <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/us-successfully-tested-lockheed-hypersonic-missile-this-week-sources-2022-07-13/>.
- Tirpak, John A. 2022. “Hypersonic ARRW Flies Successfully for Second Time, Completing Booster Tests”, *Air and Space Forces Magazine*, July 13. <https://www.airandspaceforces.com/hypersonic-arrw-flies-successfully-for-second-time-completing-booster-tests/>.
- Tiwari, Sakashi. 2022. “1st Fighter Jet To Host Hypersonic Missiles – US Air Force To Opt For Its ‘Top Dogfighters’ For Strike Missions”, *The EurAsian Times*, May 1. <https://eurasianimes.com/1st-fighter-jet-to-host-hypersonic-missiles-us-air-force/>.
- U. S. Department of Defense. 2020. „U.S. Successfully Conducts SM-3 Block IIA Intercept Test Against an Intercontinental Ballistic Missile Target“, November 17. <https://www.defense.gov/News/Releases/Release/Article/2417334/us-successfully-conducts-sm-3-block-ia-intercept-test-against-an-intercontinen/>.
- Wilkening, Dean. 2019. „Hypersonic Weapons and Strategic Stability“. *Survival* 61 (5): 129-148.
- Wolf, Amy F. 2020. „Conventional Prompt Global Strike and Long-Range Ballistic Missiles: Background and Issues“ (CRS Report No. R41464). <https://crsreports.congress.gov/product/details?prodcode=R41464>.
- Wright, Timothy. 2022. “Hypersonic Missile Proliferation: An Emerging European Problem?”. EU Non-Proliferation and Disarmament Consortium 80. https://www.nonproliferation.eu/wp-content/uploads/2022/05/EUNPDC_no-80.pdf.

HYPERSONIC WEAPONS: SIGNIFICANCE, TYPES AND DEVELOPMENT

Milan Varda⁶

Abstract: *The purpose of this article is to present the phenomenon, classification and significance of hypersonic weapons, as well as the state of their possession and development in the world today. This article claims that hypersonic weapons are both new type of weapons and weapons in development, with potential impacts that are still unknown, but which for sure ambivalent role depending on the interests and perceptions of key actors. While for NATO states they represent the emerging technology with disruptive potential, for Russia and China and all those states that perceive USA missile defence shield as a threat, the hypersonic weapons have stabilizing effect. Since the hypersonic weapons are beginning to proliferate, the article will be describing the state of development of these weapons. This article will present different types of hypersonic weapons based on their functioning principles and range, as well as those that are in “grey area”. This article concludes that the hypersonic weapons technology will continue to spread for the purposes of stabilization (correcting created imbalances in defensive and offensive weapon systems) and parity in the possession of new technology.*

Keywords: *hypersonic weapons, arms race, hypersonic cruise missiles, hypersonic glide vehicles, United States of America, Russia, China*

⁶ Milan Varda is a PhD student and Junior Researcher at the University of Belgrade, Faculty of Political Sciences.

GEOPOLITIČKI ASPEKTI RUSKO-UKRAJINSKOG RATA

Luka Stanojević¹

Apstrakt: *Predmet rada je sagledavanje ruske oružane intervencije u Ukrajini od februara 2022. godine iz geopolitičkog ugla. U tom smislu osnovna hipoteza je da ruska „specijalna vojna operacija“ predstavlja nastavak reakcije protiv pokušaja NATO-a da dođe do granice Hartlenda i zapreči i ograniči uticaj Rusije van njega, a posebno izlazak Rusije na Crno i Sredozemno more i time mogućnosti njene trgovine i izlaska van Hartlenda. Metode koje se koriste su analiza sadržaja dokumenata, analiza narativa i istorijska analiza, kao i komparativna metoda. Zaključak rada ukazuje na značaj svrstavanja rusko-ukrajinskog sukoba u geopolitički okvir odnosno određivanje prostora Ukrajine, posebno njenog južnog crnomorskog dela, kao prostora sa centralnim geostrateškim značajem u ponovnoj konfrontaciji „velikih sila“ - duboko polarizovanom i blokovski podeljenom svetu, na način na koji je to bio u Hladnom ratu.*

Ključne reči: *Geopolitika, geostrategija, rusko-ukrajinski rat, Hartlend, NATO;*

Uvod

*„Ko vlada Istočnom Evropom komanduje Hartlendom,
Ko vlada Hartlendom dominira Svetskim ostrvom,
Ko vlada Svetskim ostrvom dominira svetom“
- Helford Makinder.*

Ukrajina, zemlja koju zapadni stratezi označavaju kao ključ za „otvaranje vrata“ Evroazije, predmet je njihovih geostrateških analiza i projekcija još od perioda koji daleko prethodi završetku Hladnog rata i širenju Severnoatlantskog saveza (NATO) na bivše zemlje Varšavskog pakta. Pitanje geopolitičkog značaja Istočne Evrope i Ukrajine kao njenog stožera javlja se već sa kraja 19. i početka 20. veka kao krucijalno za dominaciju nad Evroazijom. U tom smislu jedan od „očeva osnivača“ klasične geopolitičke škole Helford Makinder (Halford Mackinder) (1996) ostavlja u nasleđe zapadnoj geopolitičkoj misli svoju čuvenu maksimu: „Ko vlada Istočnom Evropom komanduje *Hartlendom*², ko vlada Hartlendom dominira Svetskim ostrvom, ko vlada Svetskim ostrvom dominira svetom.“

Dok u anglo-američkoj strategiji Ukrajina predstavlja instrument kojim se može osporiti status savremene ruske države kao velike evroazijske sile ukoliko se, kao po teoriji *Hartlenda*,

¹ Student master studija, modul Međunarodna politika, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

² Hartlend ili „srce kopna“ predstavlja geopolitički koncept koji iznosi Halford Makinder koji u osnovi predstavlja prostor srca Evroazije (Sibir i Centralna Azija) koji je poput neosvojive (usled svoje veličine) kopnene tvrđave ukoliko je integrisan pod jedinstvenim autoritetom (u ovom slučaju Rusijom) i koji kao takav predstavlja glavnu pretnju i prepreku pomorskim/atlantističkim silama (u ovom slučaju NATO). Za Makindera Hartlend predstavlja geografski stožer i strateško središte oko koje se okreće svetska istorija, jer njegova kontrola omogućava dominiranje svetskim ostrvom – najvećom kopnenom masom koju čine Evroazija i Afrika.

Ukrajina pretvori u njenog geopolitičkog protivnika i tako trajno onemogućiti pristup važnim pomorskim tačkama koje kontroliše, za Rusiju prostor Ukrajine predstavlja egzistencijalno pitanje. U geostrateškom smislu ovaj prostor predstavlja “meki trbuh” Rusije, odnosno ukoliko bi prostor Ukrajine bio pod tuđom, neprijateljskom, kontrolom čitavo “južno krilo” koje se prostire od poljske granice na istoku, preko Azovskog mora i Volgograda na jugu ostaje širom otvoreno i podložno evro-atlantskom ekspanzionizmu. Pored toga, neprijateljskom kontrolom Ukrajine i ključnih luka na Crnom moru zaprečava se i trgovinska i ekonomska moć Rusije zasnovana na resursima, kao i mogućnost odbrane kroz prisustvo ruske Crnomorske flote. Od 16. veka kada je započelo uspinjanje ruske države, pa sve do danas, jedan od osnovnih pokretača razvoja Rusije kao carevine, a kasnije sovjetske republike, do Ruske federacije, bila je borba za izlaz na otvoreno toplo more, čime bi se učvrstila njena bezbednosna i ekonomska pozicija. Takođe, viševjekovni značaj Istočnoevropskih zemalja kao „tampon zone“ između Rusije i Zapadnih zemalja, ukazuje i na potrebu Rusije da, u uslovima značajnog proširenja NATO i EU i mogućnosti dosezanja do samih granica Rusije, nastoji da zauzme čitav prostor oko svoje zapadne granice, a koji još uvek čine ukrajinski istočni regioni.

Ni nakon jednog veka pošto je Makinder postulirao svoju teoriju *Hartlanda*, geostrateški kapital koji predstavlja prostor Ukrajine se ne smanjuje. Štaviše sukob koji se odvija u ukrajinskom ratnom teatru potvrđuje značaj mogućnosti projektovanja moći i kontrole nad ovim prostorom, što ga čini sličnim svojevrsnim geopolitičkim lakmus papirom koji je indikativan kada je u pitanju raspodela moći među velikim silama.

Stoga, kao predmet istraživanja ovog rada možemo odrediti promatranje ruske oružane intervencije u Ukrajini iz februara 2022. godine kroz vizuru geopolitike i geostrategije. Služeći se metodama analize sadržaja dokumenata, komparativnim i istorijskim metodama kao i analizom narativa kroz rad pokušaćemo da utvrdimo tačnost uspostavljene hipoteze po kojoj ruska “specijalna vojna operacija” može da se tumači kao reakcija na egzistencijalnu ugroženost usled pokušaja NATO-a da geostrateškim manevrima potisne Rusiju sa oboda *Hartlanda* i obriše postojanje bilo kakve „tampon zone“ na ruskim zapadnim granicama, kao i zapreči mogućnost njenog prisustva na Crnom i Sredozemnom moru.

U cilju svrstavanja rusko-ukrajinskog sukoba u geopolitički okvir bilo je neophodno pre svega, u prvom delu rada, naznačiti određenja i definicije geopolitike i geostrategije kako bi se uspešno istakla izuzetnost ukrajinskog prostora na osnovu njegovih društveno-geografskih ali još važnije i prirodno-geografskih specifičnosti koje ovaj deo sveta čine “arenom” u kojoj se suočavaju dva ključna geopolitička vektora – atlantistički (NATO) i kontinentalni (Rusija) ili rečima geopolitike talasokratski i telurokratski. Pri tome je u ovom delu rada naročito naglasak stavljen na crnomorsku regiju koja za obe sukobljene strane predstavlja ogroman geostrateški kapital.

Drugo poglavlje rada je posvećeno razradi teze o „specijalnoj ruskoj vojnoj operaciji” kao važnoj vojnoj epizodi unutar šire geopolitičke konfrontacije i nadmetanja, u ovom radu nazvanim – nova velika igra. Tom prilikom, komparativno se izlaže centralni značaj kojim prostor Ukrajine figurira kako u ruskoj geopolitičkoj i strateškoj misli, kao „najslabije karike” u ruskoj bezbednosti, ali i kao potencijalnog rešenja za najkritičnije strateške slabosti ove sile, tako i u zamislima atlantističkih stratega kojim se može trajno oslabiti i sputati povratak „ruske imperije”. Centralni deo ovog poglavlja rezervisan je za pregled najznačajnijih geopolitičkih teorija i ideja koja su relevantne za predmet našeg istraživanja, pri čemu su od krucijalnog značaja, kao i za svrhe svake

valjene geopolitičke analize, koncepti *Hartlenda* i *Rimlenda*³ - na čijim granicama se upravo nalazi prostor Ukrajine.

Poslednje poglavlje razmatra prirodu samog konflikta između Rusije i Ukrajine određenog kao *par excellence* primer rata putem posrednika. Odnosno ovaj deo rada nastoji da ukaže na instrumentalizaciju Ukrajine, kao aktera u ratu, od strane SAD-a čija je osnovna uloga da bude dugotrajni izvor ruske bezbednosne dileme i uzrok imperijalne prenapregnutosti i iscrpljenosti usled koje će Rusija biti trajno oslabljena i svedena na nivo sile drugog reda.

Na samom kraju zaključak rada ukazuje da ovaj sukob nadilazi proklamovane ciljeve obe strane koje u njemu učestvuju i opravdava glavnu tezu rada o mogućnosti svrstavanja rusko-ukrajinskog sukoba u daleko širi geopolitički okvir i kontekst nove konfrontacije „velikih sila“ u blokovski podeljenom svetu, na način na koji je to bio u Hladnom ratu.

Geopolitički i geostrateški značaj savremene Ukrajine

Za pravilno razumevanje ruskog nastupa u Ukrajini neophodno je konstatovati njegovu geopolitičku i geostratešku pozadinu. Dok geopolitika reflektuje kombinaciju geografskih i političkih faktora koji određuju uslove države ili regiona i naglašavaju uticaj geografije na politiku, geostrategija predstavlja „strateški menadžment geopolitičkih interesa“ (Kissinger, navedeno prema: Stepić 2016, 87) odnosno disciplinu koja se poput geopolitike, bavi proučavanjem prostornog činioca, pri čemu je predmet interesovanja ove discipline preuzimanje, kontrola i upravljanje prostorom. Preciznije, geostrategija opisuje gde država treba da koncentriše svoje napore projekcijom vojne moći i usmerava diplomatske aktivnosti bilo iz nacionalnog interesa, geopolitičkih razloga ili ideoloških razloga, interesnih grupa ili prosto zbog želje njenog lidera (Stepić 2016). Stoga radi uspešnog sagledavanja geopolitičke i geostrateške „velike igre“ koja se odvija između NATO-a i Rusije za kontrolu nad ovim prostorom, neophodno je istaći elemente koje ukrajinski prostor čine značajnim sa naročitim naglaskom na crnomorsku regiju.

Raspalom SSSR-a, kojeg je Vladimir Putin (2005) odredio kao najveću geopolitičku katastrofu XX veka, u novonastalim državama Istočne Evrope pojavio se vakuum moći koji do danas nastoje da popune dva geopolitička vektora. Upravo u takvoj poziciji - između NATO i EU težnji za širenjem na istok sa jedne strane i ruskog nastojanja da se od bivših sovjetskih republika stvore savezničke ili u najmanju ruku neutralne države kako bi se sprečilo evro-atlantističko okruživanje, sa druge strane – nalazi se Ukrajina. Nezavisna Ukrajina, kao država, nastala je raspadom SSSR-a početkom 1991. godine, tačnije njegovim neuspešnim prerastanjem u Zajednicu nezavisnih država. Sa svojih 603.700 km² ona je po površini treća (posle Rusije i Kazahstana), a po broju stanovnika (sa oko 40 miliona) druga (posle Rusije) zemlja na postsovjetskom prostoru.

Geografski položaj Ukrajine⁴, čini ovu zemlju sponom između srednje Evrope i Rusije. Na njenom severu nalazi se granica sa Belorusijom, koja je etnički, identitetski i institucionalno (kroz

³ *Rimlend* ili “obodna zemlja” predstavlja konceptualnu modifikaciju Makinderovog *Hartlenda*, pri čemu njen tvorac Nikolas Spajkmen (Nicholas J. Spykman) geostrateški primat kontrole nad Evroazijom daje oblasti na njenom rubu – danas evropski *Rimlend* u potpunosti zauzima Evropska unija kao i niz regionalnih azijskih sila poput Irana, Turske, Indije i Kine. Ne umanjujući značaj *Hartlenda*, Spajkmen, uvida da je od većeg strateškog značaja posedovanje same obale Evroazije nego njene unutrašnjosti, te stoga Makinderova maksima u Spajkmenovoj varijanti može glasiti: „Ko kontroliše *Rimlend*, dominira Evroazijom, a ko dominira Evroazijom držaće sudbinu sveta u svojim rukama.”

⁴ U radu se granice i geografski položaj Ukrajine određuju u skladu sa onim pre 24. februara 2022, pošto su ratna osvajanja i pripajanje samoproglašanih republika DNR i LNR, kao i oblasti Zaporožja i Hersona od strane Rusije problematizovale pitanje ukrajinske teritorijalnosti.

državnu uniju) povezana sa Ruskom Federacijom, dok je na istoku i granica sa samom Rusijom. Na zapadnim granicama se nalaze Moldavija, Rumunija i Poljska kao i nešto kraće granice sa Mađarskom i Slovačkom. Osim toga, prostor Ukrajine na svom južnom krilu ima pristup na severnoj i severozapadnoj obali Crnog i Azovskog mora, dok se na severu naslanja na beloruski i ruski prostor. Dok u striktno geopolitičkoj vizuri sveta koju nam nudi Makinder, prostor Ukrajine predstavlja deo *Hartlenda* ili srca kopna Evroazije i predstavlja most srednjeevropskog *Rimlenda* ka prostranstvima ali i bogastvima ruske Evroazije. Upravo zbog ovog položaja na samoj granici gde se različiti vektori sila *Hartlenda* i *Rimlenda* susreću, ukrštaju i neretko nadmeću – Ukrajina je i dobila svoje ime (Gajić, Rajić 2022, 130).

Po pitanju prirodno geografskih činilaca za određivanje geostrateške vrednosti prostora Ukrajine naročito je značajna njena već pomenuta predratna južna granica. Jug Ukrajine u celosti je oivčen crnomorskom akvatorijom, sa obzirom na dužinu priobalnog parametra (oko 2700 km) koji Ukrajinu čini zemljom sa najdužim izlazom na Crno more, neophodno je istaći strateški kapital koji predstavlja ova geografska činjenica.

Crnomorski region u kom se nalazi Ukrajina smešten je u trouglu zapadnog, južnog i srednjeg prostora Evroazije. Svoj geopolitički i privredni značaj ovaj prostor duguje činjenici da je kroz istoriju bio tačka kroz koju su prolazili kako osvajajući tako i trgovački putevi između Evrope i Azije. To se nije promenilo ni u savremenom dobu, štaviše globalizacija privrede, saobraćaja, politike i ekonomije u mnogo čemu je povećala značaj ovog regiona.

Elementi kojima je danas, kao i u prošlosti, prostor Crnomorske regije predodređen za područje od prvorazrednog geostrateškog značaja su: specifičan položaj na raskršću Evrope i Azije, što ga čini i važnom tačkom za svetske kopnene i pomorske saobraćajnice, značajni izvori prirodne energije tj. nafte i gasa, kao i najkvalitetnije zemljište na svetu. Svi ovi elementi čine prostor Crnog mora zonom nad kojom se ukrštaju uticaji velikih sila (Rusija, SAD, EU, Velika Britanija, Kina), što nije pojava novijeg datuma s obzirom na činjenicu da je ovaj prostor usled bogate istorije bio tačka dodira i raznovrsnih civilizacija, religija i ideologija.

Sa svojom veličinom, brojem stanovnika i resurima na raspolaganju Ukrajina predstavlja važan regionalni geostrateški stožer ne samo na prostoru crnomorske regije već i Evroazije. Ove društveno-geografske i prirodno-geografske predispozicije, kao i specifičan politički sistem, zajedno sa ideološkim i religijskim podelama, Ukrajinu čine pogodnom metom za spoljnopoličko nadmetanje velikih sila. Stoga Rusija i nastoji da ostvari što veći stepen saradnje i integracije sa Ukrajinom kako bi povratila svoj evropski uticaj, kao što je to i bila u prošlosti, kada je sa Ukrajinom spajala Evropu i Aziju. Svaka drugačija i od Rusije suprotstavljena ili nezavisna politika čini Ukrajinu važnim geopolitičkim stožerom na istočnoj granici ujedinjene Evrope (Gajić, Rajić 2022, 131).

Na osnovu kako prirodnih tako i društvenih geografskih činilaca evidentno je da su njeni istočni i središnji delovi uz koje treba dodati i Tiraspoljsku oblast uz Moldaviju sa dominantnim ruskim etničkim i jezičnim stanovništvom daleko više vezani za Rusiju i Belorusiju nego za ostale zemlje iz susedstva. Takođe bez obzira na sva sporna pitanja koja se tiču kulturnog i istorijskog nasleđa neosporna je činjenica da je prostor današnje ukrajinske države zauzimao važno mesto u ruskoj istoriji, kao kolevka ruske državnosti i kulturnog-religijskog identiteta. S toga se, uprkos složenosti ukrajinskog identita, Ukrajina (sem jednog dela – Galicije) može smatrati od strane Rusije delom ruskog sveta, a kako sami Rusi nazivaju svoj kulturnološki prostor - Ruskog mira. Kao deo ruskog sveta, Ukrajina bi trebala prirodno da gravitira u pravcu geopolitičkog centra odnosno Rusije, što se i dešavalo u periodima u kojima je zahvaljujući političkom sistemu Ukrajine omogućeno da na čelo države dođu snage sa geopolitičkom orijentacijom ovog pravca. Međutim

2014. godina je trajno promenila odnose ruske i ukrajinske države, a dešavanja tokom i nakon predsedničkih izbora te godine posejali su seme razdora koji je danas dostigao svoj vrhunac u vidu najvećeg oružanog sukoba u Evropi nakon Drugog svetskog rata.

Nova „velika igra” u Ukrajini

Interesi Rusije

Velika igra je naziv za strateško rivalstvo između Britanske imperije i Ruske imperije zarad dominacije nad Centralnom Azijom. Ovaj naziv je nastavio da se koristi za opisivanje geopolitičke težnje velikih i regionalnih sila za geopolitičkom moći i uticajem u regionu. Ukoliko prostor na kom se odvijala zamenimo Ukrajinom, a glavne aktere njihovim savremenim naslednicima (u smislu geopolitičkih vektora čiji su nosilac) velika igra savršeno opisuje savremenu „graničnu situaciju” u kojoj se Ukrajina ponovo nalazi. U novoj velikoj igri Ukrajina predstavlja prostor nadmetanja između atlantističkog ekspanzionizma čiji pravac delovanja potiče sa zapadnoevropskog *Rimlenda* i ruskog kontinentalizma *Hartlenda* koji nastoji da ovo širenje zaustavi i obuzda.

Situacija u Ukrajini u mnogo čemu je dodatno zakomplikovana i njenim međunarodno-pravnim statusom samostalne i suverene države čije stanovništvo iako ističe ove attribute svoje države ima oprečne i suprotstavljene poglede kada je u pitanju spoljnopolitička i identitetska orijentacija ove zemlje. Sa jedne strane stanovništvo zapadne Ukrajine nedvosmisleno svoju državu vide kao deo evropske porodice država i žele da pospeše procese EU integracija, dok stanovništvo na istoku zemlje, kao što je pokazano referendumima, žele da trajno postanu deo „ruskog sveta”, takođe središnji deo zemlje naseljava stanovništvo koje nema čvrsta uvrenja po ovom pitanju. Upravo ovako podeljeno stanovništvo po ključnim identitetskim i političkim pitanjima stvara ogroman konfliktni potencijal koji može biti predmet mahinacije velikih geopolitičkih aktera u njihovom nadmetanju za ovaj prostor.

Geostrateški značaj Ukrajine za Rusiju pokazuje i u kojem meri je politika države uslovljena njenom geografijom, što oslikavaju i reči geopolitičara Nikolasa Spajkmana (1942): „Ministri mogu doći i otići sa vlasti, čak i diktatori mogu umreti, a planinski venci će i dalje stajati nepomično.” U slučaju Rusije problem leži u nedostatku planinskih venaca tačnije u otvorenosti Severnoevropske nizije koja se prostire od Pirineja do Urala i koja je bila putanja kojom su svi zavojevači sa Zapada kretali u svoje pohode na Rusiju. Prostor ukrajine ukoliko nije pod ruskom kontrolom predstavlja širom otvorena vrata južnog krila Rusije i Belorusije koja se prostiru od Azovskog mora sve do istočne granice Poljske. Sa druge strane, ukoliko stavi Ukrajinu pod svoju kontrolu, Rusija ublažava potencijalnu opasnost koja može doći sa zapadnog dela Severnoevropske ravnice tako što će svoju zonu strateške dubine proširiti sve do Karpata. Budući da ove planine ne mogu biti prevladane lako, za Rusiju, Ukrajina je pitanje fundamentalne nacionalne bezbednosti. Za zapadne sile, vrednost Ukrajine leži samo u tome ako ova sila teži da se angažuje i pobedi Rusiju, kao što su to Nemci pokušali u Drugom svetskom ratu. Dakle ruski vojni angažman u Ukrajini može se tumačiti kao odgovor velike sile koja je egzistencijalno ugrožena i koja je stoga pribegla sili ili kako je to sam predsednik Ruske Federacije izložio: „Kad se opruga stisne do kraja, jednoga će trenutka svom snagom uzvratiti udarac. To se nikad ne sme zaboraviti.” (navedeno prema: Nicolosi 2022).

Ukrajina iz ruske perspektive predstavlja bezbednosnu zonu od prvorazrednog značaja koja nipošto ne sme postati prostor sa kojeg se pretnja može preneti na evropski deo ruske teritorije (Gajić, Rajić 2022, 135). Stoga Ukrajina jedino može postojati ili kao neutralna država – svojevrsna „tampon zona“ između Rusije i evropskog *Rimlenda* ili mora u potpunosti biti reintegrirana i stavljena pod rusku kontrolu. U suprotnom se dešava ono što vidimo u najnovijem sukobu Rusije i Ukrajine – zauzimanje delova teritorija Ukrajine, koji se nalaze uz Zapadnu granice Rusije, i od njih stvaranje „tampon zone“. Osim obezbeđivanja strateške dubine, teritorijalni dobitci u rusko-ukrajinskom ratu, Rusiji mogu ublažiti još jednu geostratešku slabost. Nedostatak luke na toplom moru sa direktnim izlazom na Atlantski okean oduvek je bio Ahilova peta Rusije, a izlazak na more je strateški isto toliko važna za nju koliko i strateška dubina.

Utemeljivač moderne Rusije Petar Veliki u svom testamentu iz 1725. godine svojim naslednicima ostavlja geopolitičko zaveštanje da se „približe što je više moguće Konstantinopolju i Indiji. Ko god tu vlada, biće istinski vladar sveta. Samim tim, stalno izazivajte ratove, ne samo u Turskoj već i u Persiji... Probijte se sve do Persijskog zaliva, idite čak do Indije“ (Lehovich 1948). Geopolitička svest vladara Rusije, bilo da se radi o Petru Velikom, Staljinu ili Putinu dikтира da ukoliko žele da od Rusije naprave svetsku silu moraju integrisati sve vidove moći – a to znači stvaranje moćne kako vojne tako i trgovačke mornarice. Ovaj zadatak stavljen pred svakog ruskog vladara otežan je činjenicom da su gotovo sve luke okovane ledom nekoliko meseci u godini. Luka na Arktiku kao što je Murmansk zaleđena je nekolicom meseci godišnje i oslanja se na pomoć ledolomaca, Vladivostok koja je i najveća luka na Tihom okeanu ima isti problem pritom je okružena i negostoljubivim Japanskim morem, kojim gospodare Japanci. Nedostatak luka ne samo da isključuju Rusiju iz ovog vida svetske trgovine, koji je trebalo bi dodati i mnogo jeftiniji od kopnenog i vazdušnog, već onemogućava ruskoj vojnoj morarici da dejstvuje kao svetska sila – uvek i u svakom delu sveta.

Stoga ne čudi što su Rusi nakon anektiranja Krima uložila ogromne resurse u Sevastopolj, jedinu pravu rusku luku s izlazom na toplo more. Crno more je za Moskvu put ka Mediteranu, kao i strateška akvatorijalna tampon-zona između NATO i svoje teritorije. Pretežna kontrola nad crnomorskom regijom predstavlja zadatak od najvećeg značaja za Rusiju, kako zbog pristupa evropskim tržištima tako i zbog mogućnosti projekcije moći. Takođe, ruski fokus je i na Odesi, a ukoliko Ukrajinci i nju u potpunosti izgube, ostaće bez pristupa moru, jer ova oblast ne samo što predstavlja region Ukrajine koji služi kao važan transportni i energetski koridor, bogat prirodnim resursima već Rusi su tamo velika i brojnija etnička grupa. Pritom Odesa i obližnja delta Dunava predstavljaju stratešku tačku od prvorazrednog značaja zbog postojanja kanala Rajna-Majna-Dunav povezuje Crno more sa Atlantskim okeanom i Severnim morem, što čini luku Odesa važnom vezom između Ukrajine (a potencijalno i Rusije) i ostatka sveta. Osim pristupa najvažnijim vodenim saobraćajnicama, kontrola nad crnomorskim regionom Rusiji bi omogućila da uspešnije raspolaze svojim možda i najmoćnijim geopolitičkim oružijem – gasom, posebno kada su u pitanju tokovi i projekti koji se sa ovog prostora dalje protežu na Tursku i Balkan i na taj način bitno podrivaju interese NATO-a i EU na ovom području.

Značaj crnomorskog regiona nije prošao neopaženo ni kod druge strane, SAD i partneri iz NATO-a su u periodu nakon 2014. značajno povećali svoje prisustvo na ovom prostoru. Kao razlog je navedena ruska aneksija Krima iz 2014. godine i to da ona neće ostati bez odgovora, kao ni nagomilavanje ruskih vojnih snaga u crnomorskom regionu. S toga su brodovi NATO-a počeli da patroliraju sa ukrajinskim ratnim brodovima i zajedno učestvuju u vojnim vežbama. To ne samo da nije odvratilo Rusiju od pokušaja da obezbedi gasovod Turski tok, koji ide od Rusije ka Evropi, već je i pospešilo napore da sa svoje strane spreče da Crno more postane „NATO jezero“. Ukratko,

dominacija nad Crnim morem je za Rusiju ne samo „odskočna daska” ka Mediteranu i Atlantiku već i region koji može služiti u defanzivne svrhe kao „tampon zona“ između svoje teritorije i NATO-ali i kao poligon na kom može razvijati svoju pomorsku moć čije bi prisustvo u ovom regionu omogućilo Rusiji da efektivnije projektuje svoju moć na druge crnomorske i balkanske zemlje.

Interesi SAD

Kako bi se u potpunosti izrazio geostrateški značaj Ukrajine, pored pobrojanih motiva interesa i straha kojima je ruska geopolitička svest vođena, neophodno je razmotriti i motive kao i strategiju drugog aktera ove nove runde konfrontacije dva geopolitička vektora koja se odvija na prostoru Ukrajine. Stoga ukoliko rusko-ukrajinski sukob smestamo u širi kontekst sučeljavanja dva aktera, Rusije i NATO-a, neophodno je razmotriti kako instrumentalnu ulogu namenjenu Ukrajini unutar atlantističke „velike strategije” tako i opštu politiku nastojanja da se ruski *Hartland*, prvenstveno obuzda a potom i stavi pod potpunu kontrolu. Ukoliko prihvatimo činjenicu da SAD imaju neprikosnoveni primat u Severnoatlantskom savezu, za temeljno razumevanje atlantističke velike strategije neophodno je osvrnuti se na strategije i geopolitičke mislioce čije su ideje oblikovale američki pogled na svet ali i njihovu ulogu u tom svetu kao i sredstva putem kojih se ta uloga može ostvariti.

Prvi u nizu mislilaca koji su doprineli stvaranju američke talasokratske „imperije” je američki mornarički oficir i univerzitetski profesor Alfred Tajer Mahen (Alfred Thayer Mahan). Mahenov *magnum opus* koji objedinjuje njegovo mornaričko iskustvo i naučno istraživanje pod nazivom „Uticaj pomorske moći na istoriju, 1660-1783“ (1889) predstavlja detaljnu studiju odnosa između pomorske moći i snage država. Mahenovo delo sugerise da ukoliko SAD žele da postanu velika sila nemaju nikakav izbor sem da prate imperijalni uzor Velike Britanije i da vremenom postanu vodeća globalna talasokratija. Mahenovo svojevršno uputstvo za put do statusa globalnog hegemonu obuhvata pored neophodnosti razvijanja trgovačke flote kao finansijske osnove na koju će biti nadograđena jaka ratna mornarica i nužnost kontrole nad tačkama od najvišeg geostrateškog značaja na udaljenim mestima širom planete. Pored ovih predloga koji su usled Mahenove reputacije i ličnih poznanstava unutar samog vrha američke vlasti sprovedeni u delo, jedna zamisao za mnoge a naročito ruske geopolitičare ostaje sporna do danas a to je formulisanje strategije anakonde. Pomenuta strategija, određena kao krajni cilj američke politike, podrazumeva nastojanje da se svi američki antagonisti smeštenu na evroazijskom kopnu, a naročito Rusija, kroz okruživanje i sprečavanje širenja uticaja i izlaska na more dovedu do političkog i ekonomskog kolapsa uz pomoć instrumenata kao što su brojne međunarodne organizacije (uključujući NATO)⁵. Ova doktrina naročito je u svojoj razrađenoj verziji došla do izražaja posle Drugog svetskog rata u američkoj politici obuzdavanja SSSR-a, a mnogi od njegovih postulata primenjivani su u politici SAD u ne samo u posthladnoratovskoj eri već i u 21. veku kroz ekspanziju NATO na Istok kao i kroz ekspanziju na centralnoazijskom području gde je Amerika nastojala da instalira brojne vojne baze radi efikasnije kontrole „Srca sveta“ – *Hartlanda*. Jedna od tih tačaka upravo je i Ukrajina.

U moru literature koja se tiče geopolitike i strateške misli malo koja teorija je poput Makinderove o „srcu kopna” ili *Hartlendu* uspela da položi najvažniji ispit za svaku teoriju – ispit vremena i istorije. Rat u Ukrajini upravo je potvrda da teza koju je Halford Makinder izneo pred britanskim Kraljevskim geografskim društvom 1904. i u članku pod nazivom „Geografski pivot

⁵ Radi se o revidiranoj taktici iz američkog građanskog rata (1861-1865) po kojoj bi severnjačke pomorske blokade južnjačkih država bile efikasan način da se one iscrpe i nadvladaju.

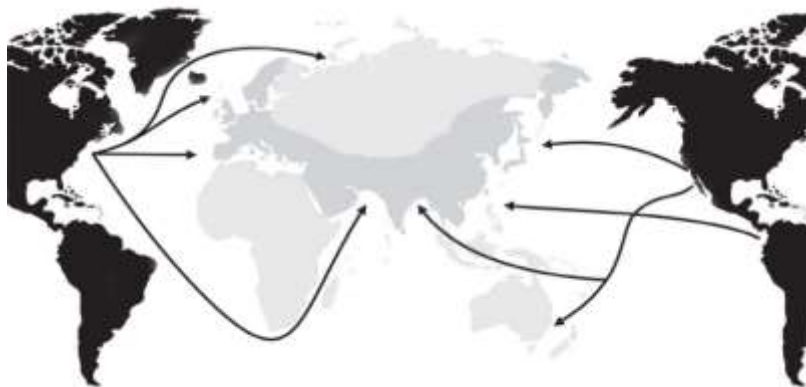
sveta” i posle sto dvadeset godina ne gubi na značaju i aktuelnost – možemo čak i da tvrdimo da je aktuelnija i značajnija danas više nego ikada. Možemo otići toliko daleko da kažemo i da je geopolitika kao disciplina sa početkom ovog sukoba vratila na „velika vrata” u naučni diskurs jer su naučnici koji se bave međunarodnom politikom, diplomate i stratezi a naročito oni evropski izgubili sve iluzije o trajnom post-konfliktnom stanju u Evropi, te su da bi ovaj sukob razumeli morali da „otresu prašinu sa mapa” i pristupe njihovom izučavanju.

Što se tiče samog Makindera, iako je cela njegova naučna karijera bila posvećena koncipiranju načina za ublažavanje opadanja britanske imperijalne moći, njegovo delo biće odgovorno za sve intezivnije povezivanje moći SAD i Velike Britanije (kao komplementarnih atlantističkih snaga) i potonje preuzimanje primata od strane SAD u atlantskom svetu kao nosioca imperijalne baklje. Međutim problem sa kojim su se susretali britanski a danas i američki imperijalisti u svojoj težnji za svetskom hegemonijom bio je i i ostao isti – Evroazija, pivot ili osa oko koje se vrti sudbina i istorija sveta kao i činjenica da ovaj prostor kontroliše Rusija.

Dodatni izazov tog doba sa kojim su se suočavali Britanci bila je i sila u usponu koja je pretela da ugrozi tadašnju ravnotežu snaga – Nemačka. Mekinder je prepoznao u potencijalnom strateškom partnerstvu Nemačke i Rusije veliku pretnju koja bi ne samo ugrozila britansku pomorsku nadmoć putem stvaranja vojnog saveza i zajedničke mornarice već i kroz stvaranje razgranate železničke mreže u Rusiji, finansirane od strane nemačkog kapitala, koja bi omogućila integraciju ogromne evroazijske kopnene mase u jednu političku i ekonomsku celinu. Najveći strah Mekinder koji su delili i njegovi sunarodnici toga doba bio je izgradnja železničke saobraćajnice na relacija Berlin – Moskva – Bagdad koja bi odsekla Britanske komunikacije sa Indijom i na taj način kritično ugrozila britanski geostrateški monopol nad Indijskim okeanom. Ukoliko sagledamo geopolitičku dramu sa kojom su se tada britanci u svom nastojanju da održe svoju imperiju suočavali vidimo da postoje izvesne paralele sa savremenim dešavanjuma u areni svetske politike. Odnosno ukoliko zamenimo Britaniju sa SAD a prugu koju su gradile ruske ruke i nemački kapital sa Severnim tokom, očigledna je ista namera da se ovaj kontinentalistički savez spreči kako bi se osigurala američka dominacija nad Evropom. Navedeni primer koji potvrđuje doslednost atlantističke strategije kako tada tako i danas, što je i namera ovog rada da rat Ukrajine i Rusije prikaže kao „*par excellence*” geopolitičko sučeljavanje dva geopolitička vektora. Pored navedenog primera od mnogo većeg značaja za predmet našeg proučavanja je Mekinderova knjiga „Demokratski ideali i stvarnost“ (1919), u kojoj Mekinder kao i svi geopolitičari nastoji da utvrdi određene zakonitosti u ponašanju država koje su utemeljene na geografskoj stvarnosti i na osnovu kojih se može anticipirati ponašanje država. Stoga Mekinder neprekidno ističe epohalni značaj kontinentalne mase koju isprva u svom već pomenutom članku iz 1904. naziva “Evroazija” a koju u ovoj knjizi određuje pojmom koji će postati jedan od najznačajnijih koncepata u čitavoj disciplini tj. geopolitici – *Hartlendum*. Upravo u jednom od poglavlja knjige Makinder artikuliše geopolitičku formulu koja čak i danas predstavlja jednu od glavih ideja vodilja atlantističke geopolitičke struje: „Ko vlada Istočnom Evropom, komanduje Hartlendum. Ko vlada Hartlendum, komanduje Svetskim ostrvom (Evroazija i Afrika). Ko vlada Svetskim ostrvom, zapoveda svetom“. Imajući u vidu ovu formulu nije teško razumeti veliki fokus na Ukrajini, kao najvećoj zemlji Istočne Evrope i najznačajnijom po rusku nacionalnu bezbednost, a koja je u atlantističkim krugovima bila jednako važna u doba Makindera kao i danas.

Oslanjajući se na Makinderove geopolitičke zamisli, američki strateg i profesor geografije sa Jejla Nikolas Spajkman, predstavio je 1942. godine u svojoj knjizi „Američka strategija u svetskoj politici” svoju teoriju *Rimlenda*. Naime u svojoj teoriji Spajkman ne osporava značaj *Hartlenda*, već sugerše da je preduslov za uspostavljanje kontrole nad ovim „superkontinentom”

kontrolisanje teritorije koja se nalazi na njegovim obodima, a ne same unutrašnjost Evroazije tj. *Hartlanda*. Područje čijom kontrolom se ostvaruje dominacija nad Makinderovim *Hartlendom* i koje donosi najveću moć je periferija i obala Evrope i Azije. *Rimlend* ili "obodna zemlja" proteže se u pojasu od zapadne i južne Evrope, preko Bliskog Istoka, Indije pa sve do severoistočne Azije i Kine, lako je uočljivo i na prvi pogled da ovaj prostor karakteriše ne samo činjenica da većina svetskih komercijalnih tranzita koristi priobalne predele ovog prostora već i da je ovo najnaseljeniji deo planete koji predstavlja pozornicu na kom su se odvijali najznačajniji trenutci ljudske istorije od samog početka civilizacije pa do svetskih ratova. Upravo zbog toga Spajkman postulira svoju tezu o prvorazrednom značaju ovog prostora, koja je brzo nakon Drugog svetskog rata našla svoju primenu u američkoj hladnoratovskoj strategiji prema Sovjetskom Savezu. Američki stratezi kao što je Džordž Kenan vođeni teorijom Rimlenda nastojali su da sadejstvom ideoloških (sprečavanje dolaska komunističkih partija na vlast) i ratnih sukoba (Koreja, Vijetnam, Avganistan) na području *Rimlenda* zapreče i obuzdaju širenje kako Sovjeta tako i komunizma. Takođe ukoliko pogledamo najveća ratna žarišta u dvadesetom veku, bilo da se radi o Prvom ili Drugom svetskom ratu kao i ratovima u Jugoslaviji i Bliskom istoku lako je uočljivo da su se upravo odvijali na prostoru koji je Spajkmen odredio kao *Rimlend*. Doslednost SAD u nastojanju da ovaj prostor stavi pod svoju kontrolu čini sa geopolitičkog stanovišta sasvim razumljivim kao i reakcija Rusije i njeno protivljenje daljem širenju NATO-a posebno u oblastima dodira evropskog *Rimlenda* i ruskog *Hartlanda* – kao što je slučaj sa Ukrajinom. Spajkmenova teorija nam stoga nudi pogodnu optiku sa kojom možemo posmatrati trenutni sukob u Ukrajini, kao radikalizovani oblik „granične situacije” u kojoj se ova zemlja kao nebrojeno puta u svojoj istoriji ponovo nalazi, odnosno Ukrajina danas predstavlja arenu u kojoj se evro-atlantističke sile *Rimlenda* konfrontiraju sa Rusijom kao silom kontinentalističkog *Hartlanda*. U zavisnosti od ishoda rusko-ukajinskog sukoba zavisi i odgovor na pitanje kojem će od ova dva geopolitička bloka na ovom prostoru prevladati i staviti ga pod svoje okrilje.

Slika: Rimlend (označen tamno sivom bojom)

Izvor: Nikolas Spajkman (Spykman, "America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power, 1942, 180)

Uspeo sam da pronađem tačne strane "Velike šahovske table" koje sam citirao u radu. U pitanju su delovi knjige od 39-43. strane kao i 84 strana. Fus nota bi stoga trebala da glasi " Zbignjev Bžežinski:"Velika šahovska tabla", CID, Podgorica, 2001, 39-43, 84. str.". Ukoliko vam nije

problem da umesto mene prepravite da ne bih morao da vam šaljem ponovo ceo rad bio bih vam zahvalan.

Ni pad Berlinskog zida kao ni sam raspad SSSR-a nisu stavili tačku na veliko rivalstvo u tom trenutku nikada jačih SAD koje su proživljavale svoj trijumf i nikada slabije Ruske Federacije. Štaviše američki stratezi poput Zbignjeva Bžežinskog (Zbigniew Brzezinski) u raspadu SSSR-a i stvorenom vakuumu moći na post-sovjetskom prostoru videli su kao priliku da se američki unipolarni momenat trajno produži putem sprečavanje Rusije da ponovo dominira ovim prostorom. U svom delu „Velika šahovska tabla” (2001, 39-43, 84) čiji naziv upućuje na Evroaziju, u kojoj bi kroz stratešku igru „šaha” trebalo potisnuti što više najjaču geopolitičku figuru na ploči – Rusiju. SAD bi pošto geografski ne pripadaju ovoj „tabli” morale da instrumentalizuju svoje saveznike ili na šahovskom rečniku pione. Prema Bžežinskom, nezavisna od 1991. godine, Ukrajina je „važan prostor na evroazijskoj šahovskoj tabli“, čija kontrola bi trebalo da omogući dominaciju nad svetom. U posthladnoratovskom svetu pod geostrateškom dominacijom Sjedinjenih Država (SAD), Bžežinski identifikuje Ukrajinu – u Evroaziji, pored Azerbejdžana i Uzbekistana – kao državu koja „zaslužuje najjaču geopolitičku podršku Amerike“. Dok nezavisnost Ukrajine utiče na prirodu same ruske države, ona je za SAD „kritična država“ među „ključnim evroazijskim geopolitičkim stožerima“; „geopolitički stožeri“ se definišu kao „države čija važnost ne proizilazi iz njihove moći i motivacije, već pre iz njihove osetljive lokacije i posledica njihovog potencijalno ranjivog stanja na ponašanje geostrateških igrača“, kao što je Rusija. Imajući „kapacitet i nacionalnu volju da vrši moć ili uticaj izvan svojih granica kako bi promenila – do stepena koji utiče na interese Amerike – postojeće geopolitičko stanje stvari”, Rusija traži regionalnu hegemoniju i priznanje njena moć na međunarodnoj sceni, a njeni interesi su podložni sukobima sa interesima SAD. Dakle, nastup Rusije u Ukrajini mogao bi se objasniti njenom voljom da povрати svoj status „evroazijske imperije“, a samim tim i ukrajinski sukob viđen kao kampanja za Evroaziju.

Iz izloženih teza najvažnijih geopolitičkih i strateških mislilaca anglo-američke provenijencije može se uočiti konstanta po kojoj atlantistički geopolitički blok kroz organizacije kao što je NATO, nastoji da prvenstveno obuzda Rusiju kao dominantnu silu na prostoru od prvorazredne važnosti, bilo da je određen nazivom Evroazija ili *Hartlend*, pri čemu upravo Ukrajina predstavlja važno oruđe u ostvarenju te zamisli. Ukrajina, nezavisna (od ruskog uticaja) i jaka (pod patronatom Zapada) predstavlja „odskočnu dasku“ za napad na Rusiju i nož u mekom trbuhu njenih evropskih teritorija (koje su najnaseljenije i gde su glavni gradovi i industrijski centri), te prostor sa kog možete odseći Rusiju vrlo lako od Kavkaza i tamo smeštenih naftnih polja i svega ostalog vrednog i bitnog za funkcionisanje ruske države te je geopolitički gurnuti još dublje u unutrašnjost Azije

Bilo da se radi o Ukrajini kao „odskočnoj dasci” za ugrožavanje Rusije ili o Ukrajini kao „poslednjoj granici” evidentan je značaj koji ovaj prostor ima u nadmetanju dva geopolitička bloka čiji ciljevi i značaj daleko nadmašuju konkretni konvencionalni rat koji se odvija između ruskih i ukrajinskih snaga.

Rat putem posrednika kao instrument spoljnog uravnoteženja

Ukoliko oružani sukob između Rusije i Ukrajine smestimo u kontekst geopolitičke borbe za kontrolu nad *Hartlendom* koja se odvija između SAD (posredstvom instrumentalizovanog aktera Ukrajine), koje pokušavaju da spreče obnavljanje ruskog „imperijalnog” potencijala i

Rusije koja nastoji da se vrati u „klub” velikih sila i reši svoju perpetualnu bezbednosnu dilemu nastalu „geopolitičkom katastrofom“ sa raspadom SSSR, možemo zaključiti da je danas prostor Ukrajine istovremeno poprište „vrućeg rata” nazvanog od strane Rusije „specijalna operacija” ali i novog hladnog rata ponovo duboko podeljenog sveta na dva geopolitička bloka.

U vreme Hladnog rata vođeni su ratovi preko posrednika (engl. *proxy wars*) u zemljama Trećeg sveta, koji su tada viđeni kao „manje zlo” u odnosu na direktno oružano sukobljavanje dva bloka koji bi rezultirali nuklearnim ratom. Izraz je smislio Zbignjev Bžežinski, već spomenuti američki strateški mislilac, za ratove u kojima se sile ne sukobljavaju direktno, već podržavajući finansijski i materijalno druge zemlje ili vojne grupe koje vode rat. Na osnovu same definicije posredničkog rata i viđenja geopolitičke stvarnosti sveta kao ponovo polarizovanog i blokovski podeljenog nameće se zaključak da je sadašnji rusko-ukrajinski, čiji se začeci mogu pronaći i u periodu nakon 2014. gde su prozapadnu i proevropsku stranu podržavale EU i SAD a proruske separatiste u Donjecku i Lugansku podržava Rusija.

Od početaka sukoba u februaru 2022. SAD i saveznici su uz snabdevanje velike količine naoružanja i novca ukrajinskoj strani pružili i opsežnu vojnu logistiku kao i obaveštajne podatke o rasporedu i kapacitetima ruskih snaga. Nesumnjivo je da je ovakva pomoć od neizmernog značaja za ukrajinsku stranu u sukobu, kao i da je doprinela da se postignu neke od najvažnijih njihovih pobeda uključujući obaranje ruskog transportnog aviona, ubistvo nekoliko visokih ruskih oficira i potapanje „Moskve“, glavnog broda ruske crnomorske flote. Ovakvo indirektno učešće Vašingtona podseća na strategiju koja je korištena i protiv SSSR-a u Avganistanu u periodu od 1979. do 1989. godine. Tadašnja administracija pod Karterom kasnije i Reganom pružile su pomoć avganistanskim mužadudinima koji su se opirali sovjetskoj okupaciji svoje zemlje. Cilj SAD tada kao i sada u Ukrajini bio je da se kroz indirektno delovanje putem instrumentalizacije država u regionima koji su u njihovoj strategiji važni za obuzdavanje SSSR-a/Rusije uvuku njihovog strateškog rivala u dugotrajne sukobe koji će ih iscrpeti i trajno oslabiti. Desetogodišnji rat u Avganistanu za ishod je imao imperijalnu prenapregnutost SSSR-a što je uz mnoge druge činioce odlučujuće uticalo na njegovu imploziju i raspad. Na sličan ishod se računa i danas. Zapadne sankcije Rusiji bi mogle da dovedu i do promene ruskog režima ili da u krajnjem slučaju ruskog potpunog poraza dovedu do povratka Krima i Donbasa u ruke Ukrajine, pri čemu bi Rusija bila svedena na jednu od sila u regionu Evroazije, ali ne i veliku i dominantnu, ali i dodatnog rasparčavanja Ruske Federacije.

Motiv iza američkog učešća u ovom sukobu putem posrednika kao i razlog zbog čega SAD nastoje da stacioniraju svoju vojsku u gotovo svakom delu sveta, leži u sledećem aksiomu međunarodne politike – kada neka sila ostvari regionalnu hegemoniju, ta sila nastoji da spreči druge da dominiraju u sopstvenim geografskim regionima. Pošto su SAD neprikosnoveni regionalni hegemon u zapadnoj hemisferi tj. svom okruženju, u mogućnosti su da svoju moć projektuju širom sveta i mešaju se u raspodelu moći u drugim regionima. Prema oceni Džona Miršajmera (John Mearsheimer) (2017), teoretičara međunarodnih odnosa, svaka velika sila koja dostigne rang regionalnog hegemona nastojće da spreči svaku drugu silu da ostvari isti status. Razlog za ovakvo ponašanje je prilično jednostavan, ukoliko postoji dve ili više sila u drugim regionima sveta daleko je manja mogućnost da one dovedu u pitanje dominaciju hegemonu „u svom dvorištu”. Stoga kako bi Sjedinjene Države očuvale vodeću poziciju u globalnoj raspodeli moći neophodno je da kontrolišu sile u usponu i kako je to još Kisindžer apostrofirao ne dozvole uspostavljanje nerpijateljksi nastrojene hegemonije na prostorima Azije i Evrope.

U skladu sa ovom paradigmom, američki donosioci odluka, neće tolerisati pojavu novih i ravnopravnih rivala (kao što su Rusija i Kina), te će u cilju da takve rivale odstrane iz konkurencije,

bez direktnog uravnoteživanja koje bi podrazumevalo ne samo zahtevno vojno angažovanje preko velikih vodenih površina Atlantika i Tihog okeana već bi savim izvesno dovelo do prvog nuklearnog rata u istoriji, instrumentalizovati i prebaciti odgovornost uravnoteženja na druge države iz njihovog okruženja. Sledeći upravo ovu i ovakvu logiku nameće se zaključak da je upravo Ukrajini namenjena uloga instrumenta kojim će se SAD poslužiti u svojoj težnji da očuvaju svoju uzvišenu poziciju supersile i jedinog regionalnog hegemona kroz remećenje drugih regiona i stvaranje žarišta koja će trajno hendikepirati potencijalne hegemone u ovim područjima. Sa stanovišta strateških interesa stoga razumljivo je posredno učešće Sjedinjenih Država i njihovih saveznika u rusko-ukrajinskom sukobu. Pobeda ukrajinske strane ne bi donela samo potencijalno korigovanje granica iz 2014. (reintegracija Krima) već bi poraz Rusije trajno zapečatio mogućnost da ova sila uspostavi dominaciju nad Evroazijom u doglednoj budućnosti, čime bi Amerika još dugo uživala svoj status jedinog regionalnog hegemon ili barem do onog trenutka u kom Kina to ne bi dovela u pitanje.

Zaključak

Na osnovu svega iznetog jasno je da trenutni sukob u Ukrajini nadilazi proklamovane ciljeve dve strane u ratu – one ruske, koji su se tokom trajanja rata protezali od zahteva za promenom režima u Kijevu, preko demilitarizacije i denacifikacije Ukrajine i očuvanja njenog neutralnog statusa pa do zauzimanja njene priobalne oblasti sve do Odese i one ukrajinske koje se ogledaju u očekivanju potpunog povlačenja ruskih trupa iz Ukrajine kao i zahtevu za reintegracijom Krima i Donbasa. Kakav god da je ishod i bilans sukoba sigurno je da geopolitička slika Ukrajine neće ostati ista, ni u teritorijalnom smislu ni po pitanju identiteta ni po pitanju spoljnopolitičke orijentacije ove zemlje.

Ukoliko pogleda udaljimo od mikro nivoa na kom se nalazi Ukrajina i usmerimo ka makro nivou globalne politike jasno je da geopolitička slika sveta takođe doživljava preobražaj pred našim očima. Stara rivalstva se ponovo obnavljaju, svet ponovo kao za vreme Hladnog rata biva podeljen na blokove, a „gvozdena zavesa“ se ponovo spušta dok će sam ishod rata odrediti koliko daleko na istok ili zapad će ona podeliti Ukrajinu - a samim tim i svet.

Rat u Ukrajini predstavlja izazov za svakog istraživača i analitičara iz oblasti međunarodne politike i bezbednosti kao i za diplomate i državnike koji pokušavaju da u vremenu ovakvih epohalnih promena pronađu ispravan put kojim njihova zemlja treba da ide sledeći svoj interes. Kompleksnost ovog sukoba koji je uzdrmao svet leži u tome što njegovo razumevanje iziskuje složen i multidisciplinarn pristup kojim bi se obuhvatio čitav spektar znanja iz brojnih oblasti: međunarodnih odnosa, međunarodne bezbednosti, istorije i drugih, pri čemu dodatnu prepreku predstavlja činjenica da je ovaj sukob i dalje u toku i da mu se kraj ne vidi nigde na horizontu. Uprkos teškoćama pri naporu da se ovaj sukob razume i da se predvide pravci njegovog kretanja kao i posledice, ovaj rat svim uključenim stranama ali i posmatračima održao je nekoliko geopolitičkih lekcija. Pre svega da nije samo vreme u kom živimo izuzetno usled brojnih očekivanih i neočekivanih promena koje je ovaj sukob doneo, već i da je prostor u kom obitavamo od izuzetne važnosti. Prostor kao važna komponenta međunarodne politike ponovo je postao varijabla koja se unosi u sve formule za analizu i predikciju događaja koji su usledili ili koji mogu uslediti, odnosno od početka sukoba poraslo je interesovanje za izučavanje prostornog aspekta međunarodnih konflikata i politike. Upravo zbog te ponovno uvažene relacije politika – prostor/teritorija i sama nauka koja se bavi njenim proučavanjem, dakle geopolitika, reafirmisana

je u naučnom diskursu. Ona je i dokazala da je svetska politika i dalje ono što je oduvek bila: borba za moć, resurse, teritorije i podanike. Ne samo što su brojne geopolitičke teorije položile ispit vremena i istorije i pokazale se aktuelnijim i važnijim nego ikada već i one države koje zanemare fundamentalne geopolitičke istine i ne pokore se ili ne savladaju sopstvenu geografiju – mogu da očekuju samo njenu osvetu.

O ishodu rata i o budućnosti Ukrajine, kao i o budućnosti sveta, ne možemo govoriti sa sigurnošću, već jedino kao svedoci i savremenici ovog sukoba možemo potvrditi Tukididove reči, kada je govorio o ratu koji je obeležio njegovo doba, da međunarodnom politikom vlada gvozdeno pravilo: „Jaki rade ono što žele, dok slabi trpe ono što moraju.”

Literatura:

- Bžežinski, Zbignjev. 2001. *Velika šahovska tabla*. Podgorica: CID.
- Dugin, Aleksandar. 2004. „Osnovi geopolitike – geopolitička budućnost Rusije.” Zrenjanin: Ekopres.
- Gajić, Aleksandar, Nikola Rajić. „Geopolitički okvir ruske vojne intervencije u Ukrajini”. *Politika nacionalne bezbednosti XIII* (1): 127-146.
- Lehovich, Dimitry V. 1948. „The Testament of Peter the Great“. *American Slavic and East European Review* 7 (2): 111-124.
- Vuković, Nebojša. 2007. *Logika imperije: Nikolas Spajkman i savremena američka geopolitika*. Beograd: Konras – Nacija press.
- Mackinder, Halford. 1996. *Democratic Ideals and Reality*. Washington: National Defense University Press.
- Mackinder, Halford. 1996. „The Geographical Pivot of History”. In: (Additional Papers), *Democratic Ideals and Reality*, 175-193. Washington: National Defense University Press.
- Mahan, Alfred. 2003. *The Influence of Sea Power Upon History 1660 – 1783*. Gretna: Pelican Publishing Company.
- Miršajmer, Džon. 2017. *Tragedija politike velikih sila*. Beograd: Čigoja štampa.
- Nicolosi, Riccardo. 2022. „Poniženi i uvrijeđeni. Afektivna retorika Vladimira Putina“, *Peščanik*, 26.3. <https://pescanik.net/ponizeni-i-uvrijedjeni-afektivna-retorika-vladimira-putina>.
- Spykman, Nicholas John. 1942. *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*. New York: Harcourt, brace and co.
- Stepić, Milomir. 2016. *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*. Beograd: Institut za političke studije.
- Tukidid. 2010. *Peloponeski rat*. Beograd: Admiral Books.

REGIONALNE PRETNJE BEZBEDNOSTI U KONTEKSTU RATA U UKRAJINI

Danijela Čorbić¹

Apstrakt: *Geografske, kulturološke i civilizacijske, kao i političko-ideološke karakteristike izlažu region Zapadnog Balkana brojnim bezbednosnim izazovima i pretnjama što ga često stavlja u centar međunarodnih zbivanja i politike. Aktuelna zabrinutost za bezbednost polazi od činjenice da bezbednosne pretnje po region počinju da se usložnjavaju i uvećavaju kao posledica sukoba u Ukrajini. S tim u vezi, svrha ovog rada jeste da kroz detaljnije posmatranje Zapadnog Balkana i problema sa kojima se susreće prioritizujemo one bezbednosne pretnje koje se smatraju najizazovnijim i trenutno najbližim. U radu će se koristiti metode analize raznovrsnih akademskih radova, izjava, članaka i strateških dokumenata kako bi se na pravilan način argumentovala ozbiljnost bezbednosnih pretnji. Autorka donosi zaključak da se najizrazitija opasnost javlja u Bosni i Hercegovini sa uvećanjem prisustva vojnih snaga, na Kosovu i u susretu sa talasima migranata.*

Ključne reči: *Zapadni Balkan, region, bezbednosne pretnje, sukob u Ukrajini, Bosna i Hercegovina, Kosovo, migrant, evrointegracije*

Uvod

U ovom radu ćemo se baviti rizicima po bezbednost koje se odnose na region Zapadnog Balkana. Ovaj region deo je Balkanskog poluostrva, koje, u geopolitičkom smislu, predstavlja jugoistočni deo zapadnog, evropskog dela *Rimlanda* i svojevrsnu vezu, mosti i/ili prepreku prema njegovom centralnom, bliskoistočnom delu – „obodu evroazijskog kontinenta što odeljuje njegovo jezgro (Hartland) od pristupa svetskim morima.“ (Vučenović 2021). On je nekada obuhvatao i Sloveniju i Hrvatsku, ali je sa njihovim članstvom u Evropskoj uniji on počeo da označava preostale države bivše Jugoslavije – Srbiju (i Kosovo), Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu i Severnu Makedoniju - plus Albaniju, koje još uvek nisu postale članice Unije.

Pojam regionalna bezbednost odnosi se na odsustvo pretnji bezbednosti u ograničenom geografskom prostoru, a u ovom slučaju Zapadnog Balkana. On se u očima mnogih zemalja često vidi kao „geto“ ili periferija Evrope, ali i ključno žarište koje u velikoj meri utiče na međunarodnu scenu. Geopolitičko nadmetanje, identitetska pitanja, razvojni put ekonomija zemalja i izbeglička kriza samo su neki od faktora koji se neprestano odmeravaju na Zapadnom Balkanu čije države teže procesu integrisanja ili su već deo evropske i evroatlantske strukture.

Imajući u vidu geografski položaj, prostor Zapadnog Balkana se uvek odlikovao dinamikom preplitanja različitih energetskih i komunikacijskih pravaca. Rečne doline Balkanskog poluostrva oduvek su imale uticaj na talase migracija i one predstavljaju značajne tranzitne odrednice. Takođe, ovaj region odlikuje se bogatom istorijom čije nasleđe uzrokuje većinu današnjih bezbednosnih problema. Postojeći problemi proizašli iz sporova koji se uglavnom

¹ Student osnovnih studija: modul međunarodna politika, Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu

predstavljaju kao „zapaljivi“ na međunarodnoj sceni i dalje se oblikuju, a trenutno to stanje pogoršava sukob u Ukrajini. Osnovna teza rada je da su se bezbednosne pretnje i rizici u regionu Zapadnog Balkana uvećali i da je porast konfliktnog potencijala koji se trenutno javlja u ovom regionu rezultat sukoba u Ukrajini koji ne jenjava. To za posledicu ima težnje Zapadnih aktera da ograniče srpski faktor strahujući da će on biti ohrabren ruskom vojnom intervencijom u Ukrajini da prekroji postojeću situaciju na Zapadnom Balkanu. Zbog toga je došlo i do povećanog vojnog prisustva u Bosni i Hercegovini i zaoštavanja podele oko promene Dejtonskog sporazuma, kao i povećanog pritiska ka rešavanju pitanja Kosova. Pored toga, bezbednosne rizike po region Zapadnog Balkana koji izviru iz ovog sukoba čine i obimniji priliv izbeglica, pre svega iz Rusije, ali i iz Ukrajine, kao i sa tim povezane ekonomske posledice. Takođe, posredni sukob EU i Rusije zbog rata u Ukrajini doveo je i do energetske krize, kako u EU tako i u regionu Zapadnog Balkana, ali i jačanja stranog vojnog prisustva i paravojnih formacija uz regrutovanje stranih boraca, kao i krize demokratsko-liberalnog kapaciteta ovih društava. U nastavku rada ću se osvrnuti na svaki od ovih rizika i pretnji.

Revizionizam Dejtonskog sporazuma i bezbednosne pretnje u Bosni i Hercegovini

Godine 1995, potpisan je Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski sporazum) kojim je okončan rat u ovoj zemlji i po kojem je ona, uz pomoć tadašnje administracije SAD, ustrojena kao zemlja tri konstitutivna naroda: Srba, Bošnjaka i Hrvata. Zahtevi za revizijom Dejtonskog sporazuma najviše idu u pravcu ustavnih reformi kako bi se ojačala funkcionalnost institucionalne strukture BiH i poboljšali izgledi za evropskim ali i evro-atlantskim integracijama, ali i umanjila ustrojenost ovih institucija po etničkim principima. Sa druge strane, protivnici ove revizije, među kojima prednjače Srbi ali malo zaostaju i Hrvati, upravo naglašavaju ovaj element stabilnosti BiH i zalažu se za očuvanje postojećih institucionalnih mehanizama i značaj etničke podele otelovljen u njima, budući da je upravo on bio ključni mehanizam zaustavljanja rata u BiH. Ove različite preference stvorile tokom vremena osu tenzija na relaciji – što više težnji za „funkcionalizmom“, to više težnji za secesionizmom, koja se pre svega manifestuje u težnjama Republike Srpske za većom samostalnošću ili čak nezavisnošću.

Imajući u vidu veze srpskog i ruskog faktora u Bosni i Hercegovini, mnogi u toj zemlji su, usled rata u Ukrajini, predstavili srpski faktor kao mogući izvor veće destabilizacije. Šef Odbora za spoljne poslove u Bundestagu Majkl Rot je, na primer, upozorio da Rusija „dovodi u pitanje postojanje“ država u istočnoj Evropi, a državni mediji da će Rusija otvoriti „drugi front“ u BiH (navedeno prema: Les 2021). Dodatno, prema mišljenju Timoti Lesa, „uvođenje kontrole vazdušnog prostora iznad celog zapadnog Balkana osim Srbije donosi ogroman nemir.“ (Les 2021). Ovakva percepcija pretnje je vodila jačanju vojnih snaga NATO-a i KFOR- u ovoj zemlji i prvobitnim snagama dodato je još pet stotina novih vojnika iz Austrije, Bugarske, Mađarske, Rumunije i Slovačke.

Međutim, nije samo NATO taj koji je nezadovoljan signalima iz Bosne i Hercegovine, to je i Rusija. Njeno nezadovoljstvo izazvano je time što je Bosna i Hercegovina na konferenciji Krimске platforme izrazila podršku teritorijalnom integritetu i suverenitetu Ukrajine.“ (Danas 2022a). Ovakva pozicija BiH slična je i sa pozicijom Srbije, zbog pitanja Kosova, ali i sa pozicijom Zapadnih aktera da se ne priznaje pripajanje pojedinih ukrajinski oblasti Rusiji, što je vodilo formiranju jedinstvenog stava po pitanju podrške očuvanju teritorijalnog integriteta Ukrajine. Takođe, Bosna i Hercegovina pridružila se u najvećoj meri sankcijama EU protiv Rusije.

Za Rusiju ovakav stav je nepriličan i predstavlja pogoršanje njihovih odnosa. Sa druge strane, Zapad strahuje da je BiH jedna od zemalja koje imaju veliki potencijal za destabilizaciju regiona Jugoistočne Evrope i da može lako postati sredstvo Rusije u borbi za moć. Bliski odnosi Dodika sa predsednikom Rusije Vladimirom Putinom izazivaju predostrožnost za moguće ispunjenje secesionističkih ambicija. Pored toga, postoji strah da srpski faktor u BiH može omogućiti ili olakšati dolazak ruskih vojnih formacija na ovaj prostor, koji danas u potpunosti kontroliše NATO (Atlantska inicijativa 2022, 18).

Kosovo i Metohija u kontekstu sukoba u Ukrajini

Pitanje statusa Kosova i Metohije takođe je ponovo izašlo u prvi plan nakon eskalacije sukoba u Ukrajini i javila se zabrinutost da je delovanje Rusije u ovom delu Evrope zapravo onemogućavanje da Kosovo i BiH napreduju dalje ka NATO-u i Evropskoj uniji. (Ne)Uvođenje sankcija Rusiji mnogi međunarodni kritičari doveli su u vezu sa testiranjem Srbije i njenom opredeljenošću u budućnosti. Klemen Grošelj, Slovenački evroposlanik, je u Evropskom parlamentu pozvao Srbiju da jasno izabere da li želi da bude „deo demokratskog sveta” ili u „savezu sa Rusijom”, dok je Slovak Vladimir Bilčík takođe rekao Srbiji da je njen izbor odlučujuća spoljnopolitička odluka za „mnogo šire odnose između EU i Srbije.” (navedeno prema: Les 2021). Balansiranje Srbije između istorijskih i bliskih veza sa Rusijom i mogućnosti pridruživanja Evropskoj uniji dodatno otežava činjenica da je ukrajinski slučaj podstakao sve glasnije iskaze da je jedna od mogućnosti da se uspori delovanje Rusije na ovom prostoru upravo prijem Kosova u NATO i Savet Evrope. Nesumnjivo je da bi takav postupak doveo do ozbiljno „uzavrele“ reakcije i onemogućavanja bezbednosne stabilnosti na ovom području. Pažnju izaziva i izjava ukrajinskog poslanika Gončarenka i peticija upućena predsedniku Ukrajine „da se Kosovu mora priznati nezavisnost ukoliko se želi iskazati podrška Ukrajini u njenoj borbi za očuvanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta.“ (*Danas* 2022b).

Ponovni nemiri i netrpeljivost na teritoriji Kosova, blokiranje puteva i postavljanje barikada takođe se dovode u vezu sa ukrajinskom krizom. Jedna pretpostavki je da se izazivanje sukoba na Kosovu zapravo vrši pod uticajem i za račun Rusije kojoj odgovara da se u Evropi otvori još jedan sukob, a to se najbrže može postići na nestabilnom Balkanu, tačnije u već otvorenom sukobu Srbije i Kosova (Pešić 2022). Iz učestalih poseta specijalnih predstavnika EU, ali i drugih najmoćnijih zemalja EU, kao i pritisaka oko prihvatanja takozvanog francusko-nemačkog plana kojim se predviđa i članstvo Kosova u međunarodnim organizacijama, uključujući i Ujedinjene nacije, vidljiv je porast nestrpljenja i težnja za što skorijim rešenjem ovog pitanja. Jedan od osnovnih razloga zašto je to tako je težnja da se zatvori svaki mogući povod po kojem bi Rusija mogla da sprovodi svoj uticaj i interese na ovom području.

Šta još remeti stabilnost Zapadnog Balkana?

Najveća migrantska i izbeglička kriza u Evropi još od Drugog svetskog rata događa se upravo zbog eskalacije situacije u Ukrajini. Ogroman broj Rusa, ali i Ukrajinaca, našao je svoje privremeno utočište i u zemljama Zapadnog Balkana. Talas migranata i izbeglica koji je u velikoj meri pritisnuo region doneo je i strahove da će se njime uticati na migracije radne snage koja sa Balkana ide u zemlje Evropske unije. Takođe, sa prilivom migranata stvara se i konkurencija na

tržištu rada, može se uzdrmati njegovo funkcionisanje i smanjenje potrebe za domaćim radnicima određenih profila. Pored toga, veliki talasi migranata i izbeglica sa određenog područja se mogu iskoristiti i kao sredstvo pritiska u službi političkih ili vojnih ambicija, a kako bi se smanjio pritisak na zemlje prijema. Svaki proliv izbeglica, takođe, iziskuje i izdvajanje značajnih finansijskih i infrastrukturnih kapaciteta radi njihovog zbirnjavanja, što može predstavljati izazov za siromašnije zemlje regiona Zapadnog Balkana.

Rat u Ukrajini doneo je jačanje paravojnih organizacija i organizacija civilnog društva u zemljama Zapadnog Balkana koje mogu biti pod uticajem neke od strana u sukobu. Pojam stranih boraca se uglavnom vezuje za situaciju na Bliskom istoku i pojavu Islamske države, ali se borci iz zemalja Zapadnog Balkana svakako regrutuju i za potrebe rata u Ukrajini. U tom smislu, na nacionalnim je zakonodavstvima i organima je da onemoguće ovu pojavu. Pored toga, mogućnost da Rusija iskoristi Srbiju, Crnu Goru i Republiku Srpsku kao potencijalne „odskočne stanice“ za vojno i paravojno prisustvo na Balkanu, kao i nedovoljno transparentno finansiranje naoružanja i vojne opreme koje Rusija isporučuje naročito Srbiji, vidi se kao pretnja. Sa druge strane, već je nevedeno ojačano vojno prisustvo SAD i drugih zemalja NATO na ovom području, ali i najavljena dodatna finansijska pomoć iz programa Stranog vojnog finansiranja (engl. *Foreign Military Financing*) koja će biti raspoređena jačanju odbrambenog sektora država regiona, osim Srbije (*SarajevoTimes* 2022).

Rat u Ukrajini doveo je i do ekonomske i energetske prenapregnutosti zemalja regiona, kao onih Evropske unije. Sankcije Rusiji, kao i težnja za diversifikacijom energetskih izvora snabdevanja i praktično ukidanja svake energetske povezanosti sa Rusijom, uslovio je značajnu bojazan po pitanju budućnosti energetske bezbednosti. On je doveo i do preispitivanja pojedinih odluka o zatvaranju kopova uglja ili manjeg oslanjanja na nuklearnu energiju. Region Zapadnog Balkan će imajući u vidu svoju okruženost zemljama članicama EU i NATO takođe biti primoran da svoju energetska politiku vodi u skladu sa njima odnosno manje zavusno od Rusije. Sve to zahteva i dodatna ulaganja u novu infrastrukturu i kapacitete, ali i u pojedinim slučajevima produžetak veka onih starih koji su bili namenjeni za zatvaranje. Dugoročno, rat u Ukrajini imaće dalekosežne posledice po postojeće i moguće buduće investicije Rusije u ovom regionu.

Pored navedenih, rusko-ukrajinski rat doveo je i do pretnji po demokratizaciju i liberalizaciju društava zapadno-balkanskih zemalja i usporavanja njihovog napredovanja ka demokratskim standardima. Ovo se odnosi kako na političke sisteme pojedinih država, tako i na odnose sa njima i Evropske unije. Najočigledniji primer su pretnje ukidanja vizne liberalizacije i uvođenje sankcija Srbiji, ali to može biti i ukidanje ili smanjenje fondova namenjenih za jačanje demokratskih kapaciteta zemalja Zapadnog Balkana, kao i prećutna saglasnost sa postupcima pojedinih političkih elita koji nisu uvek u demokratskom duhu, ali koje favorizuju zapadne interese u ovom slučaju (Fon Kramon 2022)

Zaključak

Svim navedenim videli smo da su se rizici destabilizacije na Balkanu usled dešavanja u Ukrajini izuzetno povećali i da je pitanje međunarodne solidarnosti i savesnog reagovanja ključno kako bi se održali u stabilnim granicama. Ovi rizici proizilaze iz krhkih odnosa glavnih aktera regiona Zapadnog Balkana pre svega u Bosni i Hercegovini i po pitanju statusa Kosova i Metohije. Takođe, u radu su kratko izloženi i rizici koje je rat u Ukrajini doneo a usled pojačanog talasa izbeglica, ekonomskog iscrpljivanja, energetskog prestrojavanja, jačanja stranih vojnih formacija i paravojnih struktura u pojedinim zemljama Zapadnog Balkana, kao i ugrožavanja liberalno-

demokratskih kapaciteta ovih zemalja. Pored toga, može se čuti da ima i slučajno pozitivnih strana, odnosno da je sukob omogućio nekim zemljama da se približe pristupanju Evropskoj uniji jer je prema ocenama konferencije gde se analizirala perspektiva Zapadnog Balkana u kontekstu sukoba u Ukrajini ulazak regiona u EU viđen kao jedini spas koji će garantovati Briselu mirnu luku na ovom području. Međutim, ne možemo odustati ni od procene da baš to napredovanje evropskih integracija u regionu može samo da pospeši raspirivanje sukoba i dovede i do krajnje konfuzne i uzavrele tačke proširivanja nestabilnosti na čitavu Jugoistočnu Evropu sa kojom bi bilo vrlo nezgodno suočiti se.

Literatura:

- Atlantska inicijativa. 2022. "Rat u Ukrajini i Zapadni Balkan". <https://atlantskainicijativa.org/wp-content/uploads/2022/04/RAT-U-UKRAJINI-I-ZAPADNI-BALKAN.pdf>
- Vučenović, Vanja. 2021. „Geopolitički položaj Srbije – Izazovi i pretnje”, Kulturni centar Novog Sada.
- Danas*. 2022a. „Rusija zapretila BiH pogoršanjem odnosa zbog podrške Ukrajini”, 24. avgust. <https://www.danas.rs/svet/region/rusija-zapretila-bih-pogorsanjem-odnosa-zbog-podrske-ukrajini/>.
- Danas*. 2022b. „Ukrajinski poslanik Gončarenko: Ukrajina treba da prizna Kosovo kao nezavisnu državu, 27. oktobar. <https://www.danas.rs/vesti/politika/ukrajinski-poslanik-goncarenko-ukrajina-treba-da-prizna-kosovo-kao-nezavisnu-drzavu/>.
- „Zapadni Balkan između geografije i geopolitike“. 2016. Spoljnopolitičke sveske. Beograd: Evropski pokret u Srbiji i Fondacija Fridrih Ebert.
- Les, Timoti. 2021. „Rat u Ukrajini se preliva na Balkan”, *Medija Centar Beograd*, 11. mart. <https://mc.rs/rat-u-ukrajini-se-preliva-na-balkan/misljenja-i-komentari/detaljno/1004>
- Pešić, Vesna. 2022. “Pogled na nemirna dešavanja na Kosovu”, *Peščanik*, 22. decembar. <https://pescanik.net/pogled-na-nemirna-desavanja-na-kosovu/>.
- Pujkilović, Milica. 2022. “Koliko je rat u Ukrajini uticao na evroperspektivu Zapadnog Balkana?”, *RTS*, 7. jun. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/4842951/eu-zapadni-balkan-clanstvo-perspektive.html>
- SarajevoTimes*. 2022. „Military Assistance from the U.S. for the Countries of the Western Balkans“, September 20. <https://sarajevotimes.com/military-assistance-from-the-u-s-for-the-countries-of-the-western-balkans/>.
- Fon Kramon-Taubadel, Viola. 2022. „EU i Zapadni Balkan zaglavljani u demokratizaciji; poslanik i izvestilac za Kosovo u Evropskom parlamentu”, *Kosovo online*, 3. maj. <https://www.kosovo-online.com/licni-stav/eu-i-zapadni-balkan-zaglavljani-u-demokratizaciji-7-5-2022>.

ANALIZA PONAŠANJA SAD, EU, UK, RUSIJE I KINE PREMA ESKALACIJAMA TENZIJA NA KOSOVU I METOHIJI NAKON 2008. GODINE

Tara Mazić¹

Apstrakt: *Problem Kosova i Metohije (KiM) nije problem samo 21. veka već svoje korene vuče vekovima unazad i mnogi životi su izgubljeni u borbi za ove teritorije. U poslednjih trideset godina, KiM je mesto preplitanja interesa najvećih svetskih aktera, pre svega Sjedinjenih Američkih Država (SAD), Evropske unije (EU), Ujedinjenog Kraljevstva (UK), Rusije i Kine, koje su svoj međunarodni uticaj koristile i koriste kako bi ih ostvarili. Nakon 2008. godine i proglašenja nezavisnosti tzv. Kosova, inače integralnog dela Republike Srbije, što je praćeno konstantnom eskalacijom tenzija sve do današnjih dana, uticaj ovih aktera na teritoriji KiM je značajno izražen. S toga, rad ima za cilj da kroz istorijski okvir nastanka kosovskog problema, zatim osvrtom na 2008. godinu i dešavanja nakon nje i na kraju kroz prikaz dve konkretne krize na KiM i analizom ponašanja SAD-a, EU-e, UK-a, Rusije i Kine u istim, prikaže politike i stavove ovih aktera po pitanju problema KiM, kao i njihovu ulogu u istom. Komparativna analiza ponašanja ovih aktera i njen prikaz nastao je na osnovu analize dostupnih informacija iz različitih medijskih, zvaničnih i naučnih izvora. Rezultati su pokazali značajnu polarizovanost po pitanju zvaničnih stavova i politika i u skladu sa tim izvesna grupisanja glavnih aktera u kosovskom problemu.*

Ključne reči: *Kosovo i Metohija, Sjedinjene Američke Države, Evropska unija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Rusija, Kina, tenzije, uticaj*

Uvod

Kosovo i Metohija ili zvanično Autonomna pokrajina Kosovo i Metohija (APKiM), jeste autonomna pokrajina na teritoriji Republike Srbije. Od vankada je teritorija ove pokrajine smatrana prapostojbinom srpskog naroda za koju su se vekovima borile generacije, počevši od vremena Lazara Hrebeljanovića i Kosovske bitke 1389. godine, preko srpskih kraljeva, dva velika svetska rata, NATO agresije 1999. godine pa sve do današnjih dana. Prilikom odbrane ovog dela srpske teritorije izgubljeno je mnogo života u prošlosti i mnogo napora je uloženo kako bi se uzavrele strasti smirile. Međutim, svedoci smo da i posle svih dešavanja na teritoriji ove autonomne pokrajine strasti i dalje ne janjavaju, kao i da je samo jedna nepromišljena izjava ili gest, čak i onaj na izgled najmanji, dovoljna za novu eskalaciju i onako samo utihnutih tenzija.

Želeći da prošire svoj uticaj na područje Balkana nakon kraja Hladnog rata, pojedini svetski akteri su širili i svoje interesne sfere, uključujući i na područje Autonomne pokrajine KiM. Kriza na KiM je za njih bila i jeste oblast u kojoj mogu da pokažu svoju moć, kako meku, tako i tvrdu i nisu se libili da svaku priliku koja im se u prošlosti ukazala i iskoriste.

¹ Student osnovnih studija, smer Međunarodni odnosi, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

U ovom radu baviću se definisanjem problema koji je u srži krize na Kosovu i Metohiji, istorijskog okvira u kom je nastao, zatim se fokusirati na vremenski period nakon 2008. godine, a potom i pokušati da prikažem i analiziram reakciju velikih svetskih aktera (SAD, EU, UK, Rusija i Kina) u dve konkretne krize koje su se desile krajem 2022. godine, prema sledećim varijablama: uzrok krize, krivac, očekivanje od aktera, ppnuđena rešenja.

Istorijski okvir pozicije Kosova i Metohije

Prema Rezoluciji 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija iz juna 1999. godine, KiM formalno ostaje deo SR Jugoslavije sa suštinskom autonomijom i organima samouprave, do konačnog rešenja, ali pod upravom UN-a koje su uspostavile svoju Misiju na Kosovu (UNMIK). Civilna misija uspostavljena Rezolucijom 1244 treba i da u „konačnoj fazi, nadgleda prenos vlasti sa privremenih institucija Kosova na institucije koje će biti uspostavljene u skladu sa političkim rešenjem“. Neke od odredbi Rezolucije predviđale su obustavljanje represija i nasilja na Kosovu od strane SR Jugoslavije, kao i da započne i završi povlačenje u fazama sa Kosova, dok je na drugoj strani zahtevana demilitarizacija OVK i drugih naoružanih grupa kosovskih Albanaca. Istaknuta je hitnost raspoređivanja efikasnog međunarodnog civilnog i bezbedonosnog prisustva na Kosovu, kao i zahtevi za obe strane da učestvuju i sarađuju prilikom njegovog raspoređivanja (UNSC Res. 1244). U narednim godinama, međutim, su nastavljeni napadi na srpsku manjinu i njene svetinje na KiM, kao i progona srpskog stanovništva. Ovi napadi traju i u trenutku kada autorka piše ovaj rad, što je kao posledicu prouzrokovalo da se srpske vlasti, po prvi put od stupanja na snagu Rezolucije, pozovu na član 4 u kome stoji da se „Potvrđuje da će posle povlačenja, dogovorenom broju jugoslovenskog i srpskog vojnog i policijskog osoblja biti dozvoljen povratak na Kosovo radi obavljanja dužnosti u skladu sa aneksom 2“ za četiri predviđene aktivnosti (veza sa međunarodnom civilnom misijom i međunarodnim bezbednosnim prisustvom; obeležavanje/čišćenje minskih polja; održavanje prisustva na mestima srpske kulturne baštine; održavanje prisustva na glavnim graničnim prelazima) u broju do 1000.

Pregovori o statusu KiM započeli su 2006. godine, ali kako su Albanci odbijali svaki predlog koji je podrazumevao status KiM kao dela Srbije, do dogovora nije došlo. Međutim, u saradnji sa svojim zapadnim partnerima, KiM 17. februara 2008. godine jednostrano proglašava nezavisnost Kosova, što srpske vlasti istog dana proglašavaju protivpravnim aktom i od tada kreće srpska borba diplomatskim sredstvima za ono što ona smatra svojim.

Ovo jednostrano proglašenje nezavisnosti izazvalo je brojne debate koje traju i dan danas i predmet su brojnih kontroverzi, a koje se svode na to da li je ovakav jedan akt protivan međunarodnom pravu. Na zahtev Generalne skupštine UN-a, a na inicijativu Srbije, o ovom pitanju se izjasnio i izneo svoje mišljenje i Međunarodni sud pravde. U skladu sa zahtevom Generalne skupštine Međunarodni sud pravde je imao za zadatak samo da utvrdi da li je ovim činom proglašenja nezavisnosti prekršeno međunarodno pravo ili *lex specialis* utvrđen Rezolucijom 1244 iz 1999. godine, bez ulaska u detalje konkretnog slučaja. Mišljenje suda bilo je da, s obzirom da međunarodno pravo ne predviđa zabranu proglašenja nezavisnosti, nema elemenata kršenja međunarodnog prava. Nakon ovog jednostranog akta proglašenja tadašnji predsednik Republike Srbije Boris Tadić, uputio je pismo tadašnjem Generalnom sekretaru UN-a Ban Kin Munu, u kome poziva zemlje članice UN-a da poštuju Rezoluciju 1244 i sa njom u vezi pravo na teritorijalni integritet Republike Srbije i odbace tzv. nezavisnost KiM, dok je srpski premijer Vojislav Koštunica izjavio da iza lažne države Kosovo stoje vojni interesi NATO-a.

Proglašenje nezavisnosti Kosova na jednoj strani je bilo povod za slavlje, dok su ulicama Beograda paradirali demonstranti.

Međutim, i dan danas postoje različita mišljenja u ovom pogledu te neke države priznaju Kosovo kao nezavisnu republiku, dok je druge osporavaju i osuđuju ovaj akt. Svakako, prve reakcije na ovaj akt usledile su istog dana kada je nezavisnost proglašena i to iz pravca SAD-a i njenog Stejt Departmenta izjavivši da je ovaj akt primljen k znanju, dok je Rusija osudila ovaj akt i sazvala hitnu sednicu Saveta bezbednosti, na kojoj je insistirala na poštovanju Rezolucije 1244, kojom se garantuje teritorijalni integritet Republike Srbije. Kako nije doneta zajednička odluka na sastanku Saveta bezbednosti usledile su pojedinačni akti priznanja država, a prvi u redu je bio Avganistan iza kog su bile Francuska, Velika Britanija, SAD, Albanija i Turska. Evropska unija je prepustila državama članicama da donesu samostalne odluke po pitanju priznavanja nezavisnosti Kosova. S druge strane, među državama članicama Evropske unije koje nisu priznale nezavisno Kosovo bile su Španija, Kipar, Slovačka, Grčka i Rumunija.

Neposredno pred proglašenje nezavisnosti Kosova predsednik Srbije Boris Tadić je pred Svetom bezbednosti UN-a ukazao na to da će priznavanje samoproglashene nezavisnosti Kosova stvoriti presedan koji će dalje proizvesti nepovratne posledice po ostale regione sveta. Međutim, tzv. Republika Kosovo je u svojoj Deklaraciji o nezavisnosti izjavila da je Kosovo poseban slučaj nastao nakon raspada bivše Jugoslavije i kao takav ne predstavlja presedan ni za jedan budući slučaj i na taj način sebe ograničila i onemogućila dalje pozivanje na njen slučaj.

Nakon godina ratovanja, tenzija i neprijateljstva, kao i proglašenja navodne nezavisnosti kosovske republike, Beograd i Priština su po prvi put seli za pregovarački sto i započeli dijalog u martu 2011. godine u Briselu, u kojima je EU predstavljao britanski diplomata Robert Kuper (Robert Cooper). Razgovori su otpočeli pitanjima o carinama, kao i slobodnom kretanju roba i ljudi. Međutim, kako je Beograd odlagao razgovore, prištinske snage su u julu 2011. godine poslale teško naoružane policijske snage da zauzmu dva administrativna prelaza na severu KiM, a koji su bili pod srpskom upravom. Tek nakon ovog čina Srbija je otvorila prelaze za ljude sa kosovskim dokumentima i robu sa kosovskim carinskim markicama. Ovo će dovesti do sklapanja dogovora o administrativnim prelazima u decembru 2011. godine, ali do decembra naredne godine malo šta će zapravo biti sprovedeno. Beograd je dopustio Prištini da učestvuje u radu lokalnih organa uz isticanje nerešenog statusa. Pregovori su nastavljeni i 2012. godine nakon dolaska novog režima na vlast u Srbiji, a tadašnji predsednik Vlade Ivica Dačić izjavljuje da će njegova vlada ispuniti sve obaveze koje je preuzeo prethodni saziv Vlade. Međutim, već početkom 2013. godine pojačavaju se napadi na severu Kosova u kojima su na ljude bacana eksplozivna sredstva, što je bilo dovedeno u vezu sa pokušajima kosovske vlasti da zavlada i na tom delu pokrajine. Ovakvi i slični incidenti će se ponavljati i u godinama koje su sledile. Rušene su crkve, pljačkani i uništavani domovi, ubijana deca. U želji da objektivno prikaže patnje obe strane, autorka je takođe pokušala da pronađe podatke i o stradanju albanskog naroda na KiM u periodu nakon 2008. godine, ali osim primera u kojem kosovski mediji navode da je grupa od nekoliko Srba pretukla trojicu Albanaca u oktobru 2009. godine, nije pronašla nijedan.

U aprilu 2013. godine potpisan je Briselski sporazum ili formalno nazvan Prvi sporazum o principima normalizacije odnosa Beograda i Prištine. Bio je ovo sporazum potpisan pod pokroviteljstvom EU, dok su pregovore vodili predsednik Vlade Srbije Ivica Dačić i predsednik Vlade Kosova Hašim Tači (Hashim Thaçi) uz posredstvo visoke predstavnice EU Ketrin Ešton (Ketrin Ashton). Ovaj sporazum je između ostalog predviđao postojanje Zajednice opština u kojima Srbi čine većinsko stanovništvo na KiM, koja će biti osnovana i organizovana u skladu sa Statutom, dok na drugoj strani predviđa postojanje jedinstvenih policijski snaga koje se zovu

Kosovska policija kao i da će sva policija na severu Kosova biti integrisana u Kosovsku policiju. Dogovoreno je učešće Srba u kosovskim institucijama. Pored ovih predviđena je i odredba po kojoj nijedna strana neće blokirati, ili podsticati druge da blokiraju napredak druge strane na njenom putu ka EU (Vlada Republike Srbije 2022).

Nakon potpisivanja Briselskog sporazuma i u narednih nekoliko godina radilo se na poštovanju i sprovođenju njegovih odredbi, pretežno sa srpske strane. Međutim, godine 2018. dolazi do nagle eskalacije tenzija i ponovnog zahlađenja odnosa. Od tada samo raste broj međusobnih optužbi za kršenje Briselskog sporazuma, eskalacije rastu, a rešenje se ne nazire. Brojni internet i novinski portali izveštavaju o sve češćim nemirima, provokacijama i napadima na teritoriji severnog Kosova, gde živi pretežno srpsko stanovništvo. Samo neki od novinskih naslova u nizu koji se mogu videti jesu „Marko Đurić² posle hapšenja proteran sa Kosova“, „UPAD ROSU³ NA SEVER KOSOVA Šest sati nasilne akcije specijalaca, UHAPŠENO 19 POLICAJACA I 9 CIVILA, sutra protest u Mitrovici“, „Da li je Briselski sporazum mrtav?“, itd. Među poslednjim u nizu provokacija sa kosovske strane, kada je u septembru 2022. godine doneta odluka da se „granični prelazi“ ne mogu preći sa tablicama Srbije, već da se moraju obezbediti privremene tablice sa oznakom Republika Kosovo, Srbija je videla kao direktno kršenje Briselskog sporazuma i o čemu je obavestila visokog izlasnika EU Žosepa Borelja (Josep Borell). Samo dva meseca kasnije, u novembru, srpski predstavnici se povlače iz svih prištinskih institucija, a za šta je kosovka vlast optužila Beograd tvrdeći da podstiče Srbe sa Severa da učine takav potez i da je Srbija „unilateralno prekršila sve briselske sporazume“ (Blic 2022).

Reakcija velikih međunarodnih aktera

Kontekst za ponašanje velikih aktera prema krizama na Kosovu

SAD, EU i UK predstavljaju aktere koji uživaju veliki integritet i poštovanje čitave međunarodne zajednice. Kao takvima njima je kroz istoriju pripadala uloga medijatora u rešavanju najvećih svetskih kriza. Shodno tome njihovo prisustvo na KiM i njihovo posredstvo u rešavanju krize na tom prostoru je nešto oko čega se nije postavljalo pitanje. Međutim, danas posle decenija neuspeha u pokušajima da se ovaj problem reši nameće se pitanje da li se od aktera koji toliko tvrdokorno drže do svojih stavova o priznavanju statusa Kosova kao nezavisne države i aktivno sudeluju u njegovom ostvarivanju, a pritom igraju ulogu u rešavanju izuzetno delikatnog spora u kome njihov stav i njihovi akti direktno štete drugoj strani, može očekivati da reše vekovnu krizu obučenu u novo ruho. Sa druge strane, Rusija i Kina su primer država koje imaju tradicionalno dobre odnose sa Srbijom. U skladu sa tim one nisu priznale nezavisnost Kosova, već su stale u odbranu srpskih interesa i teritorijalnog integriteta ističući svoj stav pred međunarodnom zajednicom i pozivajući na poštovanje Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti UN i svih sporazuma sklopljenih sa ciljem stabilizacije odnosa i smirivanja tenzija.

Još od NATO agresije na SR Jugoslaviju u kojoj su zapadne sile igrale vodeću ulogu, SAD, EU, koja nema jedinstvenu politiku po ovom pitanju i UK su postale vodeći akteri u pružanju podrške tzv. Kosovu zalažući se za potpuno otepljenje i priznavanje nezavisnosti

² Direktor Kancelarije za KiM od 2013. do 2020. godine

³ Specijalne jedinice Kosovske vojske koje svoje korene vuku još iz 1999. godine kada je na Kosovo stigla Civilna policija UNMIK-a (CIVPOL), sa ciljem da obuču lokalne policijske snage

Republike Kosovo. Od 2008. godine aktivno sudeluju u kosovskoj krizi, sedeći na dve stolice navodno pružajući podršku srpskim evropskim integracijama, dok na suprotnoj strani zadržavaju čvrst stav po kom je za njih pitanje Kosova gotova stvar. Prisustvo značajnih NATO snaga na Kosovu u vidu jedinica KFOR-a u kojima su najbrojniji pripadnici američke vojske, pretežno locirani na istoku Kosova u vidu Regionalne komande-Istok još od juna 1999. godine, podržane trupama Grčke, Italije, Finske, Mađarske, Poljske, Slovenije, Švajcarske i Turske i sa zadatkom održavanja mira na KiM, a koja suštinski zajedno sa finansijskim donacijama, daje dodatnu podršku kosovskom režimu.

U cilju konačnog rešavanja pitanja KiM, a koje se po njima svodi na obostrano priznavanje nezavisnosti Srbije i Kosova, SAD, EU i UK podržavaju pregovore između Srbije i Kosova započete 2010. godine pod posredništvom EU. S druge strane, svoju ulogu na Kosovu su zasnovali na pružanju pomoći u postizanju mira, pravde i prosperiteta i sa tim u vezi američka vojska pruža vojnu obuku i trening Kosovskim odbrambenim snagama, pritom ih svi zajedno vojno naoružavajući i jačajući. U uslovima koji vladaju i u skladu sa odnosima Beograda i Prištine, a koji su u najmanju ruku zategnuti, da li je mir za koji se zalažu velike sile kroz vojno jačanje tzv. Kosova pravo rešenje koje zapravo vodi ka normalizaciji odnosa u kojima će obe strane biti zadovoljne, ili pak dodatno pojačava tenzije? U ovom trenutku (decembar 2022. godine), nezadovoljstvo srpske strane sve više eskalira izazvano nepoštovanjem i prekoračenjem odredaba Rezolucije 1244 i Briselskog sporazuma uz prećutnu podršku ključnih aktera umešanih u kosovski spor, pa se može zaključiti da vizije mira koje neguju velike sile po pitanju Kosova ne vode uspehu. U periodu 26-29. decembra 2022. godine borbena gotovost srpskih oružanih snaga (vojske i policije) bila je podignuta na najviši nivo.

Nakon kosovskog proglašenja nezavisnosti 2008. godine tenzije na toj teritoriji su stalno rasle i onemogućavale normalizaciju odnosa dve strane. U jeku tih tenzija od 2008. godine pa do današnjih dana, SAD, EU i UK su se predstavljale i predstavljaju se kao mirotvorci zaduženi da posreduju u smanjivanju netrpeljivosti i postizanju konačnog rešenja prihvatljivog za obe strane. U postizanju ovog cilja svaka posrednica je sledila svoje interese, što će pokazati analiza ponašanja ključnih aktera u dve konkretne krize na teritoriji KiM.

Pre započinjanja analize ponašanja aktera u izabrana dva slučaja na KiM, za potrebe boljeg razumevanja trenutnog položaja i uticaja ovih aktera na KiM neophodno je osvrnuti se i na trenutno stanje u međunarodnim odnosima u kojima SAD, EU, UK, Rusija i Kina imaju vodeće pozicije, a koje će sasvim sigurno uticati na dalju budućnost pitanja KiM. S tim u vezi, neophodno je osvrnuti se na rusku intervenciju u Ukrajini od 24. februara 2022. godine, a kojoj je prethodila aneksija Krima 2014. godine, nakon čega je došlo do upoređivanja Kosova i Krima i pokrenuta su pitanja u međunarodnoj zajednici o kontradiktornosti i nedoslednosti ruskog stava po pitanju teritorijalnog integriteta jedne zemlje. Ista pitanja su ponovo pokrenuta danas, na kraju 2022. i početkom 2023. godine, kada je Rusija ponovo u sukobu sa Ukrajinom u toku kog je podsticala sprovođenje referenduma o pripajanju Rusiji u četiri ukrajinske oblasti pod delimičnim ruskim uticajem, Lugansk, Donjeck, Herson i Zaporožje, a koje je veliki deo međunarodne zajednice osudio. Ovakvo stanje stvari pokrenulo je pitanja i na drugoj strani, a koja se tiču žustre borbe Zapada i SAD-a za priznavanje Kosova kao nezavisne republike, dok oštro osuđuju ruske poteze i protive se bilo kakvom rušenju teritorijalnog integriteta Ukrajine. Reklo bi se da su dupli standardi i aršini postali svakodnevnica i smernica kojom se upravljaju veliki akteri postupajući onako kako im

sopstveni interesi nalažu u datoj situaciji, bez mnogo poštovanja institucije međunarodnog prava.

Slično situaciji Rusije i Krima i kontroverzi koje povlači, međunarodna zajednica uspostavlja paralelu između situacije Kosova i međunarodnog statusa Tajvana. Odatle nužno proizilaze pitanja poput toga da li Kina stoji iza teritorijalnog integriteta Srbije i zalaže se za njega iz straha da Kosovo ne postane presedan na koji će pozivati međunarodna zajednica u svakom budućem slučaju, uključujući i slučaj Tajvana. Danas 2022. godine, u jeku rata u Ukrajini, očekuje se povećanje direktnog i aktivnog učešća Kine u rešavanju kosovskog problema. Pitanje prisvajanja ukrajinskih teritorija od strane Rusije pokrenulo je ponovno preispitivanje sličnih slučajeva i s tim u vezi sasvim je sigurno da će Srbija tražiti novog partnera pored Rusije koji će štititi srpski teritorijalni integritet i podržati je u borbi protiv nezavisnosti Kosova, a jedan od logičnijih izbora se svodi na Kinu. U kom će pravcu ići kinesko učešće zavisiće svakako od odnosa Pekinga i Vašingtona i toga da li će moći da reše brojne međusobne nesuglasnice, od kojih je jedna od najvažnijih pitanje Tajvana na kome američka vlada podstiče nezavisnost. Ukoliko dođe do rešavanja nesuglasica moguće je da dve sile usklade svoje interese i dođu do nekog zajedničkog rešenja u pitanjima koja ugrožavaju stabilnost i sigurnost, a među kojima je i pitanje Kosova, dok ukoliko ne dođe, postoji strah da će Kosovo postati sada i zona sukoba interesa ove dve strane.

Analiza ponašanja

- a) Kriza u vezi sa preregistracijom vozila sa srpskim tablicama – oktobar novembar 2022. godine

Slično kao i 2021. godine kada je kosovska vlast zahtevala od srpskih vozača da pri ulazu na Kosovo skinu tablice i nose one privremene, a što je rešeno na način da su predviđene samolepljive nalepnice kojima bi se prikivali nacionalni simboli, krajem juna 2022. godine Vlada tzv. Kosova donela je odluku o preregistraciji vozila sa akronimima gradova Kosova koje izdaje Srbija, a koja se kreću na teritoriji Kosova i o uvođenju ulazno-izlaznih kosovskih dokumenata za Srbe koji pokušavaju da pređu na sever KiM, a sa 1. avgustom kao danom stupanja na snagu. Ovakva odluka kosovske vlasti izazvala je nemire na severu Kosova među srpskim stanovništvom koje je postavilo barikade na administrativnim prelazima Jarinje i Brnjak, a nakon čega su kosovske vlasti uz posredstvo američkog ambasadora na Kosovu Džefrija Hovenijara (Jeffrey M. Hovenier) suspendovale sprovođenje odluke do 1. septembra. Ovo odlaganje je pozdravio i visoki predstavnik EU za spoljnu politiku i bezbednost Žozep Borelj (2022a), koji je na svom Tviter nalogu izneo: „Očekujem da će sve blokade odmah biti uklonjene. Otvorena pitanja treba rešavati kroz dijalog uz posredovanje EU i fokusirati se na sveobuhvatnu normalizaciju odnosa između Kosova i Srbije, što je od suštinskog značaja za njihovu EU integraciju“, a što je podržao i specijalni izaslanik EU za dijalog Srbije i Kosova Miroslav Lajčak (2022a) izjavivši „Pozdravljamo odluku Kosova da prihvati predlog Žozepa Borelja za odlaganje za mesec dana. EU očekuje da se sve blokade na putevima odmah uklone. Borelj je pozvao Kosovo i Srbiju da se uključe u dalji dijalog. Zahvalan ambasadi SAD u Prištini na snažnoj podršci.“ Ono što se nameće iz ovakvih izjava dva visoka zvaničnika jeste da se na odgovorno ponašanje i povlačenje poziva samo jedna strana, u ovom slučaju srpski narod, dok se ono što je prethodilo reakciji srpske strane gubi iz vida.

Neposredno pred povlačenje Srba iz kosovskih institucija Vlada Kosova je optužila „nelegalne srpske strukture“ za spaljivanje vozila sa tablicama Republike Kosovo na Severu i ocenila ovo kao zastrašivanje građana Kosova, nakon čega se i po ovom pitanju izjasnio Borelj (2022b) na svom Tviter nalogu izjavivši da se „moraju poštovati dogovoreni sporazumi“ i da su „remetilačke radnje“, poput paljenja automobila sa registarskim oznakama Republike Kosovo na severu Kosova, neprihvatljive“. Ovakva reakcija je izazvala nezadovoljstvo Srbije koja je ovo videla kao pružanje podrške svemu što sprovode kosovske vlasti. Miroslav Lajčak (2022b) je ovim povodom, takođe na Tviteru, podelio mišljenje svog kolege Borelja, dok je na sastanku održanom par dana ranije albanskom premijeru Kurtiju izneo predlog Brisela o odlaganju procesa preregistracije za još deset meseci (*Vreme* 2022).

Nakon povećanja pritisaka na Srbe na KiM i njene zvaničnike i nakon donošenja odluke Vlade Kosova o naplaćivanju kazni u iznosu od 150 evra i krajnjim merama „nacionalizacije“ vozila za sve one koji odbijaju da ih preregistruju, srpski zvaničnici su napustili sve kosovske institucije 5. novembra 2022. godine, što znači da je oko šest stotina policajaca skinulo svoje uniforme, a sudije napustile kosovske sudove odbijajući da se vrate na svoje pozicije sve dok ne bude ukinuta odluka o preregistraciji vozila i ne bude osnovana Zajednica srpskih opština na severu Kosova (ZSO), kao što je bilo predviđeno Briselskim sporazumom iz 2013. godine. Ovo je izazvalo brojne reakcije međunarodne zajednice. Među prvim reakcijama pojavila se reakcija Žosepa Borelja (2022c) koji je istog dana na Tviter nalogu izjavio da su „nedavni događaji ugrozili godine napornog rada u dijalogu Beograda i Prištine“ i pozvao obe strane da se suzdrže od jednostranih akata koji bi mogli da dovede do daljih tenzija.

U svom zvaničnom obraćanju visoki predstavnik EU Žosep Borelj 5. novembra 2022. godine izjavio je da povlačenje Srba iz kosovskih institucija nije rešenje, već da obe strane moraju da rade na uspostavljanju rešenja dijalogom i ispunjavanju svojih dužnosti preuzetih Briselskim sporazumom. Pozvao je Srbe na Kosovu da se vrate u institucije, a kosovskim vlastima poručio da hitno ukinu bilo kakve kaznene akcije protiv građana koji poseduju tablice Kosovske Mitrovice (KM), a koje izdaje Srbija, kao i da započnu sa automatskim sprovođenjem koraka ka organizovanju ZSO kako je predviđeno Briselskim sporazumom i što je kosovski Ustavni sud proglasio neophodnim za učiniti. Ono što je bitno u ovom izlaganju odnosi se na deo u kome Borelj izražava da evropska Misija vladavine prava na Kosovu (EULEX), u koordinaciji sa NATO-om i snagama KFOR-a i Kosovske policije, stoji u pripravnosti ukoliko bude bilo potrebno da reaguje kako bi uspostavila mir, ali izjavio i da polaže nade u mirno rešavanje krize diplomatskim putem (EEAS 2022a).

Na sastanku organizovanom povodom nove krize uz posredstvo Borelja, predsednik Vučić i premijer Kurti sastali su se u Briselu 20. novembra. U svom obaveštenju za javnost po pitanju sastanka, Žosep Borelj je izneo svoju zabrinutost da ovakvo rešavanje kriza, koje se pojavljuju jedna za drugom i jurenje rokova udaljava od rada na onome što je glavni cilj, a to je normalizacija odnosa. On je takođe preneo javnosti da do dogovora nije došlo, jer je predlog koji je on izneo prihvatio predsednik Vučić, ali ne i premijer Kurti. U predlogu je zahtevana hitna suspenzija daljih etapa u procesu preregistracije na severu Kosova, dok je od Srbije zahtevano da prestane sa izdavanjem tablica za kosovske gradove, uključujući i KM. Na kraju svog obraćanja Borelj je naglasio da će o nepostizanju dogovora obavestiti zemlje članice EU, kao i partnere i naglasiti različite stavove i ponašanja strana i o njihovom odbijanju da ispunjavaju svoje preuzete obaveze i to većinski misleći na Kosovo, što je po njemu negativan politički signal (EEAS 2022a). Nakon ovog obraćanja visokog zvaničnika

pojavljuje se misao da je ovo jedan od retkih slučajeva u kojem je EU glasno prekorila Kosovo i istakla spremnost Srbije na uspostavljanje mira.

O novonastaloj krizi na Kosovu po pitanju preregistracije oglasile su se i Sjedinjene Države. U skladu sa tim na zvaničnom sajtu ambasade SAD-a u Srbiji pojavila se izjava za javnost u kojoj SAD zajedno sa svojim partnerima zahtevaju od Kosova da produži rok za implementaciju odluke o tablicama, na koju svakako da ima pravo u skladu sa Briselskim sporazumom, ali da je u ovom trenutku neophodno i u interesu dijaloga o normalizaciji odnosa Srbije i Kosova produžiti period implementacije. Izraženo je razočarenje i zabrinutost povodom odluke kosovske Vlade da se ogлуši na ovakve prethodne zahteve koji su došli od njenih međunarodnih partnera i zatraženo od obe strane da se suzdrže od zapaljive retorike i preduzmu konkretne korake kroz koje će pokazati svoju spremnost i želju da do sporazuma dođe (U. S. Embassy 2022a).

Izjavama se pridružila i ona koja dolazi sa strane američke Misije pri OSCE (U. S. Mission to the OSCE 2022). Njihov stav se po malo čemu razlikovao od onog koji je iznela EU i sa kojom su se složili o većini stvari. Poput EU, SAD se zalažu za smanjivanje tenzija i sa tim u vezi pozivaju obe strane na odgovorno ponašanje i napredovanje ka normalizaciji, a čemu povlačenje Srba iz institucija i žustra retorika sa obe strane ne pomaže. Kosovo je još jednom pozvano da produži period za implementaciju odluke o tablicama kako bi javnost imala vremena da se obrazuje o istoj, kao i da ispuni svoju obavezu o osnivanju ZSO, dok je sa druge strane osuđen kriminalni akt za koji je optužena srpska strana, a tiče se uništavanja imovine onih građana koji poseduju ili nameravaju da poseduju vozila sa tablicama Republike Kosovo kao akt zastrašivanja. Na izgled čini se da jedna ovakva izjava zaista ima za zadatak da smiri tenzije i dovede do rešenja. Međutim, poslednja rečenica u ovom saopštenju, a koja u slobodnom prevodu glasi „ Mi ostajemo pri snažnom uverenju da je nesreća to što Kosovo nije deo ovog tela i kao takvo ne može da zastupa sebe. Sa radošću očekujemo dan kada će se to desiti.“, zapravo oslikava pravo mišljenje i stav SAD-a po pitanju Kosova, gde uprkos svim krizama i kršenjima postignutih sporazuma ne odustaje od svoje politike za priznavanje nezavisnosti Kosova.

Na eskalaciju tenzija na Kosovu tokom oktobra i novembra odgovor je imalo i Ujedinjeno Kraljevstvo. Ono je preko svog specijalnog izaslanika za Zapadni Balkan, Stjuarta Piča (Stuart Peach) i njegove zvanične posete Kosovu krajem oktobra, podržalo pristupanje Kosova Savetu Evrope i pozvalo Kosovo da dozvoli osnivanje ZSO, koja bi bila viđena kao nezavisna struktura koju je stvorio Beograd, a osnovana na Kosovu koje je nezavisna država. Međutim, Priština je odbila ovaj predlog proglašivši ga neustavnim i izjavivši da čak i da se osnuje jedna ovakva zajednica ona neće imati nikakvu izvršnu vlast. Stav britanskog izaslanika sadržao je mišljenje da osnivanje ZSO ne treba videti kao ustupak Srbiji ili pretnju po Kosovo, već kao priliku u kojoj bi Kosovo pokazalo da je konstruktivni učesnik u dijalogu koji ispunjava svoje međunarodne obaveze i poštuje prava etničkih manjina na svojoj teritoriji (Taylor 2022). Ovakve izjave UK su sasvim u skladu sa njihovim dosadašnjim akcijama pružanja pomoći i podrške kosovskoj nezavisnosti i dobijanju međunarodnog priznanja za istu, bez mnogo poštovanja teritorijalnog integriteta Srbije i to je pozicija iz koje proizilaze prilično blage reakcije na kosovsko kršenje Briselskog sporazuma.

Sa druge strane, novi pristup novonastaloj situaciji dala je Rusija. U svom obraćanju na veb sajtu Ministarstva vezanom za novu krizu na KiM, direktorka Odeljenja za informisanje i štampu Ministarstva spoljnih poslova Rusije Maria Zaharova (Maria Zakharova 2022) je iznela stav da je novo pogoršanje situacije na Kosovu dovelo do alarmiranja Moskve.

Ona je tom prilikom istakla da „takozvane kosovske vlasti ponovo namerno eskaliraju tenzije uz prećutno dopuštenje ili čak direktnu podršku njihovih gazda oličenih u Vašingtonu i evropskim partnerima“, dok Beograd stalno prikazuje konstruktivan pristup i poziva na rešavanje problema putem dijaloga i implementaciju postojećih sporazuma. Dodala je da Moskva vidi „prisiljeno povlačenje kosovskih Srba iz regionalnih institucija, uključujući policiju, kao dokaz njihovog nepristajanja da budu saučesnici u kriminalnim delima vlasti kosovskih Albanaca nad Srbima na Kosovu koji se proteruju sa njihove prapostojbine time što se vrši etničko čišćenje nad njima“. Zaharova je na brifingu održanom 9. novembra optužila Zapad da nije uradio ništa po pitanju postizanja napretka u rešavanju kosovske krize kao i naglasila da se ovo pitanje ne rešava kroz dijalog zato što je Priština podržana u sprovođenju brutalnih akcija (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2022). U svojoj izjavi Rusija je pokazala da čvrsto stoji iza Srbije braneći njen teritorijalni integritet i interese, svaljujući krivicu na Kosovo koje je po njima marioneta u rukama Zapada, smatrajući da zapadni akteri svojim delovanjima pogoršavaju krizu produbljujući i usmeravajući je ka direktnom sukobu.

U skladu sa svojom politikom nemešanja u unutrašnje poslove država, Kina se po pitanju novih tenzija na Kosovu nije previše oglašavala. S tim u vezi, na sastanku predsednika Vučića i kineske ambasadorke u Srbiji Čen Bo (Chén Bō) 5. novembra 2022. godine, predstavnica Kine je izjavila „Podržavamo legitimne zahteve srpske strane koji se tiču bezbednosti njenih građana na Kosovu i Metohiji, kao i napore da se dogovor uspostavi u okviru Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Protivimo se jednostranim akcijama koje doprinose eskalaciji i narušavanju stabilnosti“ i pritom dodala da Kosovo mora što pre započeti sa osnivanjem ZSO kako je to predviđeno Briselskim sporazumom (FoNet 2022). Ovom izjavom bez zapaljive retorike Kina je uspela da zadrži neutralnu poziciju i da pokaže da stoji iza Srbije.

Tabela 1 : Stavovi strana po pitanju kriza oko preregistracije vozila

	SAD	Rusija	Kina	EU	UK
Uzrok krize	Kratak period implementacije što onemogućava informisanost građana	Namerno eskaliranje tenzija od strane Kosova	Jednostrani akti koji doprinose eskalaciji i narušavanju stabilnosti	Akcije obe strane (kosovske kaznene akcije i srpsko izdavanje tablica za gradove Kosova)	Ne navodi se
Krivac	Ne navodi se	Zapad i Kosovo koje je pod njihovom upravom	Ne navodi se direktno, ali iz izjave se može zaključiti da se krivica stavlja na stranu Kosova	Prekorene su obe strane	Ne navodi se

Očekivanja od aktera	Odustajanje od zapaljive retorike i odgovorno ponašanje	Ne navodi se	Uzdržavanje od jednostranih akata koji narušavaju mir; što pre započinjanje osnivanja ZSO	Obe strane moraju da rade na rešavanju problema dijalogom i ispunjavanju svojih dužnosti	Osnivanje ZSO kako bi se Kosovo pokazalo kao konstruktivna strana u dijalogu koja ispunjava svoje obaveze
Nudena rešenja	Produžetak perioda implementacije	Ne navodi se	Ne navodi se	Hitan prestanak svih etapa preregistracije i prekid izdavanja srpskih tablica za gradove Kosova	Ne navodi se

b) Kriza nakon upada takozvanih specijalnih jedinica kosovske policije na sever KiM

Poslednja u nizu kriza na severu KiM započela je 6. decembra upadom naoružanih specijalnih jedinica Kosovske policije (ROSU) u zgrade Opštinskih izbornih komisija u Severnoj Mitrovici, kao i u opštinama Zubin Potok, Zvečan i Leposavić (*Kosovo online* 2022a). Sa upadima je potom nastavljeno 7. decembra u Velikoj Hoči gde je ROSU zajedno sa carinicima upala u srpsko domaćinstvo porodice Petrović, koja se generacijama bavi proizvodnjom vina, i tom prilikom zaplenjena je sva zatečena količina (*Kosovo online* 2022b). Narednog dana jedinice ROSU sa borbenim vozilima upadaju u dvorište obdaništa u Leposaviću (*Kosovo online* 2022c), da bi u noć 8. decembra Kosovska policija blokirala Severnu Mitrovicu, što je srećom prošlo bez incidenata (*Kosovo online* 2022d). Već sutradan uhapšen je Srbin Dejan Pantić, nekadašnji pripadnik Kosovske policije koji se sa pozicije povukao na dan kada su svi srpski zvaničnici napustili kosovske institucije, a nakon čega su Srbi barikadama blokirali administrativne prelaze Jarinje i Brnjak. U javnosti su se pojavile i informacije o oružanom napadu na pripadnike EULEX-a i Kosovske policije, dok je sa napadima na Srbe nastavljeno i u okolini Gazivoda, prilikom kojih je upotrebljeno i oružje, a potom izvršen i upad (*Kosovo online* 2022e). Niz incidenata u svega par dana ostavio je srpsko stanovništvo u strahu, nezaštićeno i podložno pritiscima i teroru kosovskih vlasti. Ključ rešenja se ponovo našao u rukama međunarodne zajednice, pre svega KFOR-a i EULEX-a, ka kojima su upućeni vapaji srpske strane u želji da se okonča teror nad Srbima i zaštiti tamošnji srpski narod.

Svega nekoliko dana nakon što je pronađeno rešenje po pitanju problema tablica i nakon što je na samitu EU-Zapadni Balkan održanom 6. decembra u Tirani Borelj, u okviru diskusije o odnosima Srbije i Kosova, izjavio da je obema stranama dostavljen ažuriran francusko-nemački predlog za nastavak dijaloga, sa tačno utvrđenim datumima i koracima i prema kome je predviđen pronalazak konačnog rešenja u roku od godinu dana, došlo je do novih eskalacija tenzija u ovom regionu. Usledio je niz novih izjava zvaničnika. Prvi među njima bio je upravo Žozep Borelj, koji je na pres konferenciji nakon održanog sastanka Saveta

za spoljne poslove u Briselu izjavio da najnoviji incidenti potvrđuju postojanje zabrinjavajuće silazne spirale u odnosima dve strane, a što ima negativne posledice po stanovništvo i čitav region. Osuđujući oružane napade na misiju EULEX-a i Kosovsku policiju, izneo je da barikade moraju biti uklonjene, a mir ponovo uspostavljen. Dodao je da su države članice spremne da pošalju dodatno pojačanje misiji EULEX-a na Kosovu u vidu sredstava i ljudi ukoliko to bude potrebno i još jednom pozvao obe strane na smirivanje tenzija i okretanje ka dijalogu (EEAS 2022b). Na drugoj strani u Srbiju je doputavao Miroslav Lajčak, kako bi u dvodnevnoj poseti, najpre Prištini, a potom i Beogradu, razgovarao sa obe strane o novonastaloj situaciji i o načinima za smirivanje tenzija. On je nakon posete Prištini i sastanka održanog 13. decembra u izjavi novinarima, bez objavljivanja detalja sastanka, izneo da veruje da je najbolji način za otklanjanje barikada kroz politički dogovor, a ne buldožerima, kao i da je situacija teška, a atmosfera ponovo napeta samo nedelju dana nakon njegove prethodne posete (NI 2022a). U trenutku pisanja očekuju se i posete Miroslava Lajčaka, američkog Specijalnog izaslanika za pitanje Kosova Gabrijela Eskobara i Stjuarta Piča Beogradu, a potom i njihove dalje izjave povodom situacije na Kosovu. Reklo bi se da se uporno stiče utisak kako EU previše blago reaguje na dešavanja na severu Kosova, osuđujući reakcije srpskog naroda bez ikakvog osvrta na teror, zastrašivanja, kršenja Briselskog sporazuma i Rezolucije 1244, a koji su potpisani upravo pod njenim pokroviteljstvom, od strane vlasti tzv. Kosova. Da li je poneki prekor i poziv na dijalog sve što se može očekivati od reakcije ove institucije ili je pak njihova uloga u sklapanju iznova i iznova novih sporazuma, na koji će se svi pozivati kada im odgovara ali retki zapravo ispunjavati utvrđeno?

U ime SAD-a povodom novonastale situacije na sajtu Američke ambasade u Srbiji pojavila se zajednička izjava ambasade u Beogradu i ambasade u Prištini. U njoj je navedena zabrinutost koju izaziva trenutno stanje na Kosovu, kao i shvatanje da se hapšenje koje su izvršile kosovske vlasti, lica osumnjičenog za nasilne napade na Kosovsku policiju i izbornu komisiju koristi kao opravdanje za nelegalne blokade puteva, kao i pretnje i zastrašivanja kosovskih vlasti i lokalnog stanovništva. Takođe je izražena zahvalnost na naporima snaga KFOR-a i misiji EULEX-a da održe mir i obezbede slobodu kretanja (U. S. Embassy in Belgrade 2022b). Ovim povodom se izjasnio i Gabrijel Eskobar nakon posete Prištini i izneo da Vašington očekuje napredak u francusko-nemačkom planu za Kosovo kao i u implementiranju sporazuma u pravcu osnivanja ZSO. Preneto je da se Vašington strogo protivi povratku srpskih snaga na Kosovo i da apropo toga SAD čvrsto garantuju bezbednost Kosova (NI 2022b). Ovakve izjave čak i neprekriveno, već samo retorički malo lepše iskazano, pokazuju otvorenu podršku režimu kosovskih vlasti i svemu što sprovode. Bez predloga rešenja u svojim izjavama, manje ili više podržavajući izjave EU u zavisnosti od slučaja, ne sagledavajući celokupnu sliku, u očima Sjedinjenih Država Srbija je glavni krivac za situaciju na Kosovu.

Moskva je nakon novih tenzija pozvala strane da ulože napore ka postizanju diplomatskog rešenja i uspostavljanju mira. Maria Zaharova je u svojoj izjavi prenela da će Moskva nastaviti da brani legitimne srpske interese na Kosovu, optužujući Prištinu za provokacije i represiju nad Srbima na Kosovu, dok se sa druge strane Kina još uvek nije oglašavala po pitanju novih tenzija na severu Kosova (France24 2022). Ovakve izjave koje dolaze iz pravca Rusije ne odudaraju od dosadašnjeg stava Moskve po kom ona stoji iza srpskog naroda videvši situaciju na Kosovu kao kolateralnu štetu proisteklu iz borbe zapadnih aktera za sopstvene interese, a u kojoj Priština igra po ritmu koji diktira Zapad, poput lutkara koji upravlja svojom marionetom.

Tabela 2: Kriza oko sprovođenja izbora

	SAD	Rusija	Kina	EU	UK
Uzrok krize	Nasilni akti srpske strane	Ne navodi se	Nije se oglašavala do sada	Akti srpske strane	Očekuju se dalje izjave
Krivac	Srbija	Tzv. Kosovo	Nije se oglašavala do sada	Ne navodi se direktno, ali bi se moglo zaključiti da se krivica stavlja na stranu Srbije	Očekuju se dalje izjave
Očekivanja od aktera	Napredak u francusko-nemačkom planu za Kosovo i osnivanje ZSO	Ulaganje napora ka postizanju diplomatskog rešenja i uspostavljanja mira	Nije se oglašavala do sada	Smirivanje tenzija i okretanje ka dijalogu	Očekuju se dalje izjave
Nuđena rešenja	Ne navodi se	Ne navodi se	Nije se oglašavala do sada	Uklanjanje barikada i uspostavljanje mira uz postojanje mogućnosti pojačanog delovanja EULEKS-a	Očekuju se dalje izjave

Zaključak

Problem KiM pokrenut je pre više vekova i teško je za očekivati da će rešenje biti pronađeno u nekoj bližoj, a možda i daljoj budućnosti. Ali ono što je sasvim sigurno jeste da će u njegovom pronalaženju ključnu ulogu igrati upravo vodeći svetski akteri današnjice. Velika je verovatnoća da se gledišta ovih aktera, kao i politike koje sprovode u poslednjih 30 godina, neće menjati. To znači da će Zapad i dalje pravdati i prećutno odobravati sve akte koje vrši vlast tzv. Kosova i činiti sve kako bi ostvarili svoje konačne ciljeve, dok će Rusija i Kina braniti srpske interese sve dok je to u njihovom interesu. Postavlja se pitanje šta je za Zapad konačni cilj na Kosovu, da li je to dobijanje međunarodnog priznanja za nezavisnost Kosova i njegovo članstvo u svim međunarodnim organizacijama, nakon čega bi po njima usledio konsolidovani mir i stabilnost, ili ostvarivanju konkretnijih interesa poput eksploatacije prirodnih bogatstva tog regiona, uporno naoružavanje tzv. Kosova koje može dovesti do novog rata i ponavljanja 1999. godine, želeći da pokažu svoju snagu i ono za šta su sposobni ili se radi jednostavno o borbi za to čiji će uticaj na kraju prevagnuti. Svakako,

vreme će pokazati koji od ovih scenarija je najverovatniji za očekivati ili će to pak biti neki od nepredviđenih, a do tada teror, zastrašivanja i presije nad srpskim narodom na KiM će se nastaviti sve dok Priština uživa podršku Zapada i sprovodi svoje nasilne akcije nekažnjeno uz nepoštovanje postignutih sporazuma.

Literatura:

- BBC*. 2022. „Srbija i Kosovo: Srbi se povukli iz svih institucija, policajci poskidali uniforme, EU poziva na razum“, *BBC*, 5 novembar. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63527308>
- BBCSerbian*. 2008. „Proglašena nezavisnost Kosova“, *BBCSerbian*, 17 februar. https://www.bbc.com/serbian/news/2008/02/080217_kosovo-independence.
- Blic*. 2022. „OPTUŽILI BEOGRAD DA KRŠI BRISELSKI SPORAZUM?! Stigla prva reakcija iz Prištine na izlazak Srba iz kosovskih institucija“, 5. novembar. <https://www.blic.rs/vesti/politika/optuzili-beograd-da-krsi-briselski-sporazum-prva-reakcija-iz-pristine-na/2rj6nnq>.
- Borell, Josep. 2022a. „Josep Borell’s Twitter post“, December 21. <https://twitter.com/JosepBorrellF/status/1553876818721128449?cxt=HHwWgoCyyfuuvZArAAAA>.
- Borell, Josep. 2022b. „Josep Borell’s Twitter post“, December 21. <https://twitter.com/JosepBorrellF/status/1588092847470907392?cxt=HHwWgMC8vfuBhYosAAAA>.
- Borell, Josep. 2022c. „Josep Borell’s Twitter post“. <https://twitter.com/JosepBorrellF/status/1589009712540192769?cxt=HHwWgsDUycT6pY0sAAAA>.
- EEAS Press Team*. 2022. „Kosovo/Serbia: Statement by the High Representative on the recent developments“, Delegation of the European Union to the Council of Europe (EEAS), 5 November. https://www.eeas.europa.eu/eeas/kosovoserbia-statement-high-representative-recent-developments_en?s=51.
- EEAS Press Team*. 2022a. „Belgrade-Pristina Dialogue: Press statement by High Representative/Vice-President Josep Borrell after High-Level Meeting with President Vučić and Prime Minister Kurti“, EEAS, 21 November. https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-press-statement-high-representativevice-president-josep-borrell_en.
- EEAS Press Team*. 2022b. „Foreign Affairs Council: Press remarks by High Representative Josep Borell after the meeting“, EEAS, 12 December. https://www.eeas.europa.eu/eeas/foreign-affairs-council-press-remarks-high-representative-josep-borrell-after-meeting-3_en.
- FRANCE 24*. 2022. „Moscow calls for 'diplomatic' solution to Kosovo tensions“, 12 December. <https://www.france24.com/en/live-news/20221212-moscow-calls-for-diplomatic-solution-to-kosovo-tensions>.
- FoNet*. 2022. „Vučić sa Čen Bo: Srbija ostaje posvećena poštovanju Međunarodnog prava“. *NI Beograd*, 5. November. <https://rs.n1info.com/vesti/vucic-sa-cen-bo-srbija-ostaje-posvecena-postovanju-medjunarodnog-prava/>.
- International Crisis Group*. 2005. „KOSOVO:: KA KONAČNOM STATUSU“, 24. January. <https://www.jstor.org/stable/resrep43700>.

- International Crisis Group*. 2013. „Serbia and Kosovo: The Path to Normalisation“, February 19. https://www.jstor.org/stable/resrep31985.5#metadata_info_tab_contents.
- Kosovo online*. 2022a. „Naoružani pripadnici specijalne policije ispred Opštinske izborne komisije U Severnoj Mitrovici“, 6 December. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/naoruzani-pripadnici-specijalne-policije-ispred-opstinske-izborne-komisije-u>.
- Kosovo online*. 2022b. „U Velikoj Hoći kosovski carinici sa Rosu specijalcima zaplenjuju vino od srpskog vinograda“, 7 December. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/u-velikoj-hoci-kosovski-carinici-sa-rosu-specijalcima-zaplenjuju-vino-od-srpskog>.
- Kosovo online*. 2022c. „Specijalna kosovska policija bornim vozilima ušla u dvorište obdaništa u Leposaviću“, 8 December. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/specijalna-kosovska-policija-bornim-vozilima-usla-u-dvoriste-obdanista-u-leposavicu>.
- Kosovo online*. 2022d. „Kosovski policajci blokirali Severnu Mitrovicu, nema incidenata ali napeto“, 9 December. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/kosovski-policajci-blokirali-severnu-mitrovicu-nema-incidenata-ali-napeto-9-12-2022>.
- Kosovo online*. 2022e. „ROSU jedinica "lovi" Srbe oko Gazivoda i puca rafalima iz oklopnih vozila; KP: Pucamo u samoodbrani“, 10 December. <https://www.kosovo-online.com/vesti/politika/rosu-jedinica-lovi-srbe-oko-gazivoda-i-puca-rafalima-iz-oklopnih-vozila-kp-pucamo-u>.
- Lajčak, Miroslav*. (@ MiroslavLajcak). 2022a. „Miroslav Lajčak’s Twitter post“. Twitter. December 21, 2022. <https://twitter.com/MiroslavLajcak/status/1553869532506251264?cxt=HHwWgICzhe2GupArAAAA>.
- Lajčak, Miroslav*. (@ MiroslavLajcak). 2022b. „Miroslav Lajčak’s Twitter post“. Twitter. December 21, 2022. <https://twitter.com/JosepBorrellF/status/1588092847470907392?cxt=HHwWgMC8vfubhYosAAAA>.
- NI Belgrade*. 2022. „Escobar, Lajcak discuss situation in Kosovo with PM Kurti“, 13 December. <https://rs.n1info.com/english/news/escobar-lajcak-discuss-situation-in-kosovo-with-pm-kurti/>
- Pescanik*. 2010. „Odluka Msp o Kosovu“, 29 July. <https://pescanik.net/odluka-msp-o-kosovu/>.
- Pescanik*. 2011. „Savremena istorija Kosova“, 19 September. <https://pescanik.net/savremena-istorija-kosova/>
- Radio Slobodna Evropa*. 2022. „Kosovo odlaže tablice i dokumente ako blokade prestanu“, 31 July. <https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-srbija-jarinje-blokada/31967751.html>.
- Radio Slobodna Evropa*. 2022. „Zvaničnici zainteresovani za odnos Srbije i Kosova: Ko sve Pokušava da reši novi spor?“, 12 November. <https://www.danas.rs/vesti/politika/zvanicnici-zainteresovani-za-odnos-srbije-i-kosova-ko-sve-pokusava-da-resi-novi-spor/>.
- Stephen*. 2022. „ZAKHAROVA: THE WEST IS PUSHING THE SITUATION AROUND A DIRECT CONFLICT“. THE STORIEST. Accessed 12. December. <https://thestoriest.com/world/169922.html>.
- The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*. 2022. „Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, November 9, 2022“, November 9. https://mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/1837618/.

- Taylor, Alice. 2022. „UK increases pressure on Kosovo despite compromise on license plates“, EURACTIV, 31 October. https://www.euractiv.com/section/all/short_news/uk-increases-pressure-on-kosovo-despite-compromise-on-license-plates/.
- [UNSC] UN Security Council. Resolution 1244, S/RES/1244. June 10, 1999. <https://unmik.unmissions.org/sr/rezolucija-ujedinjenih-nacija-1244>
- U. S. Embassy in Belgrade. 2022a. „THE U.S. URGES KOSOVO TO EXTEND LICENSE PLATE IMPLEMENTATION DEADLINE“, October 28. <https://rs.usembassy.gov/the-u-s-urges-kosovo-to-extend-license-plate-implementation-deadline/>.
- U.S. Embassy in Belgrade. 2022b. „Joint Statement of the Embassies of the United States of America in Belgrade and Pristina on the Situation in the North of Kosovo“, 11 December. <https://rs.usembassy.gov/joint-statement-of-the-embassies-of-the-united-states-of-america-in-belgrade-and-pristina-on-the-situation-in-the-north-of-kosovo/>.
- U. S. Mission to the OSCE. 2022. „Statement on Kosovo“. U.S. Mission to the OSCE. Accessed 21. December 2022. <https://osce.usmission.gov/statement-on-kosovo/>
- Vlada Republike Srbije. 2013. „Briselski sporazum“. <https://www.srbija.gov.rs/cinjenice/283757>
- Vreme. 2022. „Miroslav Lajčak: Odluka o preregistraciji zavisi od Kosova“, 22 oktobar. <https://www.vreme.com/vesti/miroslav-lajcak-odluka-o-preregistraciji-zavisi-od-kosova/>.
- Weller, Marc. 2008. „Negotiating the final status of Kosovo.“, 1 December. https://www.jstor.org/stable/resrep07019.10?seq=1#metadata_info_tab_contents.

BEHAVIOR ANALYSIS OF THE U.S, EU, UK, RUSSIA AND CHINA TOWARDS ESCALATION OF TENSIONS IN KOSOVO AND METOHIJA AFTER YEAR 2008.

Tara Mazić

Abstract: *The problem of Kosovo and Metohija is not only a 21st century problem, but its roots go back centuries and many lives were lost in the fight over this territories. In the last thirty years, Kosovo and Metohija has become a point of intersection of the interests of the world's largest actors, primarily the United States of America (USA), the European Union (EU), United Kingdom (UK), Russia and China, which have used and continue to use their international influences to conquer them. After 2008 and the declaration of independence of the so-called Kosovo, otherwise an integral part of the Republic of Serbia, which has been accompanied by a constant escalation of tensions up to the present days, the influence of these actors on the territory of Kosovo and Metohija is felt more than ever. With that, the aim of the paper is to, through the historical framework of the emergence of the Kosovo problem, then by looking back at 2008 and the events after it, and finally by representing two specific crises in Kosovo and analysing the behavior of the USA, the EU, the UK, of Russia and China in the same, show the policies and attitudes of these actors regarding the issue of Kosovo and Metohija, as well as their role in the same. The comparative analysis of the behaviors of these actors and its presentation was based on analysis of available informations from various media, official and scientific sources. The results showed significant polarization in terms of official attitudes and policies and a sort of groupings around the main actors in Kosovo problem.*

Keywords: *Kosovo and Metohija, United States of America, European Union, United Kingdom, Russia, China, tensions, influence*

ULOGA MEDIJA U LEGITIMIZACIJI RATNIH SUKOBA

Nina Pavlović¹

Apstrakt: *Mediji igraju važnu ulogu u legitimizaciji ratnih sukoba. Svaka demokratska vlast nastoji da dobije legitimizaciju odluka o vojnoj intervenciji. U ovakvim slučajevima neophodno je dobiti podršku ili barem odsustvo značajnog otpora javnog mnjenja. U eri u kojoj mediji igraju najvažniju ulogu, upravo oni postaju sredstvo preko kojeg se dolazi do tražene legitimizacije. Državni akteri koriste razna sredstva koja su pretežno vezana za komuniciranje da bi došli do željene legitimizacije, od kojih propagande tehnike dominiraju. Kako dolazi do institucionalizacije propagandnih mašinerija u sklopu države, mediji neretko od sredstva i sami postaju objekat manipulacije. U ovom procesu konstituišu se stručnjaci u oblasti odnosa s javnošću u političkoj sferi, koji zbog svoje tehnike oportunističkog izvrtanja činjenica na način koji naručiocu odgovara, dobijaju naziv „spin doktori“. Upravo će oni diktirati raspoloženje javnog mnjenja u ključnim odlukama za ulazak u vojne intervencije. Međutim, čak ni oni nisu u svakom slučaju uspešni zbog čega se postavlja pitanje zašto su tehnike koje se upotrebljavaju u legitimizaciji ratnih sukoba nekada uspešne a nekad ne? Na ovo pitanje pokušaću da odgovorim analizom narativa i komparativnom metodom dva slučaja – vojne intervencija NATO na SRJ 1999. godine i vojne intervencije, koalicije predvođene SAD-om na Irak 2003. godine.*

Ključne reči: *mediji, ratni sukobi, propaganda, spin doktori, Kosovo, Irak*

Uvod

Pod svetlom događaja vezanih za rat u Ukrajini, vidimo koliko bitnu ulogu igraju mediji. Kako su oni glavni izvori informacija širokim narodnim masama, javno mnjenje direktno zavisi od njihovog izveštavanja. To seže od osećaja solidarnosti sa određenom stranom pa sve do odluka o tome da li je intervencija opravdana ili ne. Možemo reći da mediji igraju ključnu ulogu u legitimizaciji ratnih sukoba.

U prvom delu rada baviću se medijima kao i propagandom kao načinom sticanja legitimizacije od strane naroda. Biće reči o istorijskom razvoju propagande i kako je došlo do korišćenja propagandnih tehnika u oblastima odnosa s javnošću. U drugom delu rada, videćemo istorijski razvoj spina i kako je došlo do institucionalizacije propagande. Najzad u trećem i četvrtom delu analizom narativa i komparativnom metodom na dva slučaja – vojne intervencija NATO na SRJ 1999. godine i vojne intervencije koalicije predvođene SAD-om na Irak 2003. godine, pokušaću da pokažem zašto tehnike spin doktora nekada uspevaju a nekada ne.

¹ Student osnovnih akademskih studija međunarodnih odnosa na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Beogradu

Mediji i propaganda

Medije možemo definisati kao kanale koji se koriste za komunikaciju sa širom javnošću. Medijski sistem se može objasniti kao „skup organizovanih oblika masovnog komuniciranja, institucija i delatnosti, kojima se obezbeđuje slobodan protok informacija i zadovoljavaju komunikacione potrebe građana“ (Veljanovski 2012). Prema načinu na koji se manifestuju, medije možemo podeliti na audiovizuelne, štampane, radiodifuzne. S razvojem interneta, sve se češće govori o postojanju novih medija. Postoji sve veća tendencija da se i društvene mreže, kao platforme koje su zastupljene na čitavoj zemaljskoj kugli, posmatraju kao neki vid medija. Za ovu analizu, imajući u vidu period u kojem su se dešavale intervencije na SRJ i Irak, glavnu ulogu igraće takozvani konvencionalni mediji poput televizije, radiodifuznih i štampanih medija.

Propaganda je, u najširem smislu reči, „svaki sistematski napor da se manje ili veće grupe ljudi (adresati ili objekti propagande) pridobiju za stav koji odgovara onome koji taj napor preduzima (adresatu ili subjektu propagande).“ (Dimitrijević i Stojanović 1996, 273). Razlika između unutrašnje i međunarodne propagande je u tome što se unutrašnjom propagandom nastoji da dobije legitimizacija od stanovništva za određeni spoljnopolitički postupak dok je kod međunarodne propagande krajnji cilj menjanje početnih preferenci stranih aktera. Najbitniji elementi propagande jesu adresant odnosno subjekat, adresat ili objekat, propagandna poruka koja se šalje i sam karakter propagandne poruke. U zavisnosti od datih elemenata razlikovaće se čitav proces. Da bi propaganda bila efektivna neophodno je da bude prilagođena vrednostima grupe kojoj je namenjena. Iz tog razloga potrebno je plansko i sistematsko proučavanje date grupe od strane stručnjaka.

Etimološki, propaganda dolazi od latinske reči *propagare*, što je u doslovnom prevodu rasprostraniti, a odnosi se na širenje određenih učenja ili uverenja. Sa aspekta religije, poznata je Sveta kongregacija za širenje vere kod koje se u latinskom nazivu, *Sacra congregatio de propaganda fide*, prvi put upotrebljava reč propaganda. Ovaj termin svoju pežurativnu konotaciju dobija tek za vreme Prvog svetskog rata a pogotovo kasnije u periodu nacističke Nemačke.

U današnje vreme, propaganda je „postala stalan instrument državne politike te su i agencije koje se bave tim aktivnostima striktno pod državnom kontrolom“ (Vukadinović 2005, 158). Ovakvo spominjanje državne kontrole indikativno bi nas moglo naterati na pogrešno mišljenje da je propaganda prisutna samo u totalitarnim državama. Međutim, još je Hegel u svom delu *Osnovne crte filozofije prava* iz 1821. istakao načine manipulacije javnosti u demokratijama sa ciljem uvećanja profita.

Institucionalizaciju propagandnih agencija možemo pratiti od vremena Prvog svetskog rata. Velika Britanija je u tom periodu imala svoju Agenciju za informacije, koja je bila zadužena za slanje propagande, pogotovo o okrutnosti nemačkih vojnika a sa ciljem uključivanja Sjedinjenih Američkih Država u rat. Kao pandan ovome u SAD-u postojao je Odbor za javne informacije koji je prema Džordžu Kriolu (George Creel) kolokvijalno bio poznat kao Creelov odbor. Odbor je bio zadužen da izazove patriotska osećanja koja bi prevagnula kod naroda i služila kao legitimizacija tadašnjem predsedniku SAD Vudru Vilsonu (*Woodrow Wilson*) za ulazak u rat.

Istorijat spina

Kako je odigrao odličnu ulogu, tehnike koje je Odbor koristio privukle su pažnju i poslovnim elitama. Sa razvojem medija tehnike odnosa s javnošću postaju neizostavni deo svakog

javnog nastupa. Poslednjih dvadesetak godina dvadesetog veka u okviru odnosa s javnošću nastaje novi svetski fenomen – spinovanje. Spinovanje se može okarakterisati kao svesno izokretanje činjenica sa ciljem da se određena pojava prikaže pod onim svetlom koje odgovara naručiocu. Ljudi koji se bave spinovanjem nazivaju se *spin doktori*, termin koji je prvi put, 1984. godine, upotrebio Vilijam Safir (William Safire) da bi napravio distinkciju između onih koji se bave komuniciranjem s javnošću, poput atašea, i drugih specijalista koji se ovim bave u sferi političke komunikacije.

Kao preteču spin doktora uzimamo američkog novinara i osnivača modernog odnosa s javnošću Ajvi Lija (Ivy Lee). On je napisao delo *Deklaracija principa odnosa s javnošću (PR)* u kojem je izneo etičke kodekse ovog zanimanja. Smatrao je da oni moraju da „informišu iskreno i bez uvijanja“ ističući transparentnost kao njihovu glavnu vrednost. Međutim, ironično postoji veliko odstupanje između onoga što je Li propovedao i kako je zapravo delovao. On igra upitnu ulogu u masakru u Ludlou, kao i u saradnji sa jednom od najpoznatijih fabrika u nacističkoj Nemačkoj IG Nemačka industrija boja.

Pravi otac ideologije spina bio je Edvard Bernajs (Edward Bernays), koji je uvideo povezanost između psihologije masa i odnosa sa javnošću. Ovu povezanost objašnjava u svom delu *Inženjering konsenzusa* (Bernays 1947) gde kaže da „ako shvatiš mehanizam i logiku na kojima se zasniva ponašanje ljudi u grupi, možeš da kontrolišeš i disciplinuješ masu po svojoj volji a da ona toga ne bude svesna“. Bernajs je nastojao da objasni kako je kontrolisanje preferenci javnog mnjenja ključno za očuvanje demokratija. Na tragu toga on ističe važnost manipulacije masama, govoreći da je to „važan činilac demokratskog društva“ (Bernays 1928, 32). Jedan od glavnih poštovaoca Bernajsa bio je i Hitlerov ministar propagande Paul Jozef Gebels (Paul Goebbels) koji je njegov rad *Kristalizovanje javnog mnjenja* koristio kao osnov svoje antisemitističke politike.

Još jedan od autora koji su ključni za razumevanje uloge spin doktora jeste Volter Lipman (Walter Lippmann). On se bavio problemom ograničenosti ljudskog poimanja i načina na koji taj problem utiče na prihvatanje informacija iz spoljašnjosti. Javno mnjenje po njegovom shvatanju informacije prima onako kako mu ih serviraju mediji za masovnu komunikaciju. Govoreći o tehnikama za komuniciranje s javnošću on je uvideo da sve dalji njihov razvoj jeste „jasan pokazatelj da informisanje u savremenom svetu nije prepušteno spontanosti već je zapravo uobličeno po nečijoj volji“ (Lippman 1965). Lipman je bio jedan od članova već pomenutog Creelovog odbora te ne čudi što je upravo on ideolog mišljenja da je umeće demokratije leži zapravo u „proizvodnja pristanka“.

U daljem tekstu kroz slučajeve Kosova 1999. i Iraka 2003. godine pokušaću da objasnim delovanje spin doktora i zbog čega su njihove tehnike u prvom slučaju uspele da izazovu legitimizaciju od strane javnog mnjenja dok u drugom nisu.

Slučaj Kosova

Marčelo Foa (Marcello Foa) (2017) u svojoj knjizi *Gospodari medija* slučaj Kosova analizira kroz tri tačke: obrazloženje situacije svodilo se na to da je postojala nužnost sprečavanja genocida, koji postaje ključni termin za legitimizaciju borbe protiv dikatorskog režima Slobodana Miloševića; druga tačaka odnosno objašnjenje toka kojim je išao sam proces propagande je potenciranje genocida u trenutku kada do etničkog čišćenja još uvek nije došlo kao i ubeđivanje

javnosti da je do egzodusa civila došlo zbog terora srpskih dobrovoljaca; krajnji ishod bio je liberalizacija Kosova od Miloševićevog režima, ali i odvajanje od Srbije.

U ovom slučaju mediji, vođeni iskustvom iz vremena rata u Bosni i Hercegovini, ponovno su koristili oprobano tehniku uporišćavanja stvarnosti. Naime, u vremenima ratnih sukoba često dolazi do pritiska na novinare da služe više kao propagadisti nego izveštači. Dok je uloga medija da predstave svet sa svim svojim kompleksnostima, pružajući što više informacija, uloga propagandiste svodi se na pojednostavljivanje sveta sa ciljem da se mobiliše javnost oko nekog zajedničkog cilja (Ackerman and Naureckas 2000, 97-110). Ako se pak neko od novinara usudi da prikaže i drugu stranu novčića, biva okarakterisan kao izdajnik, što se i u vreme intervencije na Kosovu dogodilo izveštaču BBC Džonu Simpsonu (Hume 2000, 70-77).

U potrazi za legitimizacijom, mediji od sredstva propagande i sami postaju objekat iste. Pozivajući se na nekredibilne izvore da bi osvojili simpatije javnosti neretko dolaze u situaciju da im se to obije o glavu. Slučaj kanadske novinark Nensi Daram (Nancy Durham) koja je izveštavala o dešavanjima na prostoru Kosova za vreme rata najbolje nam to može ilustrovati (Conned in Kosovo: a CBC reporter's dilemma 1999). Nensi je uradila intervju sa prvom ženom članicom takozvane Oslobođilačke vojske Kosova. Dirljiva priča o mladoj ženi, hrabroj gerilskoj ratnici, koja ulazi u rat da bi osvetila svoju sestru koju su ubili pripadnici srpskih dobrovoljačkih snaga, imala je snažan odjek u javnosti. Tužna priča o Rajmondi Reči (Raimonda Reci), osamnaestogodišnjoj devojci, obišla je svet i odigrala veliku ulogu u kreiranju javnog mnjenja o dešavanjima na Kosovu. Nakon emitovanja u čitavom Zapadnom svetu i ulaska snaga KFOR-a na Kosovo, Nensi Daram odlučuje da se vrati i saznaje činjenicu da ju je njena junakinja sve vreme koristila zarad širenja albanske propagande.

Epilog za spin doktore je bio odličan. Nije došlo do većih pobuna u javnosti a i kako bi kada je agresija bila predstavljena kao humanitarna intervencija zarad oslobađanja nedužnog stanovništva. Akcija je urodila plodom, Milošević, koji godinama destabilizuje Balkan ubrzo je smenjen i javno mnjenje je moglo zaspati snom pravednika. Međutim šta se dešavalo nakon toga? „Vrhovni sud u Prištini koji je radio pod okriljem UN 6. septembra 2001. donosi presudu po kojoj dobrovoljačke snage srpskog diktatora Miloševića snose odgovornost za nasilje nad albanskom manjinom ali ne i za genocid,“ (navedeno prema: Foa 2017, 55). Pored ovoga kao razlog masovnog bekstva stanovništva sa ovih prostora, njih oko 890.000, navodi se i strah strahu od „američkih bombi za vreme intenzivnih vazdušnih napada u početku ofanzive.“ (Ibid). Saznanja do kojih se došlo nakon rata, ostala su izvan domašaja javnosti, samocenzurom medija. Ove informacije koje u potpunosti menjaju sliku o ratu od medija u Zapadnom delu sveta preneli su *Rojters* i italijanska agencija *ANSA* sa svega par redova. Za svet ova vest više nije imala nikakav značaj, za medije nije postojao način da ona bude predstavljena senzacionalistički. Vest ostaje u prostorijama Suda a spin doktori još jednom trijumfuju.

Slučaj Iraka

Ako se osvrnemo na Prvi zalivski rat, možemo zaključiti da su SAD uspele da ostvare većinu svojih ciljeva – došlo je do liberalizacije Kuvajta nakon povlačenja iračkih snaga, kod američke javnosti se još jednom pojavio osećaj patriotizma i ponosa zbog širenja slobode. Još jedan plus bio je i to što su naftna ležišta došla pod kontrolu Zapada. Izostalo je samo svrgavanje režima Sadama Huseina. Zašto je onda intervencija u Iraku 2003. godine bila toliko različita od prethodnih?

Pod presumpcijom da Irak saraduje sa Al Kaidom, teroristički napad na Kule bliznakinje 11. septembra 2001. godine bio je iskorišćen kao podloga za spremanje novog napada na Irak. Stvarni razlozi ovakve odluke ležali su u strahu SAD od moguće destabilizacije njihovog saveznika na Bliskom istoku koji im je bio jedini izvor nafte sa tog područja – Saudijskom Arabijom (Foa 2017, 193). Uzevši u obzir to da su ostale zalivske zemlje poput Kuvajta bile suviše male da bi se čitav Zapadni svet oslonio isključivo na njih, kao dve alternative preostali su Irak i Iran. Kako ponovno uspostavljanje dobrih odnosa nije bilo moguće ni sa jednom ni sa drugom zemljom ostala je samo opcija upotrebe sile. Analizom situacije došlo se do zaključaka da bi eventualna intervencija u Iranu bila znatno riskantnija. Prvo Homeinijevi naslednici su se dobro držali u očima naroda, drugo postojao je strah od hemijskog i biološkog oružja i treće i najvažnije s političke strane bilo je jako teško pronaći dovoljno ubedljiv razlog za otpočinjanje intervencije (Ibid). S druge strane, situacija u Iraku izgledala je i više nego idealno. Zemlja je bila u velikim ekonomskim problemima zbog sankcija UN uvedenih 1991. godine, međunarodna reputacija je bila okaljana zbog samog Zalivskog rata a sam režim je bio povezivan sa Al Kaidom.

Stvorena je koalicija na čelu sa predsednikom SAD Džordžom W. Bušom (George W. Bush) i premijerom Velike Britanije Tonijem Blerom (Tony Blair). Njih dvojica su izjavila (President Discusses Beginning of Operation Iraqi Freedom 2011) da je do stvaranja koalicije došlo iz 3 razloga – da se iz Iraka odstrani oružje za masovno uništenje, da se stane na kraj podržavanju terorizma od strane Sadama Huseina i da se oslobodi irački narod. Pravi razlozi, strah od eventualne destabilizacije Saudijske Arabije i nestašice nafte, morali su za javnost da ostanu tajni, a to je bio zadatak upravo spin doktora.

Glavni stručnjak za odnose s javnošću britanskog premijer bio je Alister Kembel (Alastair Campbell) dok je situacija u SAD bila podignuta na viši nivo osnivanjem čitave Kancelarije za posebne programe Pentagona. Kancelarija je uživala znatno veću moć i od same CIA, baš iz razloga što CIA nije imala pravovremene informacije o napadu na Kule bliznakinje.

Blerova vlada uz iscrpne konsultacije sa Kembelom izlazi u javnost februara 2003. godine sa takozvanim „Dosijeom Irak“ u kojem se navodi da Sadamov režim poseduje biološko oružje koje može biti lansirano u roku od „45 minuta“ od izdavanja komande (Kembel 2007, 702). U isto vreme Džordž Buš i njegov potpredsednik Dik Čejni (Dick Cheney) iznose tvrdnje o saznanju da je Irak dobio ratne pošiljke među kojima je bilo aluminijumskih cevi koje se koriste za proizvodnju nuklearnog naoružanja. Ovakvu informaciju Međunarodna agencija za atomsku energiju demantuje u roku od nekoliko časova ali ovaj demant ostaje nezapažen od strane javnosti jer je Bela kuća nadvladala širenjem masovnog straha kod naroda.

U ovom slučaju stručnjaci za odnose s javnošću, u cilju legitimizacije ove intervencije, pokazali su prevelik zalogaj. Preterano korišćenje spina vratilo im se poput bumeranga i izazvalo kolaps. Administracije Tonija Blera i Džordža Buša činile su sve da u javnosti opravdaju odluku o intervenciji. Džordž Buš je u jednom od svojih govora (Bush makes case for war with Iraq 2002) izneo informaciju da su eksperti UN otkrili da Iraku nedostaje samo 6 meseci od realizacije atomske bombe. Ono što je izostavio da napomene jeste da je to informacija koju su UN iznele za vreme Prvog zalivskog rata te nema nikakve veze sa tadašnjom situacijom. Još jedna od situacija u kojima je Bela kuća spinovala informacije bilo je i svedočenje generala Huseina Kamela (Hussein Kamel) i pukovnika Sadama Kamela (Saddam Kamel) (Transcript of part one of Correspondent Brent Sadler's exclusive interview with Hussein Kamel 1995), zetova Sadama Huseina, koji su izneli informacije o postojanju zaliha biološkog oružja. Bušova administracija još jednom javnosti nije saopštila ključni deo ovog svedočenja u kojem se navodi da to oružje takođe datira iz perioda Prvog zalivskog rata i ono najvažnije da su uništena. Bilo je bezbroj situacija u

kojima su kao legitimne korišćene izjave dezertera, za koje će se kasnije ispostaviti da nemaju nikakve veze sa stvarnošću. Najpoznatiji slučaj bio je onaj kada je u Tajlandskom zalivu CIA podvrgla ispitivanju Iračanina al Hajderija (Adnan Ihsan Saeed al-Haideri), koji je naveo da je za Sadama zakopao na tone oružja za masovno uništenje (navedeno prema: Foa 2017, 204). Ispostavilo se da je i ovaj dezertar sve izmislio.

Koalicija proglašava pobjedu 1. maja 2003. godine. Predsednik Buš objavljuje trijumf. Međutim, kontrola situacije u Iraku nakon rata ispostaviće se znatno težnom nego što je očekivano. Prvi problem koji se javlja jesu sve učestaliji atentati koji su se dešavali na prostoru Iraka kao i sve učestalije stradanje američkih vojnika, što sugeriše da trijumf ipak nije tako ubedljiv i da američke snage ne drže situaciju pod kontrolom. Sporne informacije o postojanju oružja za masovno uništenje još uvek nisu razjašnjene javnosti kao ni navodna veza između režima Sadama Huseina i Al Kaide. Sve ovo kod naroda budi želju za istinom.

Nestabilna situacija u Iraku, stradali američki vojnici, nerazrešene afere bile su okidač da protivnici Bušove administracije, iz redova demokrata ali i republikanaca kojima je bilo dosta ovakvih postupaka, krenu da alarmiraju medije i javnost. Ovo je bila retka situacija u kojoj dolazi do naknadnog preispitivanja intervencije. Kako se mediji uključuju, sve više afera isplivava na površinu. Dolazi do otkrivanja nehumanog postupanja prema ratnim zarobljenicima od strane američkih vojnika od kojih je najstrašnija situacija bila u Abu Graibu (Investigation of Intelligence Activities At Abu Ghraib 2004).

Javnost biva zgrožena novim otkrićima. Administracija pokušava da naknadnim menjanjem strategije, poput toga da intervencija ipak nije bila započeta da bi Irak razoružao, već da bi se neutralisao plan za proizvodnju naoružanja za masovno uništenje. Ovakve izjave sve više i više budile su bes javnosti. Prvo pravilo spin doktora da se kod naroda ne probudi sumnja i želja za preispitivanjem je propalo. Shvataju, ali jako kasno da je preterivanje u spinovanju ipak bilo kontraproduktivno.

Zaključak

Spinovanje, kao svesno predstavljanje određenih pojava na način na koji odgovara naručiocu, čest je izbor pri pokušajima legitimizacije ratnih sukoba. Svaka demokratska vlast nastoji da na neki način legitimizuje odluku o vojnoj intervenciji. Potpuna podrška naroda je idealna ali kako se do toga teško dolazi, vlasti teže tome da u javnom mnjenju makar ne dolazi do značajnog otpora. Kako su se razvijale tehnike odnosa s javnošću pa uporedo i spina, dolazi do državne institucionalizacije propagande. Još tokom Prvog svetskog rata, javljaju se Agencija za informacije u Velikoj Britaniji i Odbor za javno informisanje u SAD koji su nastali baš u svrhu izazivanja osećaja podrške kod naroda sa ciljem uključivanja SAD u rat. U današnje vreme, iza svakog državnika stoji čitav tim spin majstora koji kreiraju svaki javni nastup do tančina.

U komparativnoj analizi slučaja vojne intervencije NATO na SRJ 1999. godine i vojne intervencije koalicije predvođene SAD-om na Irak 2003. godine, možemo videti načine, tok i ishode rada spin doktora. U slučaju Kosova, intervencija je završena, srpske jedinice su se povukle i uspostavljene su snage KFOR-a. Milošević je ubrzo smenjen, javnost je stekla utisak dolaska demokratije te u medijima više nije bilo prostora za činjenice koje su naknadno otkrivene, a koje u potpunosti menjanju čitavu sliku o samoj intervenciji. U slučaju Iraka, situacija je od samog početka bila komplikovanija. Uloga spin doktora je bila složenija iz razloga što je samo početni razlog intervencije morao da se predstavi na drugačiji način da bi narodu zvučao opravdanim.

Nakon završetka same intervencije, nije došlo do uspostavljanja efektivne kontrole od strane koalicije, nemiri su bili sve češći. Kako nikada nisu otkriveni dokazi o postojanju oružja za masovno uništenje, narod postaje sve sumnjičaviji i to u medijima otvara prostor za naknadnu analizu ove intervencije. Ipak, kao ključni faktor uspeha ili neuspeha legitimizacije rata čini se postojanje značajne i pretežne saglasnosti unutar samih elita država koje vode rat, iskusitva prethodne intervencije (u slučaju Iraka to je upravo intervencija na SRJ četiri godine ranije), brutalnost i stepen stradanja trupa država koje preduzimaju intervenciju.

Literatura:

- Ackerman, Seth, and Jim Naureckas. 2000. *Following Washington's Script: The United States Media and Kosovo. Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, edited by Philip Hammond and Edward S. Herman. London: Pluto Press.
- Bernays, E. 1947. *The Engineering of Consent*. The Annals of the American Academy of Political and Social Science.
- Bernays, E. 1926. *Crystallising public opinion*. New York: Boni & Liveright.
- Campbell, Alastair. 2007. *The Blair Years*. London: Hutchinson.
- Dimitrijević, Vojin, i Stojanović Radoslav. 1996. *Međunarodni odnosi*. Beograd: Službeni list SRJ.
- Foa, Marčelo. 2017. *Gospodari medija-spin doktori i manipulacija javnošću u službi vlasti*. Beograd: Clio.
- Glass, Andrew. 2018. „Bush makes case for war with Iraq, Sept. 4, 2002“, *Politico*, April 9. <https://www.politico.com/story/2018/09/04/this-day-in-politics-sept-4-2002-805725>.
- Hume, Mick. 2000. „Nazifying the Serbs, from Bosnia to Kosovo.” In: *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, edited by Philip Hammond and Edward S. Herman, 70–78. London: Pluto Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt18fs3sb.10>. Accessed 14 Jan. 2023.
- Lippmann, Walter. 1889-1974. *Public Opinion*. New York: Free Press, 1965.
- Rade, Veljanovski. 2012. *Medijski sistem Srbije*. Beograd: Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa.
- Radovan, Vukadinović. 2005. *Osnove teorije vanjske politike*. Zagreb: Politička kultura.
- Regan, Tom. 1999. „Conned in Kosovo: a CBC reporter's dilemma“, *The Christian science monitor*, September 13. <https://www.csmonitor.com/1999/0913/p7s2.html>.
- Transcript of part one of Correspondent Brent Sadler's exclusive interview with Hussein Kamel*. Septembar 21, 1995 Web posted at: 11:01 p.m. EDT (0301 GMT) na kanalu CNN http://edition.cnn.com/WORLD/9509/iraq_defector/kamel_transcript/index.html.
- Investigation of Intelligence Activities At Abu Ghraib (PDF)*. *Defense Technical Information Center (Report)*. United States Department of Defense. August 23, 2004. Archived (PDF) from the original on April 23, 2019. Retrieved April 23, 2019.
- „President Discusses Beginning of Operation Iraqi Freedom“. 2003. President's Radio Adress. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030322.html#:~:text=THE%20PRESIDENT%3A%20Good%20morning,the%20peace%20of%20the%20world..>

KARAKTER I OBLICI DELOVANJA SEKTI NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Uroš Acimović¹

Apstrakt: *Sekte i sektno delovanje su se u potpunosti prilagodili „svetu“ društvenih mreža u kome čovek 21. veka provodi sve više vremena i koji na specifičan način postaje njegov primarni. Predmet ovog rada je razmatranje delovanja sekti na društvenim mrežama, te iznalažanje odgovarajućih odgovora kao mera zaštite. Osnovna hipoteza rada je da društvene mreže sektama omogućavaju povećanje obima rada, odnosno doprinose porastu stepena ugrožavanja zvaničnih religija i bezbednosti pojedinca, ali i države. Metode koju su primenjene u izradi rada su analiza sadržaja, komparativni metod i anketa. Autor zaključuje da društvene mreže predstavljaju jedno od savremenih sredstava sekti čijoj aktivnoj upotrebi pribegavaju u cilju vršenja analize, te izradi plana vrbovanja, realizaciji plana sticanja novih članova i ostvarenju interesa (finansijske, materijalne, političke, emotivne prirode i dr.), ali da one i dalje nisu primarno sredstvo regrutovanja i delovanja ovih grupa.*

Ključne reči: *Sekte, verske sekte, destruktivne sekte, društvene mreže, bezbednosna kultura*

Uvod

Sekte, kao grupe koje karakterišu specifični sistemi vrednosti i cilj koji se ogleda u kontroli ponašanja svojih članova, sa aspekta bezbednosti primarno predstavljaju izazov, međutim, sa dobijanjem destruktivnog karaktera iste se svrstavaju u kategoriju bezbednosnih pretnji. U eri koju odlikuje visok stepen upotrebe tehnologija, izrazito društvenih mreža, kao i nedostatak znanja, prevashodno u formi bezbednosne kulture, o adekvatnoj zaštiti prilikom korišćenja pomenutih i odsustvo informisanosti o postojanju, organizovanju i delovanju sekti, naročito na društvenim mrežama, korisnike čini objektom vrbovanja i manipulacije radi ispunjenja raznovrsnih ciljeva.

Sektama je neophodno baviti se i u okviru bezbednosti i odbrane, posebno u okvirima specijalnog i medijskog rata, iz razloga što su u njihovom sprovođenju moderne tehnologije, naročito društvene mreže upotrebljavane za oblikovanje percepcije ljudi, za potrebe sekti konkretno o zvaničnim religijama, te realizaciji viših zadataka.

Pojam specijalnog rata je u srpskim naučnim krugovima od '80 –ih godina dvadesetog veka sve više menjan pojmom neokortičkog rata, odnosno psihotronske ratovanja. U okviru ove vrste ratovanja sekte i njihovo delovanje usmerava se na destabilizaciju države, demoralisanje građana, smanjenje osećaja patriotizma tj. spremnosti i motivisanosti za odbranu zemlje, samim tim i na kreiranje velikog broja poslušnih sledbenika. U tom smislu, društvene mreže predstavljaju novo polje delovanja sekti, ali i poligon za vođenje specijalnog, uključujući i medijskog rata, gde je sektna propaganda samo jedna od širokog spektra tehnika i metoda koje sprovodi specijalnog rata imaju na raspolaganju. S tim u vezi, cilj ovog rada je pružanje doprinosa boljem razumevanju

¹ Student osnovnih akademskih studija na Fakultetu za diplomatiju i bezbednost, Univerzitet „Nikola Tesla“ – Union, Beograd, e-mail: uros.acimovic201@gmail.com

sekti i sektnog (manipulativnog) delovanja na društvenim mrežama, ukazivanje na njih kao bezbednosnih izazova, te pružanje doprinosa razvoju bezbednosne kulture, izrazito kod mladih osoba, kako bi se ojačala otpornost društva u odnosu na štetna delovanja neprijateljskih aktera.

U radu se najpre govori o etimologiji sekta, potom definisanju sa različitih aspekata, podeli sekta na vrste i grupe u okviru njih na osnovu više različitih kriterijuma kako bi se kreirala neophodna vrsta znanja o ovoj sociopatološkoj, verskoj, bezbednosnoj i drugoj vrsti problema. Na kraju se razmatra destruktivnost u delovanju sekta, posebno njihovo delovanje na društvenim mrežama, kao i načini borbe protiv ovog delovanja i sekta uopšte.

Pojmovno određenje, definisanje i klasifikacija sekta

Etimologija reči sekta dovela je do formiranja dve škole mišljenja, i samim tim dve definicije koje iz istih proizilaze. Naime, jedna govori o latinskoj reči „*secare*“ – što znači seći ili odvajati, uz objašnjenje da su sekte manjinske grupe koje su se odvojile od matične vere (Stajić 2013). Međutim, danas prevladava mišljenje da je reč sekta utemeljena na latinskoj reči „*sequi*“ – što znači slediti (ići za nekim).

Kao opšta i osnovna nauka, sociologija definiše sekte na način koji je opšeprihvaćen i istovremeno najrasprostranjeniji: „Sekte su oblik verskih zajednica čija se doktrina, način organizovanja sledbenika i tretman u društvu, u velikoj meri, razlikuju u odnosu na postojeće religije. Suština njihove doktrine sastoji se u oponiranju, delimično ili u potpunosti, vladajućim teološkim, ideološkim i etičkim sudovima u društvu“ (Đurđević-Stojković 1997).

Stav koji je najzastupljeniji, a tiče se teološkog, sociološkog i bezbednosnog aspekta podrazumeva da bi se izuzimanjem, odnosno nepostojanjem destruktivnog delovanja kod sekta iste proučavale isključivo sa aspekta teologije i sociologije. Međutim, shodno činjenici da je svrha destruktivnih sekta, bez obzira na vrstu, psihološka manipulacija svojih sledbenika, sa dovođenjem u stanje potpune spremnosti za izvršavanje svih vrsta naređenja kao faze koja prethodi ostvarenju, u većini slučajeva za sledbenika, ali ne i za vođu, krajnjeg cilja (razbojništvo, ubistvo, samoubistvo, silovanje, prostitucija i dr.), i dokaznost da je „preventivno delovanje osnov bezbednosti“ smatram da je bezbednosni pristup ipak potrebno imati (Simović 2022).

Uprkos ukazivanju zvanične crkve i naučnika na rastući problem sekta, društvo nije odgovorilo u adekvatnoj meri na ovaj problem, jer se smatralo da je to problem pojedinca i porodice. Tek nakon masovnih samoubistava: Gvajana – 940 pripadnika (Hram naroda), Švajcarska – 69 pripadnika (Sunčev hram), Teksas – 85 pripadnika (Davidovi adventisti sedmog dana – Loza davidijanaca), San Dijego – 39 pripadnika (Kult nebeskih vrata) (Savić, Stajić 2006), što su samo neki od primera, sekte se definišu kao: „Grupe koje se mogu prepoznati po svojoj psihološkoj manipulaciji usmerenoj na psihološku destabilizaciju svojih sledbenika, sa ciljem da se od njih izvuče potpuna potčinjenost, smanjenje kritičkog duha, prekid sa opšte usvojenim preporukama (etičkim, građanskim, opšteobrazovnim) i koje sa sobom povlače opasnost za individualne slobode, zdravlje, obrazovanje, demokratske institucije“ (Đurđević-Stojković 2002). Te grupe koriste filozofske, religiozne i terapeutske maske da bi sakrile cilj dobijanja vlasti, uticaja i sticanja sledbenika.

Od značaja je istaći i definiciju samog „sektnog delovanja“ prema Evropskoj federaciji centara za istraživanje i informisanje o sektaštvu (FECRIS) – „prevarno zloupotrebljavanje stanja, neznanja, slabosti pojedinca“ (Pajić 2022).

Kada je reč o klasifikaciji sekti na grupe, a na osnovu njihovih ključnih karakteristika, razlikujemo:

1. Verske sekte (pseudohrišćanske, pseudohinduističke i dalekoistočne sekte odvojene od hinduizma i budizma, pseudoislamske, pseudojudaističke, sinkretističke, satanističke) (Pastuović 2022).
2. Komercijalne (psihoterapetuske, ekološke, sekte koje funkcionišu na principu Multi-level marketinga (MLM), dr.) (Priatelj Božiji 2012).

Pseudohrišćanske sekte se u svom učenju, odnosno verovanju baziraju na priči o okončanju sveta, nesrećama velikih razmera, skorom drugom dolasku Isusa Hrista, te da će samo istinski vernici biti spašeni. Zatim, kako bi se kod potencijalnih sledbenika i onih koji to već jesu kreiralo i osnažilo verovanje da je pripadnost datoj grupi i poslušnost koja se ukazuje vođi zaista opravdana, vođe pribegavaju pored života po Bibliji, tj. njenih određenih delova, postavljanju sopstvenih pravila i pričama o direktnom kontaktu sa samim tvorcem (Bogom). U ovu vrstu verskih sekti se ubrajaju: evioniti, gnostici, montanisti, apokrifci, ariji, nestorijanci, monofiziti, ikonoborci, bogumili, katari, staroverci, baptisti, nazareni, adventisti, Jehovini svedoci, mormoni, pentakostalci, kreacionisti i božja deca (*Politika* 2007).

Pseudoislamske sekte, poput pseudohrišćanskih, imaju iskrivljeno shvatanje knjige-izvora religije, u konkretnom slučaju Kur'ana. Shodno činjenici da je islam konzervativnija religija u odnosu na neke druge, može se zaključiti da je logično postojanje izrazito manjeg broja sekti koje se u određenom procentu oslanjaju na ovu religiju. Kada je reč o primerima potrebno je reći da su islamisti podeljeni u dve grupacije: sunite i šiite. Od šiita su nastale sekte u islamu, Ismaeliti, Babisti, Jezidi (koji su tokom ratnih operaciji bili progonjeni od strane Islamske države) i dr. (Ivančić et al. 2020).

Pseudohinduističke i dalekoistočne sekte za svoje polazište uzimaju hinduizam i budizam sa svojim doktrinama i tehnikama, ali komercijalizovanim i prilagođenim interesima i potrebama modernog čoveka. Pod ovu vrstu sekti spadaju: transcendentalna meditacija, karma centar, Sai baba, Čandrasvami, Meher baba, Hare Krišna, Falun Gong (*Politika* 2007).

Sinkretističke sekte predstavljaju kombinaciju raznih zvaničnih religijskih i jeretičkih pravaca sa primesama okultizma i magije (Pastuović 2022). U ovu vrstu sekti se svrstavaju: rozenkrojceri, zlatna zora, masoni, svedenborgijanci, iluminati, teozofska društva, novo doba, red istočnog hrama, sajentologija, šinrikjo (*Politika* 2007).

Satanističke sekte propovedaju satanizam, govoreći da je satana Bog na zemlji i da mu treba prinosti krvne žrtve (Pastuović 2022). Pod ovom grupom sekti se smatraju: Satanina crkva, slobodni spiritisti, Satanina crkva Engleske, međunarodno udruženje veštica, hram naroda, belo bratstvo, loza Davidova, vrata raja i red solarnog hrama (*Politika* 2007).

Komercijalne sekte nove članove privlače i zadržavaju postojeće kroz razne vrste ideologija i ezoterije. Uzimajući u obzir najčešći profil modernog čoveka, gde se naročito ističe nedostatak vremena za zdrav način života i sve manje praktikovanja zvanične religije, lako se može zaključiti da aktivnosti poput kurseva za unapređenje i promenu načina razmišljanja, poboljšanje komunikacijskih veština, veština prodaje (karakteristično za MLM kategoriju sekti), specifični režimi ishrane, očuvanje životne sredine, kao i tzv. gurui, životne vođe ne samo da ne nailaze na otpor, već su i traženi. Međutim, upravo iz razloga što navedeni nazivi ne prouzrokuju stvaranje osećaja sumnje, već utiču na povećanje zainteresovanosti ovoj grupi sekti omogućava sigurniji i za vremenski period kraći proces ostvarivanja kontakta sa potencijalnom žrtvom, odnosno kasnije dovođenje u stanje pogodno za manipulaciju.

Multi-level marketing kao princip funkcionisanja sekta, sa piramidalnim unutrašnjim organizovanjem, je nastao oslanjajući se na već postojeći takav princip rada i upravo koristeći se poznatim činjenicama da neke od najvećih korporacija implementiraju isti u svom poslovanju. Naravno pravi ciljevi se prikivaju maskom kompanija koje se bave prodajom raznih vrsta proizvoda i usluga, a koje od svojih zaposlenih zahtevaju pohađanje kurseva i seminara za „unapređenje“ ličnosti.

Pored navedene klasifikacije, sekte se još mogu razlikovati prema geografskom kriterijumu na globalne, regionalne i lokalne, kao i na destruktivne i nedestruktivne shodno posledicama koje nastupaju po sprovođenju aktivnosti od strane sekta (Pajić 2022).

Destruktivnost sekta: doktrine i metodi rada sa posebnim osvrtom na društvene mreže

U teorijskom smislu organizovanje, načela i ciljeve destruktivnih sekta je najlakše shvatiti kroz njihove doktrine. Preciznije, postoje tri vrste doktrina koje propovedaju destruktivne sekte, i to su: Doktrine čiji sadržaj otvoreno propoveda destruktivno i kriminalno ponašanje, doktrine čiji se sadržaj potencijalno može iskoristiti za pozivanje članstva na destruktivno ponašanje i doktrine čiji sadržaj barem formalno ne protivreći društvenim normama (Đurđević-Stojković 1997). Takođe, postoji još jedna podela koja se odnosi na to da li pomenute sekte sadrže političke elemente i ideje, pa se dele na: doktrine koje sadrže političke elemente i doktrine koje ne sadrže političke elemente (Đurđević-Stojković 1997).

Sekte iz grupe destruktivnih (totalitarnih) se prepoznaju i na osnovu karakteristika kao što su: Nedostatak tradicije (reč je o mladim verskim zajednicama); mali broj vernika; internacionalnost; nedoslednost; odnos prema društvu (npr. Jehovini svedoci smatraju da su sve države, grupe i društvo delo đavola, pa oni ne mogu stati sa ostalim građanima prilikom glasanja niti učestvovati u nekom udruženju, niti služenju vojnog roka...); specifična organizacija, pravila ponašanja i kontrola (za razliku od verskih zajednica tipa Crkve gde postoje jasna ograničenja, pravila i norme (sveštenstvo i vernici), u sektama se život vernika i sveštenika ne razlikuje. Za sve pripadnike sekta važe rigorozna pravila vezana za: ishranu, oblačenje, ponašanje, seksualni život i dr. Kao posledice rigorozne kontrole primenjuju se kazne a način pristupa verskoj zajednici je specifičan, iz razloga što se potpisuje ugovor između budućeg vernika i sekta. Mnoge sekte postavljaju posebne uslove: da se odreknu porodice, imovine, da daju prilog, određenu žrtvu i sl.) (Savić, Stajić 2006).

Poseban segment u radu sekta se ogleda u metodama i tehnikama koje primenjuju za potrebe ostvarenja kratkoročnih i dugoročnih ciljeva. Sve metode i tehnike koje su sekte prvobitno razvile za privlačenje i vrbovanje novih članova pre nastanka društvenih mreža, danas, su u potpunosti pronašle svoju upotrebu na društvenim mrežama, čak šta više digitalno okruženje, samo po sebi, sektama pruža daleko veći stepen mogućnosti izbora i procene potencijalne žrtve bez prethodnog kontakta uživo i samim tim ostavlja veći vremenski prostor za analizu i izradu plana vrbovanja. Treba istaći da osobe koje su na zaduženjima takve prirode u sektama imaju visok koeficijent inteligencije, vrlo dobri su i odlični analitičari, bogatog vokabulara itd, te shodno psihološkom profilu i životnoj situaciji u kojoj se meta nalazi (patnja, bolest, ambicioznost) oni prilagođavaju i svoj pristup.

Usled navedenog govorimo o sledećim metodama i tehnikama koje destruktivne sekte koriste radi privlačenja i vrbovanja novih lica sa ciljem pridobijanja članova:

- Neposrednost (odnosi se na neposredan kontakt pripadnika sekte sa licem koje se planira vrbovati, u slučaju društvenih mreža direktni kontakt bi se ogledao u upućivanju poruka – tekstualnih, audio, video. Ovde se upotreba izraza „direktno“ dovodi u pitanje iz razloga što je u većini slučajeva reč o lažnom profilu. Razlog kreiranja lažnog naloga na društvenim mrežama jeste svakako prikrivanje pravog identiteta kao posledice straha od reakcije potencijalne žrtve koja se može ogledati ili u razotriranju pravog identiteta što dovodi do smanjenja šanse za uspešno vrbovanje u narednom vremenskom periodu ili pak u nekoj vrsti reakcije objekta sektnog interesovanja koja podrazumeva kršenje zakona ili same reakcije nadležnih državnih organa – poput Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva pravde),
- Agresivnost u nastupu (u prvoj fazi se sve svodi na priču, objašnjavanje stavova sekte, iskazivanje razumevanja za lične probleme, a sve u cilju stvaranja prijateljskog i ličnog kontakta. Većina sekta vodi potrebnu evidenciju o prvim kontaktima i zapažanjima. Ukoliko postoji zainteresovanost lica nastavlja se komunikacija putem interneta sa paralelnim pripremanjem susreta uživo),
- Lažno predstavljanje (ovo je najizraženije kod sekta koje su postale poznate i na lošem su glasu kod stanovništva) (Đurđević-Stojković 1997),
- Korišćenje nevolje (sekte se posebno koncentrišu na društvene grupe koje prolaze kroz težak životni period. Mnoge sekte su građanski rat u SR Jugoslaviji iskoristile upravo za vrbovanje novih članova.) (Stajić 2013).

Kada se izvrši uspešna implementacija prethodno navedenih metoda i tehnika (one za koje postoji pretpostavka da imaju najviše šanse da dovedu do, za sektu, pozitivnog ishoda) sledi primena metoda i tehnika koje se koriste radi kontrole i stvaranja stanja apsolutne poslušnosti kod pripadnika sekte. Ove metode su zasnovane na savremenoj psihologiji, a koje se koriste u procesu vaspitanja, učenja i drugo, s tim što su sekte za svoje potrebe ove metode izobličile i prilagodile drugoj nameni. Jednim delom doslovno se vrši „ispiranje mozga“, što spada u metode prihofizičkog mučenja. Te metode i tehnike su:

- Konfuzna doktrina (obuhvata složena objašnjenja o teško shvatljivim doktrinama sekte sa puno nerazumljivih izraza),
- Bombardovanje ljubavlju (laskanjem, grljenjem, ljubljenjem, izuteno ljubaznim ponašanjem, stvara se osećaj želje za zajedništvom, kao i osećaj pripadnosti grupi),
- Meta-komunikacija (što u osnovi znači prenošenje sublinarnih poruka simbolima, naglašanjem određenih reči ili fraza poput „ubi“, „budi pokoran“, „žrtvuje se“ i sl),
- Stalni grupni pritisak (kojim se potiskuje sumnja i otpor prema grupi, psihičkim pritiskom grupe na pojedinca),
- Nema pitanja (psihološkim pritiskom učitelja, gurua ili vođe i same grupe obeshrabruje se pokušaj postavljanja pitanja o učenju, delatnosti sekte i dr.),
- Odbacivanje starih vrednosti (prihvatanjem novog načina života u grupi),
- Prenaglašavanje nesavršenosti drugih (stvaranje lažnog osećaja savršenosti u sekta i ukazivanje na nesavršenost drugih),
- Izolacija (podrazumeva da se pripadnik sekte fizički odvoji od porodice, prijatelja i racionalnih ciljeva),
- Zamena odnosa (kada se odbace stare vrednosti sekta se nameće kao njihova supstitucija),
- Beskompromisna pravila (ovim se želi ostvariti potpuna kontrola u naizgled običnim pravilima, kao što su vreme obedovanja, upotreba lekova, kontrola fizioloških potreba i sl.),

- Ispovest (ovim se maksimalno kontrolišu „grešni stavovi“, lične slabosti, sumnje, kontrolom misaonog procesa),
- Paradna i gvozdna hijerarhija (reč je o tome da pripadnici sekte bez pogovora prihvataju autoritet vođe u cilju „spasenja“, napredovanja i sl.).
- Kontrolisano dozvoljavanje (primena naizmeničnog nagrađivanja i kažnjavanja sa svrhom održavanja ranjivosti i zbunjenosti),
- Promena načina ishrane (ovim se stvara dezorijentacija, loš rad nervnog sistema, preosetljivost i dr.),
- Korišćenje droge i drugih narkotičkih sredstava (cilj je izazivanje i povećanje zavisnosti sledbenika prema sekti, smanjenje fizičkih i psihičkih potencijala, povećanje sugestibilnosti i smanjenje moći kritičkog rasuđivanja).

Pored navedenih metoda i tehnika sekte primenjuju: propise u odevanju, striktne finansijske obaveze, igre, uklanjanje privatnosti, verbalne uvrede, krivicu, strah, deprivaciju (lišavanje korišćenja normalnih nagonskih i naučnih funkcija), deprivaciju sna (stvaranje hroničnog umora), dezinhibiciju, mantranje i pevanje i hipnozu (Stajić 2013).

Uloga društvenih mreža u konkretnim slučajevima sekti kao nosilaca ugrožavanja javne bezbednosti, kao „ploda“ obaveštajne delatnosti i kao specifičnih grupa koje u svom radu pribegavaju i terorističkim aktima, je svakako kao sredstva za analizu, procenu i ostvarivanje kontakta, pa i vrbovanja potencijalnih sledbenika, ali i raznih objekata koji će, kroz davanje primera, biti iskorišćeni za realizaciju propagandnih ciljeva ili pak koji će biti meta za ostvarenje krajnjeg cilja (ubistvo, protivpravno otuđivanje imovine i dr.).

Tehnološki aspekt delovanja, borbe i zaštite od sekti na društvenim mrežama

Rad sekte koji se odvija putem društvenih mreža, a koji dovodi do povećanja broja članova je moguće podeliti u nekoliko faza.

Prva, to je faza odabira i procene mete. Na društvenim mrežama (pogotovu u okviru aplikacija *Facebook* i *Instagram*) većina korisnika pruža veliki broj i raznovrsnost podataka o sebi i drugima kako svesno tako i nesvesno. Svi ti podaci i informacije predstavljaju značajne izvore za sekte, na osnovu kojih, isključivo ili u kombinaciji sa procenom od susreta uživo, se izrađuje psihološki profil mete. Tri najčešća emocionalna i misaona stanja u kojima se ljudi nalaze u momentu kada sekte „prilaze“ su tuga, bolest i ambicija. Nevedeni slučajevi podrazumevaju narušenu i/ili ne tako čestu emocionalnu i duhovnu stabilnost, što npr. kod vernika omogućava pripadnicima sekti da započnu proces u kome će kod žrtve doći do preispitivanja („Ako zaista postoji zašto je to Bog dozvolio?“ i sl.), nastanka sumnje i razočarenja u zvaničnu religiju.

Druga faza je faza izrade plana vrbovanja. U ovoj fazi se na osnovu karakteristika, trenutnog emotivnog, finansijskog i duhovnog stanja pristupa izradi plana pridobijanja novog člana. Taj plan čini izbor odgovarajućih metoda i tehnika koje će biti primenjene pre, tokom i nakon ostvarenog prvog kontakta (lažni korisnički nalog ili pravi, putem stranice sa, za metu, interesantnim sadržajem, određena vrsta muzike i dr.). Zatim sledi faza primene plana vrbovanja, gde se kreće sa implementacijom prethodno sastavljenog plana, pri čemu se vrši konstanta analiza. Neprekidna analiza se sprovodi iz dva razloga – prvi razlog je praćenje reakcija mete, te korigovanja plana u slučaju odstupanja od očekivanog, dok je drugi razlog prikupljanje iskustva radi razvoja i unapređenja rada za naredna vrbovanja.

Poslednja faza je faza stanja bespogovornog izvršenja zadataka. Reč je o fazi u kojoj se vrši provera do tada učinjenog, kako bi se utvrdilo da je sledbenik u potpunosti spreman da podnese sve vrste žrtvi koje vođa sekte (direktno ili kao „glasnik“ objekta verovanja) zahteva od njega. Do ove faze se mogu, ali i ne moraju sprovesti blaži oblici provera poslušnosti u cilju provere napretka. Ova faza se može smatrati poslednjom u kojoj se sekte još uvek posmatraju u okviru bezbednosnog izazova, iz razloga što nakon nje sledi izvršenje zadataka koje u većini slučajeva nosi obeležje destruktivnog, po druge pojedince, društvo i državu.

Kada je reč o tehnološkom aspektu u smislu tehnika i oblika kojima pripadnici sekti pribegavaju u cilju promovisanja, ostvarivanja kontakta i vrbovanja, te sticanja koristi moguće je govoriti o sledećem:

- Kreiranje lažnih profila (sa ciljem sakrivanja pravog identiteta, što samo po sebi ima predznak loših namera, protivzakonitih radnji)
- Kreiranje lažnih stranica (koje imaju maske zvaničnih religija, medicine, ekologije i dr.)
- Kreiranje sadržaja u različitim formatima koji na otvoren način govore o odvajanju od zvaničnih religija (kroz fotografije, video snimke, audio zapise i druge digitalne oblike i tehnike ukazuju na nesavršenost zvaničnih religija, pozivaju na proces pretvaranja u „prave“ vernike i sl.)
- Kreiranje sadržaja u različitim formatima koji na prikriven način govore o odvajanju od zvaničnih religija (radi se o „igri reči“ i stvaranju osećaja radoznalosti, odnosno zainteresovanosti kod potencijalne žrtve).

U slučaju satanističkih sekti, na primer, obeležja koja ukazuju na njihovo prisustvo (neretko je reč i o licima koja nisu svesna svog činjenja) su: 666 – broj zveri, tj. Lucifera² po Knjizi otkrovenja, FFF – pošto je F šesto slovo abecede nosi isto značenje kao i 666, krst okrenut ka dole – satanski krst, slika čoveka sa glavom jarca – predstavlja Lucifera, krst koji izranja iz mnoštva lobanja (prikazuje sahranu hrišćanstva), aždaja koja bljuje vatru – uglavnom prikazana sa bivoljim rogovima i repom koji podseća na strelu (takođe predstavlja Lucifera), tetovaža krsta na donjoj strani stopala – simboliše gaženje hrišćanstva, pentagram – zvezda petokraka okrenuta ka dole, heksagram – zvezda šestokraka (Pestuoović 2022).

Društvene mreže podrazumevaju određeni stepen bezbednosti koji se između ostalog ogleda i u politici privatnosti. Međutim, kada sadržaj koji u slučaju sekti, naročito destruktivnih, zahvaljujući pomenutim „maskama“ i „igri reči“ ne pokazuje elemente koji bi onemogućili objavljivanje materijala koji poziva na destruktivno ponašanje, kao i kada objavljeni materijali ne bivaju prijavljeni za izvršenje pregleda i uklanjanja, od strane društvene mreže ili nadležnih državnih organa, sistem društvene mreže shodno algoritmima usmerava date objave, kao i stranice i korisničke naloge kao sadržaj koji se na osnovu „interesovanja“ (prikupljenih informacija o korisniku društvene mreže) potencijalno može svideti. Kao osnovni parametar za svrstavanje u kategoriju onoga što se korisniku društvene mreže sviđa i predstavlja predmet interesovanja uzima se označavanje opcije „sviđa mi se“ („like“ engl.). Posmatrano iz ugla sekti, opet shodno algoritmima, sistem društvene mreže predlaže potencijalne „prijatelje“, „pratioce“ i stranice koje imaju ista i slična interesovanja. Te se može reći da društvene mreže, iako ne sa tim ciljem stvorene, u velikoj meri olakšavaju rad pripadnika sekti, koji se primarno ogleda u selekciji potencijalnih žrtava. Ipak, ovde treba napomenuti i to da se ovaj rad koncentriše na rad sekti na društvenim mrežama, ali da ogroman broj potencijalnih sledbenika sekti uopšte ne koristi društvene mreže, niti ima materijalnih kapaciteta za to (telefone, internet i sl.) niti poznaje njihovo funkcionisanje – obično u siromašnim i zabačenim sredinama.

² Vrhovni gospodar pakla, pali anđeo.

Pre određivanja mera zaštite na društvenim mrežama od delovanja sektu od značaja je navesti rezultate istraživanja iz 2020. godine, koje je sprovedeno u koordinaciji USAID –a, SRB-CERT –a, RATEL –a, i OEBS –a. Naime, podaci su ukazali da preko 3.810.000 građana Republike Srbije koristi internet svakog ili skoro svakog dana. Gotovo svi (97%) aktivni korisnici imaju nalog na nekoj od društvenih mreža. Najpopularnije su *Facebook* (82% aktivnih korisnika), *You Tube* (81%) i *Instagram* (70%), a slede ih *Twitter*, *LinkedIn*, *Pinterest*, *Snapchat*, *TikTok* i dr (Cert 2020). Preciznije, aplikacija *Instagram* je kod mlađih uzrasta, od 15 do 24 godine, popularnija od *Facebook* –a. Korisnici ovog uzrasta češće koriste *Snapchat* i *TikTok* od starijih, dok *LinkedIn* koriste ređe (Cert 2020).

Primarni format sadržaja koji dozvoljava *You Tube* čini ga pogodnim za video snimke dugog trajanja, te objavljivanja različitih vrsta filmova, muzike (pesama koje govore i pozivaju na članstvo u sektu, destruktivno ponašanje i sl.), kreiranja emisija u kojima se otvorenim putem priča o nedostacima i manama zvaničnih religija, ali i na prikriven način radi na stvaranju zainteresovanosti kod gledalaca). Aplikacije poput *Facebook* –a i *Instagram* je potrebno posebno izdvojiti iz razloga što one podrazumevaju najviše podataka o korisniku i samim tim one pružaju sektama sliku osobe koja je najpribližnija stvarnoj. Shodno podacima da su *Instagram* i *TikTok* najčešće upotrebljavane društvene mreže od strane mladih osoba, neretko i mlađih od 15 godina, odnosno 12, pri čemu je potrebno napomenuti da društvene mreže izuzev datuma rođenja i označavanja opcije „stariji/a od 12/16/18 godina (mladi često pribegavaju neistini u cilju kreiranja korisničkog naloga na internetu ili pristupanja nekom sadržaju kome nije dozvoljen pristup osoba ispod određene starosne dobi) nema predviđene druge načine utvrđivanja starosne dobi, iste zahtevaju posebnu pažnju, naročito kada je reč o tzv. roditeljskoj kontroli dece na društvenim mrežama. Navedi uzrast je period života kada deca i mladi počinju da uče i praktikuju religiju na višem nivou, ali još uvek ne na nivou odrasle osobe, odnosno na nivou kada su u stanju da razumeju veru kao temelj religije, te religiju kao verovanje koje je usmereno na određeni objekat (jedan Bog ili više), skup pravila i ritualnih ponašanja, i kada imaju samo znanje o religiji, najčešće onoj kojoj pripada očinska figura. Dakle, paralelno sa pružanjem adekvatnog znanja i informacija potrebno je, shodno proceni nivoa na kome se osoba nalazi, ukazivanje na postojanje i delovanje grupa koje su se odvojile od matične religije, a koje se mogu prepoznati po svojoj psihološkoj manipulaciji, u cilju sticanja dobiti (sekte i sektno delovanje).

Mere zaštite koje korisnik društvene mreže može i mora preduzeti kako sebe ne bi učinio metom sektnog delovanja i odbranio od istog su pasivnog i aktivnog tipa i to:

Pasivne mere (nečinjenje):

- Korisničke naloge (lica, stranice) ne označavati opcijama kao što su: „sviđa mi se“ i „interesuje me“,
- Objave čiji sadržaj govori pozitivno o sektama i njihovom radu ne označavati opcijama kao što su: „sviđa mi se“ i „interesuje me“,

Aktivne mere (činjenje):

- Sticati i konstantno obnavljati i usvajati nova znanja iz proverenih izvora kako o zvaničnim religijama tako i o sektama i njihovom radu,
- Korisničke naloge (lica, stranice) prijavljivati društvenim mrežama i nadležnim organima ukoliko postoji opravdana sumnja da se koriste u svrhe pozivanja na članstvo u (verske) destruktivne sekte i destruktivno ponašanje,
- Objave čiji sadržaj govori pozitivno o sektama i njihovom radu ostavljati bez reakcije ili označavati opcijom „ne interesuje me“, ali ne i opcijom „ne sviđa mi se“ iz razloga što će

takva aktivnost biti vidljiva za korisnički nalog koji je autor objave, što može dovesti do neželjenog ostvarivanja kontakta,

- Objave čiji sadržaj govori pozitivno o sektama i njihovom radu, izrazito destruktivnom, prijavljivati društvenoj mreži ili nadležnim organima.

Prilikom sprovođenja aktivnosti koje se ogledaju u objavljivanju sadržaja koji govori pozitivno o zvaničnim religijama i/ili negativno o sektama i njihovom radu neophodno je imati svest, pored pozitivnog aspekta, i o negativnom koji podrazumeva neželjeno ostvarivanje kontakta sa pripadnicima sekti, iz razloga što oni sadržaj takve prirode poimaju kao uvredu, provokaciju i izgovor da započnu razgovor. U kontekstu ostvarivanja kontakta i kasnije diskusije sa pripadnikom sekte, posebno u slučaju mladih osoba, neophodno je naglašavati, uz pomenuto redovno edukovanje o ovoj temi, da pre, tokom i u kraćem vremenskom periodu nakon adolescencije nemaju dovoljan nivo emocionalne zrelosti, znanja i vere u zvaničnu religiju, kao i znanja i informacija o samim sektama da bi iz te „diskusije“ (zapravo već vrbovanja) izašli kao „pobednik“. U svrhu navođenja primera pitanja, koji za cilj svakako ima da zainteresuje i navede na razmišljanje metu, može se izdvojiti: „Da li verujete u Boga“? Za ovo pitanje, bez obzira na odgovor, kao i za mnoga druga koja se koriste za tzv. „probijanje leda“, ne treba imati sumnju da imaju promišljena i spremna potpitanja koja će im omogućiti nastavak razgovora, odnosno na osnovu odgovora profil i način razmišljanja mete.

Zaključak

Na osnovu izloženog, kao i rezultata sprovedene ankete (koja se nalazi u prilogu) zaključuje se da su se sekte prilagodile digitalnom okruženju, te da društvene mreže upotrebljavaju kao savremeno sredstvo u svom delovanju. Takođe, u radu su predstavljene faze sektnog delovanja – od korisnika društvene mreže do sledbenika, metode i tehnike kojima ove grupe pribegavaju na društvenim mrežama i predložene mere borbe i zaštite od sekti.

Teorijski, primarni, zaključak ovog rada koji je potrebno implementirati u percepciju stručnjaka iz oblasti bezbednosti, kao i lica koja čine sistem bezbednosti jeste da se sektama kod kojih ne postoji (ili ne u datom vremenskom periodu) destruktivni karakter mora, pored teološkog i sociološkog aspekta, pristupiti i sa bezbednosnog. Ovde bi se one u svrhu preventivnog delovanja, tretirale kao bezbednosni izazov jer se u srži sektnog (manipulativnog) delovanja nalazi potpuna kontrola uma, a koja se ostvaruje primenom niza tehnika i metoda savremene psihologije.

Rezultati sprovedene ankete ukazuju na potrebu izgradnje bezbednosne kulture u domenu poznavanja karaktera i delovanja sekti na društvenim mrežama, kako bi se pojedinac, društvo i država adekvatno zaštitili od njihovog destruktivnog delovanja. Ovo posebno važi za izgradnju bezbednosne kulture kod mladih osoba, koji su, budući da ih najviše i koriste, najizloženiji mogućem delovanju sekti preko društvenih mreža. U izgradnji ove bezbednosne kulture primarnu ulogu treba imati porodica, ali i država i njen obrazovni sistem, kao sama crkva.

Saradnja i koordinacija u cilju ostvarenja zajedničkih, na sebi svojstven način, ciljeva od najvećeg značaja, između porodice, odnosno društva i države, i njenih obrazovanih institucija i organa iz sfere bezbednosti, kao i crkve radi uklanjanja bezbednosne pretnje koju može predstavljati sekta je nužna. Jer budućnost donosi nove bezbednosne izazove, rizike i pretnje, a samo pravilno orijentisana i informisana osoba može i mora dati svoj doprinos u suprostavljanju grupama koje pretenduju da izmene svest i mentalni sklop čoveka, te da ga iskoristi u protivzakonite, nemoralne i neetičke svrhe.

Literatura:

- Cert. 2021. „Poželjno ponašanje i zaštita privatnosti na društvenim mrežama.“, 5. jul. <https://www.cert.rs/files/shares/4.%20Pozeljno-ponasanje-i-zastita-privatnosti-na-drustvenim-mrezama-ratel-cert.pdf>.
- Đurđević – Stojković, Biljana. 2002. *Verske sekte - leksikon*. Beograd: Narodna knjiga Alfa.
- Đurđević – Stojković, Biljana. 1997. *Verske sekte i pokreti - Lovci na duše*. Beograd.
- Ivančić, Nemanja, Isidora Milosavljević i Dragan Stevanović. 2020. „ВЕРСКЕ СЕКТЕ ПРЕТЊА ЗА ДРУШТВО И ВОЈСКУ“, 15. Међународна конференција „Ризик и безбедносни инжењеринг“, Копаоник, 16.-18. јануар, 2020. http://www.rizik.vtsns.edu.rs/RSE_2020/radovi/04/RIZIK_04_4.pdf.
- Luković, Zoran. 2017. *Sekte – Priručnik za samoodbranu*. Beograd: Draganić.
- Pastulović, Dimitrije. 2022. „Sekte“. <http://dimitrijepastuovic.com/Page/Sekte>.
- Politika. 2007. „Мале верске заједнице“, <https://www.politika.rs/scc/clanak/3955/Male-verske-zajednice>.
- Savić, Andreja, Stajić Ljubomir. 2006. *Osnove civilne bezbednosti*. Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije.
- Pajić, Tanja. 2022. “TRADICIJA NA UDARU SEKTI”: Održana tribina „Savremeni pristup problematici sektnog i manipulativnog delovanja“, 24.3.2022, <https://www.securitysee.com/2022/03/tradicija-na-udaru-sekti-odrzana-tribina-savremeni-pristup-problematiki-sektnog-i-manipulativnog-delovanja/>.
- Prijatelj Božiji. 2012. „Комерцијалне секте и култови“. <https://prijateljboziji.com/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B5-%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B5-%D0%B8-%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8-1/>.
- Simović, Slobodan. 2022. *Međunarodna bezbednost*. Beograd: Fakultet za diplomatiju i bezbednost.
- Stajić, Ljubomir. 2013. *Osnovi sistema bezbednosti*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Zivereci. 2020. „Комерцијалне секте и култови“. 17. октобар 2020. <https://zivereci.com/komertsi%D1%98alne-sekte-i-kultovi>

CHARACTER AND FORMS OF ACTION OF SECTS ON SOCIAL NETWORKS

Uroš Aćimović

Abstract: *Sects and sectarian activities have fully adapted to the "world" – of social networks in which a 21st century man spends more and more time and which in a specific way becomes his primary. The subject of this work is the consideration of the activities of sects on social networks, and finding appropriate answers as a measure of protection. The main hypothesis of the work is that social networks allow sects to increase the scope of their work, that is, they contribute to the increase in the degree of endangerment of official religions and the security of individuals, but also of states. The methods used in the preparation of the paper are content analysis, comparative method and survey. The author concludes that social networks are one of the modern means of*

sects, which they actively use in order to carry out analysis and create a recruitment plan, implement a plan to acquire new members and realize their interests (financial, material, political, emotional, etc.).

Keywords: *Sects, religious sects, destructive sects, social networks, security culture*

PRILOG

KARAKTER I OBLICI DELOVANJA SEKTI NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Uroš Aćimović

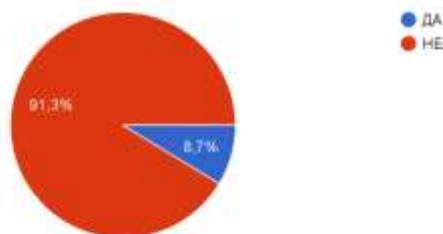
Istraživanje javnog mnjenja o sektama i sektom delovanju na društvenim mrežama sprovedeno je u okviru Programa stažiranja treće generacije stažista Strukovnog udruženja sektora bezbednosti (SUSB), pri čemu se izražava zahvalnost Fakultetu za diplomatiju i bezbednost Univerziteta „Nikola Tesla“ – Union u Beogradu, kao i stažistima prethodnih generacija SUSB, na uzetom učešću u promociji ankete, te doprinošenju povećanju broja ispitanika. Cilj istraživanje je bio sticanje boljeg uvida u prisustvo sektu na društvenim mrežama kroz percepciju osoba koje su korisnici istih, a kako bi se izradio validniji istraživački segment rada. Kao tehnika prikupljanja podataka korišćena je anonimna anketa elektronskog formata, izrađena na softveru za administraciju anketa Gugl forms (engl. Google forms). Struktura ankete je bila takva da se od ispitanika zahtevalo da pre pristupanja davanju odgovora pročitaju opšteprihvaćene definicije sektu sa aspekta sociologije i bezbednosti, kao i definiciju sektnog delovanja koju je dala Evropska federacija centara za istraživanje i informisanje o sektaštvu (FECRIS), potom i odgovaranju na šest pitanja zatvorenog tipa. Ciljna grupa ankete su bili korisnici društvenih mreža, bez ograničenja starosne dobi.

Rezultati

U anketi je uzelo učešće ukupno 208 (dve stotine osam) ispitanika.

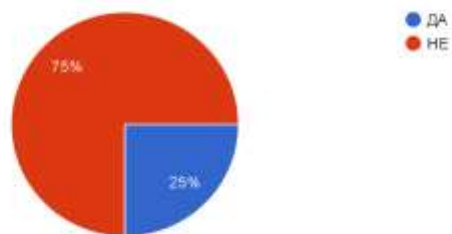
Na pitanje „Da li ste imali kontakt sa pripadnicima sektu na društvenim mrežama?“ od 208 ispitanika potvrdno je odgovorilo 18, a negativno 190.

Да ли сте имали контакт са припадницима секти на друштвеним мрежама?
208 одговора

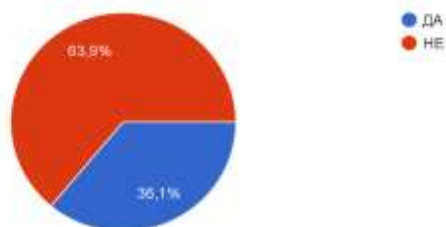
Na pitanje „Da li ste se susreli na društvenim mrežama sa sadržajem koji propagira rad sektu, a koji je objavljen od strane dokazanog pripadnika sekte ili lica koje je svesno i informisano o sadržaju koje predstavlja predmet objave?“ od 208 ispitanika potvrdno je odgovorilo 52, a negativno 156.

Да ли сте се сусрели на друштвеним мрежама са садржајем који пропагира рад секти, а који је објављен од стране доказаног припадн...о о садржају који представља предмет објаве?
208 одговора

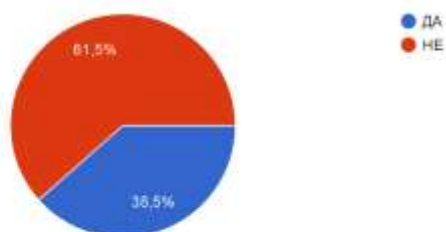
Na pitanje „Da li ste se susreli na društvenim mrežama sa sadržajem koji propagira rad sekti, a koji je objavljen od strane lica koje nije svesno i informisano o sadržaju koji predstavlja predmet objve?“ od 208 ispitanika potvrdno je odgovorilo 75, a negativno 133.

Да ли сте се сусрели на друштвеним мрежама са садржајем који пропагира рад секти, а који је објављен од стране лица које није свес...но о садржају који представља предмет објаве?
208 одговора

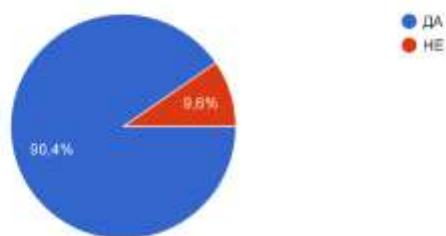
Na pitanje „Da li smatrate da ste dovoljno informisani o prisustvu sekti i sektном delovanju na друштвеним мрежама?“ od 208 ispitanika potvrdno je odgovorilo 80, a negativno 128.

Да ли сматрате да сте довољно информисани о присуству секти и сектном деловању на друштвеним мрежама?
208 одговора

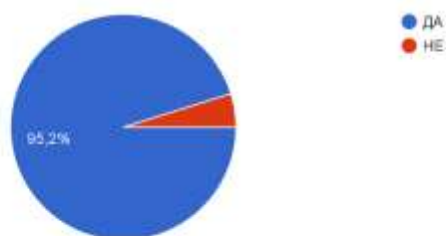
Na pitanje „Da li smatrate da možete da zaštite sebe od sekti i sektног delovanja na друштвеним мрежама?“ od 208 ispitanika potvrdno je odgovorilo 188, a negativno 20.

Да ли сматрате да можете да заштите себе од секти и сектног деловања на друштвеним мрежама?
208 одговора

Na pitanje „Da li smatrate da je potrebno sprovoditi edukativna predavanja na temu sekta i sektnog delovanja?“ od 208 ispitanika potvrdno je odgovorilo 198, a negativno 10.

Да ли сматрате да је потребно спроводити едукативна предавања на тему секти и сектног деловања?
208 одговора

Komentar:

Uprkos manjem broju ispitanika koji su odgovorili potvrdno na pitanje o ostvarenom kontaktu sa sektama na društvenim mrežama, kao i pitanju o učenom sadržaju koji propagira rad sekta, a koji je objavljen od strane lica koje je dokazani pripadnik sekta ili lica koje je svesno i informisano o sadržaju koji predstavlja predmet objave (može biti lice koje još uvek nije dokazano kao pripadnik sekta ili lice koje pokušava da postane objekat interesovanja sekta, u cilju postajanja pripadnika) i činjenice da protivzakonite, nemoralne i neetičke radnje mogu biti promovisane putem društvenih mreža, sve dok ne budu uklonjene sa istih od strane zakonom predviđenih organa i administratora društvene mreže (bilo njihovim detektovanjem prilikom vršenja redovnih aktivnosti, bilo prijavom korisnika društvene mreže) hipoteza rada „da društvene mreže sektama omogućavaju povećanje obima rada, odnosno doprinose porastu stepena ugrožavanja zvaničnih religija i bezbednosti pojedinca, ali i države“ se potvrđuje. Iz rezultata ankete vidi se da sekta koriste društvene mreže sa svoje aktivnosti i da se koriste mogućnosti koje nove tehnologije donose za svoju promociju i vrbovanje novih sledbenika.

ESEJI I OSVRTI

VIEW ON HUMAN SECURITY IN SERBIA

Lana Kašić¹

Human security is a human right, it refers to the security of people and communities, and has a different focus from the security of states. Usually it comprises of societal, economic, health, and environmental security. Nowadays, in Serbia human security is threatened in many of its parts. Our economic, health, and environmental security are in many ways deeply disrupted.

First of all, the issue of economic security covers a whole range of important areas such as unemployment, job insecurity, poor working conditions, income inequality, inflation, poorly developed social safety nets, and homelessness. International economic, migrant and environmental crises are spilling over great majority of countries, with Serbia not being an exception. Our economic security was already inadequate before the crisis, and now, during the crisis, many of our citizens are losing their jobs, homes and are being underpaid because of the daily changes in inflation that we are constantly facing, from fuel prices to food prices. Because most people are underpaid, they are looking for better jobs abroad and are not willing to work for this low incomes. At the same time, it can rise the migration flow from other, more desperate countries and people, who are willing to fulfill this gap but which might also further lower the competition, quality of work and services, as well as incomes.

Secondly, health security is considered a concern for contagious and diseases, viruses, diseases caused by polluted air or water, and people should have adequate access to all health services at all times. However, there are few challenges – access to it, its functionality and quality (of medical personnel, medicaments and equipment, and service they provide). Because of the tardiness and unavailability of all people to the health care system, people are usually looking for the private treatment. But this is also, misused since the same doctors working in the public health institutions are working in their own private practices. The level of treatment of the patient is not the same in the public and private practices, although people are paying both. What is available to the patients in private practices (polite behavior of medical staff, modern equipment and procedures) is usually not available to the patients in public health care institutions. Because of this, corruption in public health institutions is widespread, which destroys the very bases of the health care system in Serbia. The excuse for this practice can not be the fear that the medical staff will leave the country if the corruption in this field is eradicated.

Third, environmental security is about the destruction of local and global ecosystems, water scarcity, flooding and other natural disasters, irrational deforestation, and water, air and soil pollution. When it comes to our environmental security, our country has suffered irreversible damage to our environment. Our air is, if not the first, the most polluted on the planet and definitely in the top five. We know that just breathing the air affects our safety and leaves permanent damage to our health, and we cannot solve this alone. Our forests are being cut down, our rivers and air are being polluted, more and more industrial areas are being developed, and more and more buildings are being built in our green spaces. This is something we should be concerned about, for ourselves and especially for our future heirs. Our environment is not safe for us or for our flora and fauna.

¹ Student osnovnih studija Fakulteta za diplomatiju i bezbednost Univerziteta „Union - Nikola Tesla“.

Not only the big cities are polluted, but the problem is also spreading to smaller towns, villages, etc.

From all that has been said so far, our human security is most unstable in these areas. Three of the most important areas are the economy, which is important for our survival, the environment, which is important for our health and nature, and health security, which we turn to when we have a problem. From my point of view as a young student, I think we are facing long-term problems that need to be solved for our best so that in the future we do not have to think about whether we are able to put food on our table, whether the quality of that food is poor because of our environment, whether we have poor health because of environmental problems, and most importantly and whether we have access to our legitimate health care system to help us.

PRIVATNA BEZBEDNOST U SRBIJI

Darko Todorović¹

U ovom osvrtu na položaj i stanje privatnog sektora bezbednosti u Republici Srbiji ukazaću na nekoliko nedostataka i problema čije otklanjanje i rešavanje smatram ključnim za njeno unapređenje, a samim tim i sveukupne bezbednosti Republike Srbije.

Prva teza na koju ukazujem je da je privatni sektor bezbednosti u Srbiji postao dosta koruptivan, imajući u vidu spregu državnih institucija i privatnog obezbeđenja i načina na koji se poslovi obezbeđenja dobijaju. Pored toga, javlja se problematika naknade koja se za te poslove plaća jer sa jedne strane državne institucije agencijama privatnog obezbeđenja plaćaju i do tri puta veći iznos za rad po satu dok one, sa druge strane, svojim zaposlenima isplaćuju značajno manja sredstva za rad po satu. Primanja zaposlenih radnika privatnog obezbeđenja su uglavnom na nivou minimalne zarade, iako rade smenski i po 12 sati dnevno. Postavlja se pitanje šta je sa ostalom sumom koja se isplaćuje za poslove obezbeđenja i kako se to kontroliše.

Takođe, agencije za privatno obezbeđivanje lica i objekata uzimaju za radnike sve više penzionisanih lica, u najvećoj meri jer su u tom slučaju oslobođeni plaćanja doprinosa za socijalno i penziono osiguranje. Pored toga, neke agencije zapošljavaju radnike na „crno” i ne prijavljuju svoje zaposlene. U pojedinim slučajevima zaposleni radnici i ne ispunjavaju uslove za rad (nemaju četvrti stepen srednje stručne spreme ili završenu adekvatnu obuku za rad kao službenika obezbeđenja), ne poznaju zakone koji se odnose na privatno obezbeđenje i svoja ovlašćenja, jer nisu završili obuku.

Sledeća korpus pitanja u vezi sa položajem privatnog obezbeđenja u Srbiji tiče se sredstava za rad. Pojedine agencije privatnog obezbeđenja ne daju zaposlenima adekvatnu opremu za rad, adekvatnu odeću ili obuću.

Kako bi se neka od ovih pitanja razrešila i unapredio položaj privatnog sektora bezbednosti, a samim tim i sveukupne bezbednosti u Srbiji, potrebno je da se učini nekoliko stvari. To se pre svega odnosi na bolje regulisanje i kontrolu rada privatnih agencija bezbednosti po pitanju ispunjavanja uslova za zapošljavanje radnika privatnog obezbeđenja – ispunjavanje uslova po pitanju zdravstvenog stanja i obuke, stručne spreme - kao i naknade za rad koja se isplaćuje radnicima.

Adekvatan položaj i spremnost radnika privatnog obezbeđenja je takođe u direktnoj vezi sa nacionalnom bezbednošću zemlje budući da se na taj način podižu i odbrambeni i unutrašnje-bezbednosni kapaciteti zemlje. Zbog toga je neophodno da se navedenim problemima i nedostacima pruži dovoljna pažnja i napor ka njihovom otklanjanju.

¹ Student osnovnih studija Fakulteta za diplomatiju i bezbednost Univerziteta „Union - Nikola Tesla“ i radnik fizičko-tehničkog obezbeđenja.